

T.C.

GAZİANTEP ÜNİVERSİTESİ

EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

EĞİTİM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

**ERGENLERDE MADDE BAĞIMLILIĞINDAN
KORUNMAYA İLİŞKİN ÖZYETERLİK İLE AKRAN
BASKISI, KENDİNİ İFADE EDEBİLME BECERİSİ VE
PSİKOLOJİK SAĞLAMLIK ARASINDAKİ İLİŞKİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

EMRAH TİLİM

GAZİANTEP

Haziran, 2019

T.C.
GAZİANTEP ÜNİVERSİTESİ
EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
EĞİTİM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

**ERGENLERDE MADDE BAĞIMLILIĞINDAN
KORUNMAYA İLİŞKİN ÖZYETERLİK İLE AKRAN
BASKISI, KENDİNİ İFADE EDEBİLME BECERİSİ VE
PSİKOLOJİK SAĞLAMLIK ARASINDAKİ İLİŞKİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

EMRAH TİLİM

Tez danışmanı: Doç. Dr. Mehmet MURAT

GAZİANTEP

Haziran, 2019

TEZ ONAY SAYFASI

Öğrencinin Adı ve Soyadı : Emrah TİLİM

Üniversite : Gaziantep Üniversitesi

Enstitü: Eğitim Bilimleri/Graduate School of Educational Sciences

Anabilim Dalı ve Program : Eğitim Bilimleri/Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık

Tezin Başlığı : Ergenlerde Madde Bağımlılığından Korunmaya İlişkin Özyeterlik İle Akran Baskısı, Kendini İfade Edebilme Becerisi Ve Psikolojik Sağlamlık Arasındaki İlişki

Tezin Savunma Tarihi : 17/06/2019

Bu tezin Yüksek Lisans tezi olarak gerekli şartları sağladığını onaylarım.

Prof. Dr. Zeynep HAMAMCI
Enstitü ABD Başkanı V.

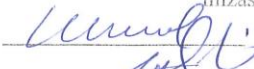
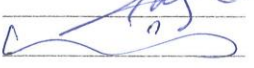
Bu tez tarafımda okunmuş, kapsamı ve niteliği açısından bir Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Doç. Dr. Mehmet MURAT
Tez Danışmanı

Bu tez tarafımızca okunmuş, kapsam ve niteliği açısından bir Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Jüri Üyeleri:

Doç. Dr. Mehmet MURAT
Dr. Öğr. Üyesi Ali ÇEKİÇ
Prof. Dr. Hasan BOZGEYİKLİ

Eğitim Bilimleri Enstitüsü Onayı

Dr. Öğr. Üyesi Erhan TUNÇ
Eğitim Bilimleri Enstitüsü Müdürü

ETİK İLKELERE UYGUNLUK BEYANI

Tez yazma sürecinde, bilimsel ve etik ilkelere uyduğumu, yararlandığım tüm kaynakları kaynak gösterme ilkelerine uygun olarak kaynakçada belirttiğimi ve bu bölümler dışındaki tüm ifadelerin, şahsıma ait olduğunu beyan ederim.

İmza:.....

Adı ve Soyadı: Emrah TİLİM

Öğrenci Numarası: 201566297

Tezin Savunma Tarihi: 17/06/2019

Sevgili Eşim Şeyma'ya
ve
Yakın Geçmişte Dünyaya Merhaba Diyen Oğlum Ahmet Gökay'a...

Bağımlılık sorunu her geçen gün, daha fazla önemsenmesi gereken bir konu haline gelmektedir. Çocuk ve gençlerin risk faktörlerine karşı korunması, kişisel ve sosyal becerilerinin artırılması önem taşımaktadır. Bağımlılıkla mücadele de kişinin bağımlı olmadan önce korunması ön plana çıkmakta, önleyici çalışmaların daha işlevsel ve ekonomik olduğu kabul edilmektedir. Bundan dolayı, madde bağımlılığıyla mücadeleye ve gelişimsel/önleyici çalışmalara katkı sunmak amaçlandı. Ergenlerin madde bağımlılığından korunmaya ilişkin özyeterliklerine etki edebilecek faktörler olan bireysel, aile, akran etkisi, okul yaşantısı, toplumsal riskler ve diğer çevresel/sosyal faktörlere geniş bir çerçeveden bakıldı.

Bu çalışma; aşağıda adı geçen saygı değer hocalarımın, meslektaşlarımın, araştırmamızın sevgili katılımcılarının ve diğer birçok önemli şahsiyetin özverili çabaları ve fedakârlığı sayesinde tamamlanabildi.

Bu çalışmayı benimle birlikte yürüten, beni motive eden ve yönlendiren, bana herhangi bir sınır koymadan destek olan ve geri dönütlerini beklemeye almadan veren danışman hocam Sayın Doç. Dr. Mehmet MURAT'a içten teşekkür ediyorum. Hiç şüphesiz danışman hocam ilgili, destekleyici, hoşgörülü ve sevecen davrandığından; bilgi ve tecrübesini sınır koymadan paylaştığından bu çalışma çok daha verimli oldu ve sağlıklı bir şekilde tamamlanabildi.

Gaziantep Üniversitesi'nden Dr. Öğretim Üyesi Sayın Erhan TUNÇ hocama, öğrencilik dönemimde bana göstermiş olduğu ilgiden ve yönlendirmelerinden dolayı içten teşekkür ediyorum.

Atatürk Üniversitesi'nden; Sayın Doç. Dr. İsmail SEÇER'e, Sayın Doç. Dr. Adem PEKER'e ve araştırma görevlisi Sayın Furkan KAŞIKCI'ya ilgi ve katkılarından dolayı içten teşekkür ediyorum.

Jüri üyesi Sayın Dr. Öğretim Üyesi Ali ÇEKİÇ ile Sayın Prof. Dr. Hasan BOZGEYİKLİ hocalarıma değerli öneri ve katkılarından dolayı içten teşekkür ediyorum.

Bu çalışmanın yazım ve imla kurallarına uyumunu denetleyen; yüksek lisans öğrencisi kardeşim Şirin TİLİM ile İzmir'de görev yapan psikolojik danışman arkadaşım Mehmet AKGÜN'e içten teşekkür ediyorum.

Veri toplarken bana destek olan, katkı sağlayan ve fedakârlıkta bulunan; ayrıca çalışmanın yazım ve imla kurallarına uyumunu inceleyen, Gaziantep de görev yapan, psikolojik danışman arkadaşım, Z. Abidin POLAT'a içten teşekkür ediyorum.

Yabancı kaynak tarama ve çevirilerde bana destek olan, katkı sağlayan ve her zaman varlığını yanımda hissettiğim sevgili eşim Şeyma TİLİM'e içten teşekkür ediyorum.

Son olarak çalışmamıza gönüllü katılan Gaziantep de ki sevgili öğrencilere ve öğretmenlerine, özellikle okul psikolojik danışmanları değerli meslektaşlarıma, okul yöneticilerine, Gaziantep İl Milli Eğitim Müdürlüğü'ne destek ve katkılarından dolayı içten teşekkür ediyorum.

Emrah TİLİM

ÖZET

ERGENLERDE MADDE BAĞIMLILIĞINDAN KORUNMAYA İLİŞKİN ÖZYETERLİK İLE AKRAN BASKISI, KENDİNİ İFADE EDEBİLME BECERİSİ VE PSİKOLOJİK SAĞLAMLIK ARASINDAKİ İLİŞKİ

TİLİM, Emrah

Yüksek Lisans Tezi,

Eğitim Bilimleri Bölümü

Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Programı

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Mehmet MURAT

Haziran-2019, 180 Sayfa

Bu çalışmada; ergenlerin madde bağımlılığından korunma özyeterliklerinin akran zorbalığına maruz kalma, duyguları ifade etme ve psikolojik sağlamlık düzeyleri ile ilişkisi araştırılmıştır. Bununla birlikte yordama düzeyi ve bazı değişkenlere ilişkin analizler yapılmıştır. Bu çalışma ilişkisel tarama türünde olup, araştırmanın örneklemini Gaziantep’te 2017-2018 eğitim-öğretim yılında öğrenim gören, 862 lise öğrencisinden oluşturulmuştur. Örneklem birimi seçkisiz örnekleme yöntemlerinden tabakalı örnekleme yöntemiyle belirlenmiştir. Veri toplamak amacıyla katılımcılara demografik özellikleri belirlemek için “Kişisel Bilgi Formu”, “Akran Zorbalığını Belirleme Ölçeği”, “Duyguları İfade Ölçeği”, “Ergen Psikolojik Dayanıklılık Ölçeği” ve “Madde Bağımlılığından Korunma Özyeterlik Ölçeği” uygulanmıştır. Araştırmada anlamlılık düzeyi $p<.05$ ve $p<.01$ olarak kabul edilmiştir. Verilerin analizi sürecinde; Levene Homejenlik Testi, Pearson Momentler Çarpım Korelasyon Analizi, t Testi, Tek Faktörlü Varyans Analizi, Mann Whitney U Testi, Kruskal Wallis Testi, Bonferroni Testi, Tukey Testi ve Çoklu Doğrusal Regresyon Analizi yapılmıştır. Analizler sonucunda okul türü ve cinsiyetin ergenlerin madde bağımlılığından korunma özyeterliklerini belirlemede önemli değişkenler olduğu; buna karşın sınıf düzeyinin, aile gelir düzeyinin ve aile bütünlük durumlarının belirleyici önemli değişkenler olmadığı bulunmuştur. Ergenlerin madde bağımlılığından korunma özyeterlikleri ile akran zorbalığına maruz kalmaları arasında negatif yönlü ve anlamlı ilişkiler bulunurken; duyguları ifade etme düzeyleri ve psikolojik dayanıklılık düzeyleri arasında pozitif yönlü ve anlamlı ilişkiler bulunmuştur. Ayrıca ergenlerin akran zorbalığına maruz kalmalarının, duyguları ifade etme ve psikolojik dayanıklılık düzeylerinin, madde bağımlılığından korunma özyeterliklerini anlamlı düzeyde yordadığı sonucuna ulaşılmıştır. Araştırmadan elde edilen bulgular ilgili literatürde tartışılmış, yorumlanarak sonuca bağlanmış ve önerilerde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Ergenlik, Akran Zorbalığı, Duyguları İfade Etme, Psikolojik Sağlamlık, Madde Bağımlılığından Korunma Özyeterliği

ABSTRACT**A RELATIONSHIP BETWEEN THE SELF-EFFICACY ABOUT
ADOLESCENTS' AVOIDANCE OF SUBSTANCE ABUSE AND THE PEER
PRESSURE, SELF-EXPRESSION SKILL, RESILIENCE****TİLİM, Emrah****Master Thesis,****Educational Sciences Department****Guidance and Psychological Counseling Program****Supervisor: Associate Dr. Mehmet MURAT****June-2019, 180 Pages**

It was investigated the relationship of the self-efficacy about adolescents' avoidance of substance abuse with peer bullying, emotional expression, psychological resilience. Prediction level and Analyses about some variants were also examined. This study is in the category of Correlational Survey Model, The sample of investigation was comprised of 862 high school students of 2017-2018 educational year. The sampling unit was determined with Stratified Sampling Method in Random Sampling Methods. "Personality Information Form", "Peer Victimization Scale", "Emotional Expressing Questionnaire", "Adolescent Psychological Resilience Scale" and "Self-Efficacy for Protecting Adolescents from Substance Abuse Scale" were used. Meaningfulness was accepted as $p < .05$ and $p < .01$. Levene Homogeneity Test and Pearson Correlation Coefficient Analysis, T-Test, One-way Analysis of Variance, Mann Whitney U Test, Kruskal Wallis Test, Bonferroni Test, Tukey Test and Multiple Linear Regression Analysis were also carried out. It was found that school types and gender are significant variables to determine self-efficacy about avoidance of substance abuse; however, class and family income levels, family integrity are not significant variables. There was a negative and significant relationship between self-efficacy about avoidance of substance abuse and being victim of peer bullying, whereas there was a positive and significant relationship between emotional expression and psychological resilience levels. Moreover, it was reached that adolescents' exposure to peer bullying, emotional expression level and psychological resilience predicted the self-efficacy about avoidance of substance abuse. Findings from the research were negotiated in related literature, were concluded by interpretations, and Proposals were submitted.

Key Words: Adolescence, Peer Bullying, Expression of Emotions, Psychological Resilience, Self-Efficacy About Avoidance of Substance Abuse

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
TEZ ONAY SAYFASI	I
ETİK İLKELERE UYGUNLUK BEYANI	II
İTHAF.....	III
ÖNSÖZ.....	IV
ÖZET.....	V
ABSTRACT.....	VI
İÇİNDEKİLER.....	VII
TABLolar LİSTESİ.....	IX
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	XI
EKLER LİSTESİ.....	XII
KISALTMALAR.....	XIII

BÖLÜM I

GİRİŞ

1.1. Problem Durumu.....	2
1.2. Araştırmanın Amacı.....	5
1.3. Araştırmanın Önemi.....	6
1.4. Sayıtlar.....	7
1.5. Sınırlılıklar.....	8
1.6. Tanımlar.....	8

BÖLÜM II

KURAMSAL ÇERÇEVE VE İLGİLİ ARAŞTIRMALAR

2.1. ERGENLİK DÖNEMİ SORUNLARINA GENEL BAKIŞ.....	9
2.2. ERGENLİK DÖNEMİNDE İLİŞKİSEL AKRAN SORUNLARI.....	11
2.2.1. Akran Zorbalığı.....	12
2.2.2. Akran Baskısı.....	17
2.2.3. Akran Baskısı ve Akran Zorbalığı İle İlgili Yurtdışında yapılan	
Çalışmalar.....	19

2.2.4. Akran Baskısı ve Akran Zorbalığı İle İlgili Türkiye’de Yapılan Çalışmalar.....	22
2.3. KENDİNİ İFADE ETME BECERİLERİ.....	25
2.3.1. Duygu.....	26
2.3.2. Duyguları İfade Etme.....	28
2.3.3. Duyguları İfade Etme İle İlgili Yurtdışında Yapılan Çalışmalar.....	29
2.3.4. Duyguları İfade Etme İle İlgili Türkiye’de Yapılan Çalışmalar.....	31
2.4. PSİKOLOJİK SAĞLAMLIK.....	33
2.4.1. Risk Faktörleri.....	36
2.4.2. Koruyucu Faktörler.....	37
2.4.3. Psikolojik Dayanıklılık İle İlgili Yurt Dışında Yapılan Çalışmalar.....	38
2.4.4. Psikolojik Sağlamlık İle İlgili Türkiye’de Yapılan Çalışmalar.....	39
2.5. MADDE BAĞIMLILIĞI.....	42
2.5.1. Madde Bağımlılığı ve Özyeterlik.....	44
2.5.2. Madde Bağımlılığına Neden Olan Faktörler.....	45
2.5.2.1. Biyolojik nedenler.....	47
2.5.2.2. Sosyokültürel nedenler.....	48
2.5.2.3. Ailesel nedenler.....	48
2.5.2.4. Kişilikle ilgili nedenler.....	48
2.5.2.5. Psikolojik nedenler.....	49
2.5.2.6. Akran veya akran grubu etkisi.....	49
2.5.2.7. Medya etkisi.....	50
2.5.3. Madde Bağımlılığını Önleme Çalışmaları.....	50
2.5.4. Türkiye’de Çocuk ve Ergenler İçin Önleyici/Koruyucu Hizmetler.....	54
2.5.4.1. Yasal çerçeve.....	55
2.5.4.2. Ebeveyn eğitimleri.....	56
2.5.4.3. Örgün eğitim-öğretim ortamlarında yapılan çalışmalar.....	56
2.5.4.4. Toplumsal önlemler.....	58
2.5.4.5. İletişim yoluyla önleme çalışmaları.....	59

2.5.5. Madde Bağımlılığı İle İlgili Yurt Dışında Yapılan Çalışmalar.....	60
2.5.6. Madde Bağımlılığı İle İlgili Türkiye’de Yapılan Çalışmalar.....	66

BÖLÜM III

YÖNTEM

3.1. ARAŞTIRMANIN MODELİ.....	72
3.2. EVREN VE ÖRNEKLEM.....	72
3.3. VERİ TOPLAMA ARAÇLARI.....	74
3.3.1. Kişisel Bilgi Formu.....	75
3.3.2. Akran Zorbalığını Belirleme Ölçeği (AZBÖ).....	75
3.3.3. Duyguları İfade Ölçeği (DİÖ).....	76
3.3.4. Ergen Psikolojik Dayanıklılık Ölçeği (EPDÖ).....	77
3.3.5. Madde Bağımlılığından Korunma Özyeterlik Ölçeği (MBKÖÖ).....	78
3.4. Verilerin Toplanması	79
3.5. Verilerin Analizi ve Yorumu	80

BÖLÜM IV

BULGULAR

4.1. ALT PROBLEMLERE İLİŞKİN BULGULAR.....	82
---	-----------

BÖLÜM V

TARTIŞMA

5.1. Okul Türüne Göre Ergenlerin Madde Bağımlılığından Korunma Özyeterliklerinin Farklılaşp Farklılaşmama Durumuna İlişkin Tartışma.....	105
5.2. Sınıf Düzeyine Göre Ergenlerin Madde Bağımlılığından Korunma Özyeterliklerinin Farklılaşp Farklılaşmama Durumuna İlişkin Tartışma.....	107
5.3. Cinsiyete Göre Ergenlerin Madde Bağımlılığından Korunma Özyeterliklerinin Farklılaşp Farklılaşmama Durumuna İlişkin Tartışma.....	108
5.4. Aile Aylık Gelir Düzeyine Göre Ergenlerin Madde Bağımlılığından Korunma Özyeterliklerinin Farklılaşp Farklılaşmama Durumuna İlişkin Tartışma.....	111
5.5. Aile Bütünlük Durumuna Göre Ergenlerin Madde Bağımlılığından Korunma Özyeterliklerinin Farklılaşp Farklılaşmama Durumuna İlişkin Tartışma.....	114

5.6. Ergenlerin Akran Zorbalığına Maruz Kalmaları İle Madde Bağımlılığından Korunmaya İlişkin Özyeterliliklerinin Tartışılması.....	116
5.7. Ergenlerin Duygularını İfade Etme Düzeyleri İle Madde Bağımlılığından Korunmaya İlişkin Özyeterliliklerinin Tartışılması.....	119
5.8. Ergenlerin Psikolojik Dayanıklılık Düzeyleri İle Madde Bağımlılığından Korunmaya İlişkin Özyeterliliklerinin Tartışılması.....	121
5.9. Akran Baskısı, Duyguları İfade Etme ve Psikolojik Sağlamlığın; Ergenlerin Madde Bağımlılığından Korunmaya İlişkin Özyeterliliklerini Yordama Düzeylerinin Tartışılması.....	123

BÖLÜM VI

SONUÇ VE ÖNERİLER

6.1. SONUÇLAR	130
6.2. ÖNERİLER	133
6.2.1. Araştırmacılara Öneriler	133
6.2.2. Uygulayıcılara Öneriler	134
6.2.3. Ebeveynlere Öneriler	134
KAYNAKÇA	136
EKLER	173
ÖZGEÇMİŞ (VITAE)	180

TABLOLAR LİSTESİ

	Sayfa
Tablo 3.1 Örneklem Alınan Okullar.....	73
Tablo 3.2 Örneklem Biriminin Demografik Dağılımları.....	74
Tablo 3.3 Akran Zorbalığını Belirleme Ölçeği'ne Ait Bilgiler: Faktörler, Madde Numaraları ve Ters Madde Numaraları.....	76
Tablo 3.4 Duyguları İfade Ölçeği'ne Ait Bilgiler: Faktörler, Madde Numaraları ve Ters Madde Numaraları.....	77
Tablo 3.5 Ergen Psikolojik Dayanıklılık Ölçeği'ne Ait Bilgiler: Faktörler, Madde Numaraları ve Ters Madde Numaraları.....	78
Tablo 3.6 Madde Bağımlılığından Korunma Özyeterliği Ölçeği'ne Ait Bilgiler: Faktörler, Madde Numaraları ve Ters Madde Numaraları.....	79
Tablo 4.1 Okul Türü Değişkenine İlişkin Bulgular.....	83
Tablo 4.2 Okul Türü Değişkenine İlişkin Bulgular.....	83
Tablo 4.3 Sınıf Düzeyi Değişkenine İlişkin Bulgular.....	85
Tablo 4.4 Sınıf Düzeyi Değişkenine İlişkin Bulgular.....	86
Tablo 4.5 Cinsiyet Değişkenine İlişkin Bulgular.....	87
Tablo 4.6 Aile Gelir Düzeyi Değişkenine İlişkin Bulgular	89
Tablo 4.7 Aile Gelir Düzeyi Değişkenine İlişkin Bulgular.....	90
Tablo 4.8 Aile Bütünlük Durumuna İlişkin Bulgular.....	91
Tablo 4.9 Aile Bütünlük Durumuna İlişkin Bulgular.....	92
Tablo 4.10 Akran Zorbalığına Maruz Kalmaları İle Madde Bağımlılığından Korunmaya İlişkin Özyeterlilikleri Arasındaki İlişkiler.....	93
Tablo 4.11 Duygularını İfade Etme Düzeyleri İle Madde Bağımlılığından Korunmaya İlişkin Özyeterlilikleri Arasındaki İlişkiler.....	94
Tablo 4.12 Psikolojik Dayanıklılık Düzeyleri İle Madde Bağımlılığından Korunmaya İlişkin Özyeterlilikleri Arasındaki İlişkiler.....	96
Tablo 4.13 Uyuşturucu/Uyarıcı Maddelerden Uzak Durma Alt Boyutunun Yordanmasına İlişkin Çoklu Regresyon Analizi Bulguları.....	99

Tablo 4.14 Baskı Altındayken Uyuşturucu/Uyarıcı Maddelerden Uzak Durma Alt Boyutunun Yordanmasına İlişkin Çoklu Regresyon Analizi Bulguları.....	100
Tablo 4.15 Uyuşturucu/Uyarıcı Maddeler Konusunda Yardım Arama Alt Boyutunun Yordanmasına İlişkin Çoklu Regresyon Analizi Bulguları.....	102
Tablo 4.16 Uyuşturucu/Uyarıcı Maddeler Konusunda Arkadaşına Destek Olma Alt Boyutunun Yordanmasına İlişkin Çoklu Regresyon Analizi Bulguları.....	103

ŞEKİLLER LİSTESİ**Sayfa**

ŞEKİL 2.1. Duygu İşleme Süreci.....	28
--	----

EKLER LİSTESİ

	Sayfa
EK 1. Kişisel Bilgi Formu.....	173
EK 2. Akran Zorbalığını Belirleme Ölçeği	174
EK 3. Duyguları İfade Ölçeği.....	175
EK 4. Ergen Psikolojik Dayanıklılık Ölçeği	176
EK 5. Madde Bağımlılığından Korunma Özyeterlik Ölçeği	177
EK 6. İzin Belgesi	178

KISALTMALAR

Akt.: Aktaran

MEB: Milli Eğitim Bakanlığı

OBM: Okulda Bağımlılığa Müdahale Programı

ORG: Özel Eğitim ve Rehberlik Hizmetleri Genel Müdürlüğü

RTÜK: Radyo ve Televizyon Üst Kurulu

TBM: Türkiye Bağımlılıkla Mücadele Eğitim Programı

TBMM: Türkiye Büyük Millet Meclisi

TCK: Türk Ceza Kanunu

TEOG: Temel Eğitimden Ortaöğretime Geçiş

TUBİM: Türkiye Uyuşturucu ve Uyuşturucu Bağımlılığı İzleme Merkezi

UNESCO: Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü

UNODC: Birleşmiş Milletler Uluslararası Uyuşturucu Kontrol Programı

WHO: Dünya Sağlık Örgütü

BÖLÜM I

GİRİŞ

Günümüzde birçok alanda olduğu gibi, ruh sağlığı alanında da önleyici çalışmalara öncelik verilmektedir. Bireyin sağlıklı yaşaması, risk faktörlerine karşı korunması, sosyal ilişkilerde ve duygusal becerilerde geliştirilmesi gibi çok yönlü önleyici çalışmalar yapılmaktadır. Ergenlik, en fazla risk barındıran gelişim dönemi olması nedeniyle önleyici çalışmalar bu döneme yoğunlaşmaktadır. Çocuk ve ergenlere yönelik hazırlanan önleyici programlar, okul faaliyetlerine dâhil edilen çalışmalarla birlikte yürütülmektedir. Önleyici programlar genel olarak bireysel, ailesel, akran ilişkileri, okul yaşantısı ve diğer çevresel/sosyal boyutları kapsamaktadır.

Myrick (1993)'e göre psikolojik danışma ve rehberlik hizmet alanında; krize müdahale etme, çare bulucu ya da iyileştirici olma, gelişimsel ve önleyici olma gibi hizmetler sağlanmaktadır. Psikolojik danışma alanının, ruh sağlığının bozulmasıyla ilgilendiği kadar, bireyin sağlıklı davranışlarını artırmakla ilgilenmesi de önemlidir (Akt. Korkut, 2003 s.441-442). Milli Eğitim Bakanlığı da rehberlik hizmetleri yönetmeliğinde, önleyici ve koruyucu çalışmalara yer vermektedir. “Gelişimsel bir anlayışla önleyici ve koruyucu yaklaşım” ilkesi ile bireyin gelişimsel özelliklerine göre yönlendirilmesi veya yerleştirilmesi gerektiğine vurgu yapılmaktadır (MEB, 2017).

Ergenlik dönemi bireyin gelişimine katkı sağlayan bir dönem olmasının yanında, en fazla risk barındıran ve ergenlerin madde kullanımı gibi riskli davranışlarda bulunduğu bir gelişim evresidir. Riskli davranışların kaynağı ise akran baskısı olabilmektedir (Kıran Esen, 2003b; Çiydem, 2017). Bu dönemde ortaya çıkan riskli davranışların gelecekte de etkisi devam etmektedir. Örneğin ergenlik döneminde çevresine saldırgan davranan bireyin gelecekte antisosyal davranışlarla karşımıza çıkması olasıdır (Tekinsav Sütçü, 2006). Bundan dolayı ergenlik döneminde gelişimsel/önleyici çalışmaların yapılmasının daha işlevsel olacağı düşünülebilir.

Ergenlerin, pek çoğu madde kullanımından kaçınacak sosyal beceri ve bilişsel gelişim düzeyine sahip değildir. Ayrıca ergenlerin, madde bağımlılığından korunmada, duygusal anlamda zayıf oldukları da söylenebilir. Ergenlerin bağımlılık yapıcı maddeyi, olumsuz duyguları ile baş edebilmek ve hoş giden duygular yaşayabilmek için kullandıkları bilinmektedir (Çataloğlu, 2011; Alıkaşifoğlu ve Ercan, 2006).

Duygusal durumda olduğu gibi, psikolojik sağlamlık düzeyi de ergenlerin madde bağımlılığından korunmalarını etkilemektedir. Psikolojik dayanıklılık düzeyinin madde bağımlılığına etkisine ilişkin sonuçlar birçok araştırmada yer almakta ve psikolojik sağlamlık düzeyinin yüksek olmasının, genel olarak, madde bağımlılığından korunmayı olumlu etkilediği ifade edilmektedir (Gökçen, 2015; Acar, 2017; Çiydem, 2017). Masten ve Reed (2002) ise psikolojik sağlamlık araştırmalarının gerekliliğine vurgu yapmakta; koruyucu ve risk faktörlerinin incelenmesine, risk altındaki bireyler için önleyici çalışmaların yapılmasına temel oluşturacağını söylemektedirler.

Madde bağımlılığına etki eden en önemli faktörlerden biride özyeterliktir. Özyeterlik, ergenlerin riskli davranışlarının azaltılmasında ve sosyal becerilerinin gelişiminde, ergenlerin maddeye başlama ve sürdürme davranışları üzerinde etkili olan önemli bir ruhsal değişkendir (Eker ve ark., 2013; Yardımcı ve Başbakal, 2010). Bazı çalışmalarda (Tunçbilek, 2018; Şen, 2015) ise nelerin madde bağımlılığından korunma özyeterliğini desteklediğine ilişkin sonuçlar bildirilmektedir: Spor yapan gençlerin, değerlere ve gelecek beklentisine sahip olan ergenlerin madde bağımlılığından korunmaya ilişkin özyeterliklerinin daha yüksek olduğu bildirilmektedir.

1.1. Problem Durumu

Birleşmiş Milletler Uyuşturucu ve Suç Ofisi (UNODC) tarafından hazırlanan Dünya Uyuşturucu Raporu (2008)'na göre tüm dünyada yasadışı madde üretimi, kaçakçılığı ve kullanımı hızla artmaktadır (Akt. Çataloğlu, 2011; Kasap, 2015). Bu durum, en fazla risk barındıran ergenleri doğrudan etkilemekte ve bu dönemde, madde kullanan birey sayısının geçmişten günümüze sürekli arttığı ifade edilmektedir (Meclis Araştırma Raporu, 2008; Çataloğlu, 2011).

Korkut Owen (2011), 12-17 yaş aralığını uyuşturucu kullanımı açısından en tehlikeli zaman dilimi olarak görmekte ve 17-25 yaş aralığında ise bağımlı sayısının arttığını ifade etmektedir. Bir başka araştırmada (Gökçen, 2015) sigara, alkol ve uyuşturucu/uyarıcı maddeleri ilk defa denemenin 15-18 yaş aralığında yoğunlaştığı; araştırmaya katılanların %7'sinin alkolü, yine %7'sinin ise sigarayı 14 yaş veya 14 yaşından daha önce denediği bildirilmektedir.

Balcı ve arkadaşları (2015)'na göre bağımlılık yapıcı maddeyle tanışma ve bağımlılık yapıcı maddeye maruz kalma, ilkokul seviyesine kadar düşmüştür. Bu durum tüm dünyada olduğu gibi, Türkiye'de de madde bağımlılığını önemsenen bir konu haline getirmiştir. Ögel ve arkadaşları (2005), Türkiye'de uçucu madde kullanma yaş ortalamasının 12'ye kadar düştüğünü; Kaya (2011), madde kullanımına başlama yaşının 8-17 arasında değiştiğini ve en riskli yaşların 13, 14 ve 15 olduğunu saptamıştır. Erdamar ve Kurupınar (2014) öğrencilerin, 7 yaşından sonra madde kullanmaya başladıklarını saptamıştır. TBMM (2008) araştırmasına katılan öğrencilerin %12'si, ilk defa sigara kullanma yaşlarının 11'in altında olduğunu ve %5-9'u ilk defa 14-15 yaşlarında alkollü içki kullandığını; %1'i ise diğer uyuşturucu madde kullanma yaşlarının 14-16 olduğunu söylemiştir. Bununla birlikte, 11 yaşın altında alkollü içki içtiğini söyleyen erkek öğrencilerin oranının ise %10 olduğu saptanmıştır.

Uzun (2017) Türkiye'de, özellikle ortaöğrenim düzeyindeki öğrenciler arasında, madde kullanım sıklığının daha önceki yıllara göre artış gösterdiğini ifade etmiştir. TUBİM Raporu (2012)'nda, Türkiye'de madde kullanım sıklığının nüfus artışından daha fazla olduğu bildirilmiştir. Avrupa ve Türkiye'de madde bağımlılığının yaygınlığı hakkında, farklı sonuçlar bildiren çalışmalara da rastlanmaktadır: TBMM Araştırma Raporu (2018)'na göre Avrupa ülkelerinde 15-16 yaş grubunda en az bir kere uyuşturucu madde deneyenlerin ortalaması %8'dir. Bu oran Türkiye de ise %1,5'dir.

Hızla artan madde bağımlılığı; başta gençlerde olmak üzere, biyolojik, ruhsal ve sosyal çok boyutlu nedenlerden ortaya çıkmakta ve bu boyutlarda Türkiye'de ve dünya genelinde, ciddi sağlık sorunlarına yol açmaktadır (TBMM, 2008; Gürol, 2008; TUBİM, 2012). Günümüzde ergenler arasında zararlı içicilik birçok ülke için endişe kaynağıdır. Alkol kullanma; yaralanmaların, şiddetin ve erken ölümlerin ana nedenidir. Dünya genelinde, bireyin alkol kullanması ile kendi kontrolünü

kaybetmesine bağlı olarak, cinsel sorunlar ortaya çıkmakta ve alkolik bireyler trafik kazaları vb. durumlarda yaralanmalara veya ölümlere neden olmaktadır. Yine 15-19 yaşı grubundaki gençlerin, alkol kullanmaları gibi, uyuşturucu kullanmaları da küresel ölçekte kaygı vericidir (WHO, 2008).

14-16 arası yaşı grubunda, madde bağımlılığına başlamaya neden olan en önemli risk faktörü madde kullanan bir arkadaşın varlığıdır (Erdem ve ark., 2006). Kasatura (1998)'ya göre ergenlerin içinde oldukları akran grubu madde bağımlısı ise onların “Bir kereden ne çıkar.” telkinleri ile ergenler, madde bağımlılığına başlayabilir (Akt. Arslan, 2016).

Madde bağımlılığı ile ergenlerin duyu durumu yakından ilişkilidir. Acar (2006) madde bağımlısı gençlerin; içsel gerilimlerinin fazla olmasından, hayatlarından doyum sağlayamadıklarından, sevgi, güven, saygı ve kendini gerçekleştirme ihtiyaçlarını karşılayamamalarından dolayı zararlı maddeye yöneldiklerini ifade etmektedir. Alikashiöğlu (2008)'na göre ise madde kullanımı süreklilik gösteren dört evreden oluşmaktadır. Birinci evrede genç, duygusal durumunda ki değişimi keşfeder. İkinci evrede, keşfetmiş olduğu duygusal değişimi sosyal ortamlarda akranlarıyla tekrarlar. Bağımlılığın geliştiğı üçüncü evrede, anksiyete ve gerilimden kurtulmak veya sadece eğlence amaçlı madde kullanmaya başlar. Son olarak dördüncü evre de ise tekrarlayan davranışlarla duyu durumunda ki dalgalanmaların devamını sağlamak ve normal hissedebilmek için bağımlılık yapıcı madde kullanımına gereksinim duyar.

Ergenlerin aile, okul ve arkadaş çevresi; koruyucu faktörler ya da risk faktörleri olarak iki tür etki gösterebilmektedir (Gençtanırım Kuru, 2010). Ergenlerin, aile, okul ve akran ilişkilerinin doyurucu olması ve beklentilerini karşılaması, madde bağımlılığına karşı koruyucu olmaktadır. Yine ergenlerin empati kurabilme, işbirliğine yatkın olma ve iletişim becerilerinin gelişmiş olması, öz-farkındalıklarının yüksek olması ve akademik beklentilerin olması madde bağımlılığına ve diğeri risk faktörlerine karşı koruyucu olabilmektedir (Çataloğlu, 2011).

Ergenlerde, sigara ve alkol kullanımı takip edilen son 20 yıllık süreçte, genel anlamda azalmıştır. Fakat çoğu ülkenin, katı önlemlerine rağmen erişim kolaylığı nedeniyle ergenlerin sigara ve alkol kullanma oranları yüksektir. Alkol, tütün ve

diğer uyuşturucular ile kumar, çocuk ve ergenlerde görülen internet, telefon ve oyun bağımlılığı arasında yüksek ilişki vardır. Bir bağımlılığın, diğer bağımlılığa geçişte aracı olabileceği göz önüne alınırsa, bağımlılıkların tümünü birlikte değerlendirmek gerekmekte ve erken madde kullanımının önüne geçmek için özel çaba harcanması gerekmektedir (ESPAD, 2015; Türkiye Uyuşturucu Raporu, 2018).

1.2. Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın, üç farklı amacı bulunmaktadır. Araştırmanın birinci amacı; ergenlerin madde bağımlılığından korunmaya ilişkin özyeterliklerinin, kişisel değişkenlere göre farklılık gösterip göstermediğini incelemektir. Araştırmanın ikinci amacı; ergenlerin madde bağımlılığından korunmaya ilişkin özyeterlikleri ile akranları tarafından zorbalığa maruz kalmaları, duyguları ifade etme düzeyleri ve psikolojik sağlamlıkları arasında anlamlı bir ilişkinin olup olmadığını incelemektir. Araştırmanın üçüncü amacı ise ergenlerin akranları tarafından zorbalığa maruz kalmaları, duyguları ifade etme düzeyleri ve psikolojik sağlamlıklarının madde bağımlılığından korunmaya ilişkin özyeterliklerini yordama durumunun incelenmesidir.

Araştırmanın amaçları doğrultusunda belirlenen alt problemler, aşağıda verilmiştir:

1. Okul türüne göre ergenlerin madde bağımlılığından korunma özyeterlikleri anlamlı farklılık göstermekte midir?
2. Sınıf düzeylerine göre ergenlerin madde bağımlılığından korunma özyeterlikleri anlamlı farklılık göstermekte midir?
3. Cinsiyetlerine göre ergenlerin madde bağımlılığından korunma özyeterlikleri anlamlı farklılık göstermekte midir?
4. Aile gelir düzeylerine göre ergenlerin madde bağımlılığından korunma özyeterlikleri anlamlı farklılık göstermekte midir?
5. Aile bütünlük durumlarına (birlikte ve sağ, boşanma, vefat etme) göre ergenlerin madde bağımlılığından korunma özyeterlikleri anlamlı farklılık göstermekte midir?
6. Ergenlerin akran zorbalığına maruz kalmaları ile madde bağımlılığından korunmaya ilişkin özyeterlikleri arasında anlamlı bir ilişki var mıdır?
7. Ergenlerin duygularını ifade etme düzeyleri ile madde bağımlılığından korunmaya ilişkin özyeterlikleri arasında anlamlı bir ilişki var mıdır?

8. Ergenlerin psikolojik dayanıklılıkları ile madde bağımlılığından korunmaya ilişkin özyeterlikleri arasında anlamlı bir ilişki var mıdır?
9. Ergenlerin akran zorbalığına maruz kalmaları, duyguları ifade etme düzeyleri ve psikolojik sağlamlık düzeyleri madde bağımlılığından korunma özyeterliklerini yordamakta mıdır?

1.3. Araştırmanın Önemi

Her geçen gün, madde bağımlısı kişi sayısı artmaya devam etmekte ve psikoaktif madde literatürüne, bir yenisi daha eklenmektedir. Ülkeler çapında bağımlılıkla mücadeleyle yapılan yatırımların hızı, bağımlılığın artışından geri kalmaktadır. Bir yandan bağımlılıkla tedavi yoluyla mücadele devam ederken diğer yandan bağımlı olmayanların riskli durumu devam etmektedir. Geline bu durum, madde bağımlılığı konusuna, daha çok önleyici çalışmalar kapsamında yaklaşılması gerektiğini göstermektedir (Özer, 2016; EMCDDA, 2019).

Madde bağımlılığı sorununa çözüm olabilecek en uygun programların, önleme ve erken müdahale programları olduğu kabul edilmektedir (TUBİM, 2014). Madde bağımlılarının tedavi ve topluma yeniden kazandırılması aşamasında harcanan emek ve maliyetin, önleme aşamasında harcanan emek ve maliyetten çok daha fazla olması önleme ve erken müdahale çalışmalarının önemini ortaya koymaktadır (Albayrak ve Balcı, 2014).

Tüm dünyada, ciddi boyutlara ulaşan madde kullanım problemine karşı koruyucu, tedavi edici ve zarar azaltıcı pek çok tedbir alınmaktadır. Alınan bu tedbirler genel bir çerçeveye sahip olsa da problemin boyutu ve kapsamı ülkeden ülkeye değişmektedir. Bu yüzden, politikalar da ülkeden ülkeye farklılıklar göstermektedir. Bu tedbirler koruyucu ve tedavi edici olmakla birlikte; ekonomik ve toplum düzenine kazançlar sağlayıcı hedefleri kapsamaktadır (Karataşoğlu, 2013).

Dünya Sağlık Örgütü (2017)'ne göre uyuşturucu maddeye ve ilaçlara ulaşımın zorlaştırılması, arzın ve talebin önüne geçilmesi gerekmektedir. Ayrıca önleme programlarının yapısal, bireysel ve toplumsal çalışmaları kapsamının, başarılı olunmasında önemli olduğu ifade edilmektedir.

Uyuşturucu kullanma ve diğer madde bağımlılıklarında; cinsiyet, sosyo-ekonomik durum, kişilik, okul başarısı, aile, sigara ve alkol bağımlılığı; maddelerin elde edilebilirliği, arkadaş etkisi ve yaş faktörlerinin etkili olduğu saptanmıştır.

Ergenlik dönemi, riskli bir dönem olması sebebiyle önleme çalışmalarının bu döneme yoğunlaşması gerekmektedir. Aksi halde madde bağımlılarının ve uyuşturucu kullanımının artacağı düşünülmektedir. Madde bağımlılığı ve uyuşturucu kullanımını önleme çalışmaları; akranları, aileleri, okul ve toplumu kapsamalıdır. Disiplinler arası ve koordineli çalışmalar yapılmalıdır. Gençleri bilgilendirmenin yanında, iletişim becerilerini geliştirme ve spor (Gökler ve Koçak, 2008) gibi diğer sosyal ve fiziki etkinliklere yönlendirmelerin yapılması gerekmektedir.

Işık ve Erdal (2015)'a göre ülkemiz çözüm üretme konusunda ve madde bağımlılığı alanında kurumsallaşmayı tamamlayamamıştır. Türkiye, özellikle son yıllarda kolluk kuvvetleri aracılığıyla yasa dışı ve sağlığa zararlı maddelerin üretilmesini, dağıtılmasını ve yasa dışı yollarla ülkeye alınıp yayılmasını engellemeye çalışmakta ve dünya çapında başarılı hamlelerde bulunmaktadır. Aynı zamanda tedavi ve araştırma merkezleri, Yeşilay Derneği ve diğer kurumsal yapılar öncülüğünde; araştırma-geliştirme, tedavi etme, önleme ve koruyucu çalışmalarını çocuklar ve gençler üzerine yoğunlaştırmaktadır.

Bu araştırmanın sonuçlarının, madde bağımlılığından korunmaya ilişkin özyeterliğe etki eden temel faktörlere ışık tutacağı varsayılmaktadır. Akran ilişkileri, duygularını fark etme ve ifade etme, psikolojik sağlamlık gibi boyutların ergenlerin madde bağımlılığı özyeterliğinin düzeyini belirleyeceği düşünülmektedir. Risk grubunda yer alan ergenlerin, madde bağımlılığına karşı koruyucu özellikler ve kendini ifade etme becerisi geliştirmeleri amaçlanmaktadır. Dolayısıyla ergenler bağlamında, önleyici çalışmalara katkı sağlamanın yanında, bu alanda çalışan uzmanlara, eğitimcilere ve ebeveynlere yol gösterici sonuçlara ulaşmak hedeflenmektedir.

1.4. Sayıtlar

- 1) Araştırmaya katılan öğrencilerin; “Akran Zorbalığını Belirleme” (Gültekin ve Sayıl, 2005), “Duyguları İfade” (Kuzucu, 2006), “Ergen Psikolojik Dayanıklılık” (Bulut ve ark., 2013) ve “Madde Bağımlılığından Korunma Özyeterlik (Eker ve ark., 2013) Ölçekleri”ne içtenlikle cevap verdikleri varsayılmıştır.

1.5. Sınırlılıklar

- 1) Araştırma, çalışmanın yapıldığı örneklemin evreni ile,
- 2) 2017-2018 eğitim-öğretim yılı ile,
- 3) Kullanılan ölçme araçları ve araştırmacı tarafından geliştirilen kişisel bilgi formu ile sınırlıdır.

1.6. Tanımlar

Madde Bağımlılığından Korunma Özyeterliği: Oei ve Burrow (2000)'a göre madde kullanımına direnç gösterme becerisini, zararlı maddeye başlama ve sürdürme davranışlarını etkileyen (Akt. Avcı, 2017), kullanılan maddenin miktarını belirleyen (Kadden ve Lit, 2011) bir faktördür.

Kendini İfade Etme Becerisi: Mayer ve Salovey (1990)'in ifadesine göre duyguyu düşünceyle kaynaştırarak karşı tarafa aktarmak anlamına gelmektedir (Akt. Somuncuoğlu, 2005).

Psikolojik Sağlamlık: Windle (1999) psikolojik sağlamlığı, risk faktörleri ve koruyucu faktörlerin etkileşimiyle ortaya çıkan, kişinin sağlıklı uyumu olarak tanımlamaktadır (Akt. Gizir ve Aydın, 2006). Bu kavram bazı çalışmalarda psikolojik sağlamlık (Gizir, 2004; 2007; Gizir ve Aydın, 2006; Arslan ve Balkıs, 2016; Yılmaz ve Sipahioğlu, 2012), bazı çalışmalarda ise psikolojik dayanıklılık (Ülker Tümlü ve Recepoğlu, 2013; Altundağ, 2013; Çırak, 2016; Duygun, 2017; Dünder, 2016; Gökçen, 2015) olarak ifade edilmektedir. Bu kavramları yılmazlık olarak adlandıran çalışmalarda (Özcan, 2005; Gürkan, 2006) mevcuttur.

BÖLÜM II

KURAMSAL ÇERÇEVE VE İLGİLİ ARAŞTIRMALAR

2.1. ERGENLİK DÖNEMİ SORUNLARINA GENEL BAKIŞ

Ergenlerin yaşadığı problemlerin kaynağının, gelişimsel nedenler olduğu söylenebilir. Nurmi (2004)'ye göre ergenler, bir yandan kendi kimliğini oluşturmaya çabalarırken, bir yandan da bu çabasından dolayı, toplumla oluşabilecek olası çatışmalarını önlemeye çalışmaktadır. Kendi kendine sorduğu “Ben kimim?” sorusunu başarılı bir şekilde yanıtlayarak bir kimlik duygusu geliştirmeye çalışırlar. Bir yandan da toplumun değer yargılarını öğrenip bu değer yargılarıyla çatışmadan yaşamayı öğrenmesi gerektiğinin farkındadırlar. Bireyin tüm bu çabaları ve değişimi, bir anlamda, ergenlik yılları boyunca bir ailenin üyesi olmaktan çıkıp tüm bir toplumun üyesi olmaya başlamasından kaynaklanır. Ergenlerin yaşamış olduğu bu çatışma durumu, sorunlarının temel kaynağıdır.

Adler (2010), ortaya çıkan ergen sorunlarının, zaten varolan yaşam biçiminden kaynaklı olduğunu ve ergenlik dönemindeki baskıların tetikleyici olduğunu ifade etmektedir. Ergenler bedensel, ruhsal, cinsel ve hormonal hızlı değişimlere uyum sağlamakta zorlanmaktadır. Bu dönemde gençlerden girişken beceriler kazanmaları, üstün başarı, topluma uyum sağlamaları ve hedeflerinde kararlı olmaları beklenmektedir. Böyle karmaşa yaşayan ergenler zararlı alışkanlıklara yönelebilmektedir (Şahin, 2007).

Ergenlik döneminde bir takım biyolojik, psikolojik değişme ve gelişme olmaktadır. Bu değişme ve gelişmeler sonucunda ortaya çıkan sorunlara, aile, okul ve arkadaş çevresinde yaşanan toplumsal sorunların da eklenmesi, ergenlik çağını sıkıntılı bir dönem haline getirmektedir. Yetişkin bir birey olma sürecinde, bazıları ergenlik dönemini daha az sorunla ya da sorunsuz geçirirken, bazıları ise fizyolojik ve sosyo-psikolojik açılardan sıkıntılı bir şekilde geçirebilmektedir (Avcı, 2010).

Çocukluktan erişkinliğe geçiş süreci olan ergenlik döneminde; akranlar tarafından kabul edilme, ebeveynlerden bağımsız hareket etme, geleneksel değer ve normlara karşı çıkma, ailenin ve çevrenin ‘Başarısız olur.’ korkularına meydan

okuma, engellenmeler ve kendi kaygılarıyla başa çıkma, kimlik gelişimi ve olgunlaşmaya riskli davranışlar aracılık edebilmektedir (Aras ve ark., 2007).

Dünya Sağlık Örgütü (2010), ergenlik döneminde en sık rastlanan madde kullanımıyla ilişkili, riskli davranışları açıklamıştır. Buna göre

- Dünyada, her 5 kişiden biri ergendir. Bunların %85'i gelişmekte olan ülkelerde yaşamaktadır. Erişkin dönemde meydana gelen her iki erken ölümden birisinin ve toplam ölümlerin 1/3'ünün gençlik yaşlarında başlayan davranışsal sorunlar nedeniyle meydana geldiği bilinmektedir. Bu riskli davranışlar arasında tütün kullanımı, fiziksel aktivite yapmama, güvensiz cinsel ilişki ve şiddet yer almaktadır.
- Her yıl her beş ergenden birisinin depresyon, duygu durum bozuklukları, madde kullanımı, intihar ve yeme bozukluğu başta olmak üzere ruhsal bir sorunla karşı karşıya kaldığı bilinmektedir.
- Dünya çapındaki tütün bağımlılarının büyük çoğunluğu ergenlik döneminde tütün bağımlısı olmaktadır. Günümüzde 150 milyondan fazla ergen tütün kullanmakta ve bu sayı hızla artmaktadır.
- Gençlerin alkol alışkanlığı birçok ülkede artan bir sorundur. Alkol kişisel kontrolü azaltarak riskli davranışlarda bulunmayı artırır. Alkol kullanımı; şiddet (özellikle aile içi şiddet) ve erken ölümlerin (trafik kazaları dâhil) birincil nedenidir.

Canbulat (2011) tarafından, ergenler arasında en sık rastlanan problemlerin madde bağımlılığı, riskli cinsel davranışlar, şiddet, zorbalık ve kazalar olduğu belirlenmiştir. Gilman ve arkadaşları (2004)'na göre ergenlerin herhangi bir sosyal aktiviteye katılmaması veya denetimsiz, programsız ve amaç gütmeyen sosyal aktivitelere katılmaları, akademik başarısızlıkları, antisosyal davranışları, intihar ve madde kötüye kullanımları arasında ilişki bulunmaktadır. Bu dönemde suç işleme, şiddete başvurma, çete gruplarına katılma, uyuşturucu madde kullanma ihtimalleri artmaktadır (Gül ve Güneş, 2009).

Ergenlik döneminde bireyler, sosyalleşmekte ve özerkleşmektedir. Bundan dolayı riskli davranışlarda bulunma veya riskli davranışa yönelmelerine neden olan demografik ve kişilik özellikleri kadar, anne-baba ve akranları da önemli bir faktör haline gelmektedir (Uludağlı ve Sayıl, 2009, s. 15).

2.2. ERGENLİK DÖNEMİNDE İLİŞKİSEL AKRAN SORUNLARI

Sözlük anlamı olarak akran yaşça denk, yaşıt demektir. Başka ifadeyle aynı yaşta bulunanların oluşturduğu, yapılan iş açısından denk olan ve toplumsal durum bakımından eşit birey olarak tanımlanmaktadır (TDK, 2018). Bununla birlikte öğrenciler arasında yaygın olarak yaşanan şiddet, çatışma, baskı ve zorbalık gibi konular işlenirken; aynı sınıfta veya aynı okulda eğitim gören öğrenciler “akran” olarak adlandırılabilir.

Erikson, ergenlikte kişiler arası ilişkilerin kimlik kazanmada önemli olduğunu vurgulamıştır. Birey bu dönemde çeşitli rolleri oynayarak yetişkinlikte kuracağı ilişkilerin temellerini atmaktadır. Ergenlerin akranlarıyla kuracağı ilişkilerin gelecekte dünyaya ilişkin bakış açılarını da şekillendireceğini varsaymaktadır. Sullivan’a göre ergenler farklı şekillerde yakın ilişkiler kurarak, birçok farklı kimliği ararlar. Aynı zamanda arkadaş kabulü, yakın olma, cinsel yakınlık kurma ve toplumun parçası olma gibi ihtiyaçları karşılama isteğindedirler. Rawlins arkadaşlığı iletişimsel kuramında, “kurumsal olmayan kurum” olarak tanımlayarak, yapısal ve etkileşimsel olarak ikiye ayırmıştır. Yapısal iletişim kültürel ve sosyal kavramların birleştiği özel ve yerel, ideal ve gerçek iletişimden oluşur. Etkileşimsel iletişim ise kişilerin günlük yaşamlarında kurdukları sosyal ilişkilerden oluşmaktadır (Akt. Bayhan ve Işıtan, 2010).

Sullivan’a göre ön ergenlikle birlikte kişilerarası ilişkilerde ve akran ilişkilerinde anlamlı bir dönüşüm başlar. Artık oyun çağından daha spesifik ilişkilere geçilir (Evans, 2006). Mahler ve Blos’ta benzer şekilde ayrılma-bireyleşme modeli kapsamında bebeklikten oyun çağına geçiş, oyun çağından ergenlik yıllarına geçiş bağlamında, akran ve ebeveyn ilişkilerinin değişimini açıklamışlardır (Akt. Atak, 2011).

Gelişim dönemleri içinde yer alan ergenlik döneminde, sosyal ilişkiler en önemli yeri oluşturmaktadır. Ergenlerin akranlarıyla geliştirdikleri ilişkiler; toplumda istenilen bir yere sahip olma ve diğer insanlarla dengeli bir iletişim kurma, toplumsal değer yargılarına uyum sağlama sürecinde, diğer dönemlere göre çok daha fazla önem kazanır (Daşçı, 2015). Bireyin sağlıklı gelişimini sürdürebilmesi için sosyal ilişkileri önemlidir. Kendi kendisiyle, aile üyeleriyle, akranlarıyla ve toplumla ilişki kurabilmesi riskli durumlara karşı koruyucu olacaktır (Atik ve ark., 2014).

Ergenlikte toplumsal ilişkiler, arkadaşlık arayışıyla özdeşleşir. Bundan dolayı bu dönemde gençler için arkadaşlık ilişkileri ayrı bir öneme sahiptir (Dönmez, 2007). Kobak ve Sceery, sosyal ilişkilerin temelini bebeklikten itibaren atıldığını söylemektedir. Bu durum “içsel olarak çalışan model” (internalworking model) olarak adlandırılmaktadır. Ergenlik yıllarında kurulan ilişkilerin niteliğinin bebeklikte ebeveynlerle kurulan ilişkilerin niteliğiyle benzer olacağı savunulmaktadır. Kişinin bebeklik döneminde ebeveynlerine güvensiz bağlanması söz konusuysa, ergenlik döneminde de aile ve arkadaşlarıyla güvensiz bağlanma yaşayacağı kabul edilmektedir. Bununla birlikte, çocukluk ve ergenlik yılları kıyaslandığında sosyal ilişkilerin yapısı birbirinden farklılaşmaktadır. Ergenlik yıllarında ailenin önemi korunurken, diğer yandan akranlarla olan ilişkilerin önemi artar (Bayhan ve Işıtan, 2010).

Bilişsel çarpıtmalar, ergenlik döneminde ilişkisel sorunlara neden olan önemli faktörlerden biridir. Kişiler arası ilişkilerle ilgili yüksek düzeyde bilişsel çarpıtmaları olan öğrencilerin saldırgan davranışlar gösterme eğilimlerinin daha fazla olduğu tespit edilmiştir (Uğur ve Murat, 2014).

Saldırgan ya da şiddet içerikli davranışlarda bulunma, öfke ya da kızgınlık duygularını ifade etmekte zorlanma, baskı uygulama ve zorbalık yapma ergenlerin en sık yaşadıkları ilişkisel problemlerdendir. Öfke duygusu ve saldırganlık dürtüsü uygun ifade edilemediğinde, akranlara yönelik baskı ve zorbalığın tetikleyicisi olduğu söylenebilir. Kuzucu (2014)’ya göre saldırganlık dürtüsüne bağlı olarak ortaya çıkan öfke ve saldırgan davranışların iyi yönetilememesi sonucunda toplumsal uyum problemleri artmaktadır. Çünkü saldırganlık, öfke duygusunun davranışa dönüşme şekillerinden sadece biridir.

2.2.1. Akran Zorbalığı

Akran ilişkileri bireye sosyalleşme anlamında önemli katkılar sağlamaktadır. Bu ilişkiler her zaman olumlu olmamaktadır. Zorbalık gibi bireyi çok yönlü etkileyen olumsuz yaşantıları da içermektedir (Ergün, 2015). Zorbalık, sistemli olarak ilk defa Olweus tarafından 1970’li yıllarda araştırılmaya başlanmıştır. Zorbalık yine Olweus tarafından kavramsallaştırılmıştır (Akt. Gökler, 2009).

Literetürde (Boulton ve Underwood,1992; Slee 1995) zorbalık geniş ölçüde tanımlanmıştır. Zorbalık bir başkasını rahatsız edici zarar verici davranışların olduğu

veya amaçlandığı özel bir saldırganlık türüdür. Zorba davranış zaman içinde tekrar tekrar meydana gelir. Daha güçlü bir kişi veya grubun fiziksel ve psikolojik anlamda güçsüz olana saldırması suretiyle güç dengesizliği vardır. Saldırgan davranışlar sözel (Ör.: lakap takma, tehdit etme), fiziksel (Ör.: vurma) veya psikolojik (Ör.: söylenti çıkarma, utandırma, dışlama) şekilde görülebilmektedir (Akt. Nansel ve ark., 2001).

Akran zorbalığı; güçlü olan bir bireyin veya grubun, akranına karşı tekrarlayan biçimde, kasıtlı saldırgan davranışta bulunması olarak görülmektedir (Olweus, 1993; Pişkin, 2002). Olweus, bir davranışın zorbalık olarak adlandırılabilmesi için üç temel ölçüt belirlemiştir. Bu ölçütler;

- Zorbalık mağduru konumundaki birey ya da bireylere yönelik kasıtlı zarar verme amacıyla yapılan saldırgan davranışlar olması,
- Saldırganlık veya şiddet içeren davranışın, süreklilik özelliği göstermesi,
- Zorbalık yapan ile zorbalığa maruz kalan arasında bir güç dengesizliğinin olmasıdır (Akt. Totan, 2007).

Olweus (1993), zorbalığın doğrudan ya da dolaylı şekilde yapıldığını savunmuştur. Açık saldırgan davranışlar ve şiddet gösterme doğrudan zorbalık anlamına gelirken; sosyal olarak yalnızlaştırma ve gruptan izole etme dolaylı zorbalık olarak kabul edilmektedir. Benzer biçimde, Ryan (2000)'a göre akran baskısı da doğrudan ya da dolaylı biçimde çocuk ve gençlerde görülmektedir (Akt. Kıran Esen, 2003a).

Saldırganlık, zorbalığın temelinde ve odak noktasındadır. Ancak bir davranışın zorbalık olarak nitelenebilmesi için sadece saldırganlık içermesi yeterli değildir (Kapçı, 2004). Saldırgan davranışlar, sürekli ve kasıtlı olarak yapılıyor ise zorbalık olarak adlandırılabilir.

Yıldırım (2012)'ın Salmivalli ve arkadaşlarından (1996) aktardığına göre zorbalık sürecinde yer alan roller; “zorba”, “zorba asistanı”, “zorba destekçisi”, “kurban”, “kurban savunucusu”, “dışarıda kalanlar”, “rolü olmayanlar” şeklinde gruplandırılmıştır. Bu çalışmada literatürde ki genel eğilimden farklı olarak “kurban” rolü ifadesi yerine “mağdur” veya “zorbalığa maruz kalan” ifadeleri kullanılmıştır. Bunun nedeni ise zorbalığa maruz kalan bireyleri incitici ve mücadele azmini zayıflatıcı ifadelerden kaçınmak istenmesidir.

Zorbalığa maruz kalan bireyler kaygılı, güvensiz ve pasif özellikte oldukları (Gökler, 2009), benlik saygılarının düşük olduğu (Kapçı, 2004) bilinmektedir. Zorba kişiler ise popüler olmak isteme, zorbalığı problem çözme yöntemi olarak görme, kendini ifade etme becerilerinde zayıflık (Stevens ve arkadaşları, 2002), kaygı düzeylerinin düşük olması ve güce dayalı özgüvene sahip olma (Öger ve ark., 2006) gibi farklı özelliklere sahiptirler.

Zorbalık türleri yaygın olarak fiziksel, sosyal ve sözel zorbalık olarak gruplandırılmaktadır (Ayas ve Pişkin, 2011 s.552; 2015 s.317). Bunların dışında cinsel (Pişkin ve Ayas, 2005), duygusal, eşyaya zarar verme ve dedikodu/iftira (Ayas ve Pişkin, 2015) zorbalık türlerinin olduğu da kabul edilmektedir. Ayrıca sanal zorbalık ilişkisel zorbalığın bir türü olarak kabul edilmekle birlikte (Türkileri, 2012), sanal zorbalığın gerçekleştiği yer ve uygulanma şekli gibi ayrııcı özelliklerinin olduğu da söylenebilir.

Akran desteğinin, zorbalığı önlemede en temel etken olduğu vurgulanmaktadır. Diğer yandan ailenin destek olmasının, özellikle çocukların dışlanması ve eşyalarına zarar verilmesi gibi zorba davranışları azaltacağı söylenmektedir (Kızıllan, 2017). Ergenlerin anne, baba ilişkilerinin ikisi birlikte arttıkça zorba ve zorba/mağdur statülerinde olma olasılığı da azalmaktadır (Totan ve Yöndem, 2007). Özellikle baba desteğini yeterli düzeyde alabilen ergenlerin, zorba ve mağdur olma olasılıkları azalmaktadır (Yaban ve ark. 2013).

Zorba, mağdur ya da her ikisi birden görülen ergenler diğerleriyle kıyaslanınca okul sorunları ve sınıf arkadaşlarıyla uyum sağlamada zorlanmaktadırlar. Artan davranış sorunlarına rağmen zorbalar psikolojik olarak en güçlü ve sınıf arkadaşları arasında en yüksek sosyal statüye sahiptir. Zorbalığa maruz kalanlar ise sosyal statü anlamında marjinal derecede düşük ve en fazla duygusal sıkıntı yaşayan gruptur. Zorbalık mağdurları davranış, okul ve akran ilişkilerinde en fazla zorluk yaşayanlardır (Juvonen ve ark., 2003).

Burnukara ve Uçanok (2012), akran zorbalığıyla etkin mücadele etmek için öğrencilerin kendini ifade etme, empati kurma ve yardım isteme becerilerinin geliştirilmesi gerektiğini söylemişlerdir. Deniz ve Ersoy (2016), olumsuz sosyal beceriye sahip ergenlerin zorbalık derecelerinin yüksek olduğunu bildirmişlerdir. Erkan (2017) çalışmasında ise en yakın arkadaşına sahip olan veya en yakın arkadaş

grubuna sahip olan çocukların, benlik saygılarının yüksek olduğunu, depresyon düzeylerinin düşük olduğunu, daha az anksiyete yaşadıklarını ve cinsel zorbalığa daha az maruz kaldıklarına ulaşmıştır.

Öğrencilerin akranları tarafından mağduriyet yaşamaları ile temel psikolojik ihtiyaçlarının karşılanması bakımından, anlamlı ilişkilerin olduğu söylenmektedir. Akran mağduru olan öğrencilerin, özerklik, yeterlik ve ilişki ihtiyaçlarının başta ebeveynler olmak üzere diğer çevreden karşılanamadığı düşünülmektedir (Gök, 2017).

Zorba ve zorbalık türü davranışlarda bulunmayanlar, zorbalığa maruz kalanlar ile zorba-mağdurlara göre akran ilişkilerini daha olumlu algılamaktadırlar. Zorbalık türü davranışlara dahil olmayanların dahil olanlara göre okula ve öğretmen desteğine ilişkin algıları daha olumludur. Öğretmenlerde bulunan özelliklerden, öğrencilere karşı samimi olma, destekleyici olma, adaletli davranma, onların fikirlerini önemseme, sorunlarına çare arama, çatışma çözme becerisine sahip olma zorbalığı azalttığı düşünülmektedir. Öğretmene ilişkin olumlu algının yüksek olması zorbalığa ilişkin koruyucu bir işlev görmektedir. Öğretmenlerin zorbalığa karşı destekleyici olması, öğrencinin incinebilirliğini azalttığı ve daha güvenli bir çevre sağladığı varsayılmaktadır. Samimi ilişkilerin olduğu bir okul ortamı, öğrencilere saygılı ve huzurlu bir gelişim alanı sunmaktadır. Okuldaki yıkıcı davranışların, fiziksel cezaların ve yaşanan çatışmaların öğrencilerin saldırgan davranışlarına zemin hazırlayacağı varsayılmakta; zorbaca davranışların ise öğrencilere olumsuz rol-model olacağı düşünülmektedir (Bayar ve Uçanok, 2012).

Ayas ve Pişkin (2011), yaptıkları çalışmada meslek liselerinin ve özel liselerin akran zorbalığı puanlarını Anadolu liselerinden daha yüksek bulmuşlardır. Açıkgöz (2017) yaptığı çalışmada ise ortaokul öğrencilerinin okula ilişkin algılarıyla zorbalık düzeylerini ters ilişkili olarak bulmuş, başarı durumlarına göre ise farklılaşma olmadığını bildirmiştir.

Şiddet ve akran zorbalığı, okul ortamında en sık karşılaşılan sorunlardandır. Zorbalığın en çok yaşandığı yerlerin tespit edilmesi önlem alınmasını da kolaylaştıracaktır. Öğrenciler, ilk sırada zorba davranışlara sınıf ortamında maruz kalmaktalar. Bunu oyun bahçesi, koridor, okula gidiş-dönüş yolu izlemekte, daha sonra ise en fazla kantin ve tuvaletlerde zorbalığa maruz kalmaktadırlar. Bazı

araştırmalarda, en fazla zorbalığın okul bahçesinde yaşandığı belirtilmiştir (Bacıoğlu ve ark. 2017; Özkan ve Çifçi, 2010 s. 584-585). Zorbalık sıradan veya tek başına yaşanan olaylar olarak görülmemelidir. Okulun psikososyal yapısıyla yakından ilgilidir. Zorbalığın etkileri sadece okul ortamında zorba ve zorbalığa maruz kalanı etkilemekle kalmaz. Onların tüm yaşamlarını etkileme riski vardır (Hanhan, 2012).

Espelage (2002) erken ergenlik döneminde akran grubunun zorbalığa olan etkisini incelemiştir. Akran zorbalığının zorba ile mağdur arasında yaşanan basit bir etkileşim olmadığını, diğer grup üyelerinin zorbalığı güçlendirdiğini ve sürdürdüğünü bildirmiştir. Bununla birlikte, akran desteğine iki farklı açıdan dikkat çekilmektedir: Birincisi akranları tarafından desteklenen ve korunan ergenler zorbalığa maruz kalmaktan korunmaktalar. İkincisi ise zorbalık yapanın akranları tarafından davranışlarının desteklenmesi veya pekiştirilmesi, bu davranışını devam ettirmesine neden olabilmektedir (Bayar ve Uçanok, 2012). Akran zorbalığının en önemli boyutlarından birini de zorbalığa maruz kalmayan fakat yaşanan zorbalığa şahit olanlar oluşturmaktadır. Olayı görenler, zorbalığa maruz kalanların daha çok fiziksel şiddete, sözel zorbalığa ve hakkında dedikodu çıkarılarak duygusal zorbalığa maruz kaldıklarını ifade etmektedirler (Özkan ve Çifçi, 2010).

Ergen erkek öğrenciler, ergen kız öğrencilere göre zorbalık sürecinde daha fazla aktif olarak yer almaktadır. Kız öğrenciler; zorba, mağdur, zorba-mağdur ve karışmayan gruplarından, daha çok karışmayan grupta yer almaktadır. Zorbalığa karışan (zorba, mağdur ve zorba-mağdur) öğrenciler, daha çok sosyal olumsuz davranışlarda bulunmakta, karışmayanlar ise daha olumlu sosyal davranışlarda bulunmaktadırlar. Zorbalığa karışan öğrencilerin karışmayanlara göre yaşamlarının arkadaş, okul, aile, çevre ve benlik alanlarından algıladıkları doyum daha düşüktür (Hilooğlu ve Cenkseven Önder, 2010).

Akran zorbalığı yaşantıları olan öğrencilerin akademik başarısının düştüşü (Uludağılı ve Uçanok, 2005), depresyon düzeylerinin (Kızıllkan, 2017), okula devamsızlıklarının ve stres düzeylerinin arttığı söylenmektedir. Bunlarında korku ve kaygı düzeylerinin artmasının yanında, diğer problem davranışlara neden olduğu söylenebilir.

2.2.2. Akran Baskısı

Ergenlik dönemi birçok kişi için, yaşamın en zor dönemidir. Bu dönemde her birey hayat çizgisini oluşturmayı hedefler. Kendini bazı davalara adar, gruplara katılır ve ait olmaya çalışır (Burger, 2006 s. 67). Akranlar ergen bireyin kendi ilgi ve düşüncesini keşfetmesine, yakın arkadaşlık kurma becerisini geliştirmesine, aileden bağımsızlığını kazanırken oluşan bu boşluğu akranlarıyla doldurmasına katkı sağlamaktadır. Henüz netleşmemiş benlik algısının ve yoğun belirsizliğin giderilmesi için akran grubu güven ve destek sağlamaktadır. Bu nedenle akran grubuna üye olmak ergen gelişim süreci açısından gerekliliktir. Ergenin ilgileri ve giyim tarzı, arkadaş ve okul çevresi onu sürekliliği olan bir alt grubun üyesi yapar. Akran grubuna dâhil olmak grup normlarına uymayı, diğer grup üyelerine bağlı kalmayı ve sadakat göstermeyi gerektirdiğinden, bir anlamda akran baskısı akran grubuna üye olmanın bir bedeli olabilmektedir (Daşçı, 2015).

Akran baskısını Santor ve arkadaşları (2000), diğerleri tarafından bireye bir şey yaptırma konusunda ısrar etmeleri veya cesaretlendirmeleri olarak ifade etmektedirler (Akt. Kıran, 2002). Akran baskısı her bireyi farklı etkilemekle birlikte, akranlarla ilişkileri sosyalleşme sağlamakta ve olumsuz sonuçlara da neden olmaktadır (Kapıkıran ve Fiyakalı, 2005).

Ergenlik döneminde akran ilişkileri ailenin önüne geçmekte; ait olma, kabul görme ve bağlanma gibi sosyal gereksinimlerin artması genci akranlarının etkisine açık hale getirmektedir (Aydın, 2007; Gültkekin Akduman ve ark. 2007 s. 157). Karşılıklı gereksinimlerin olması sosyal uyumlarını kolaylaştırırken, ergenin akranlarının kontrolüne girmiş olması baskıya maruz kalma riskini artırmaktadır (Aktuğ, 2006). Ergenler istemedikleri davranışların sonuçlarını, akran desteğini kaybetmemek, sürekli kabul görmek ve yalnız kalmamak için göze alabilirler (Çiğdemoğlu, 2006; Gültekin Akduman, 2007).

Uyma davranışının akran baskısını azaltabileceği, ancak akran grubunun olumsuz davranışlar içinde olmasının bireye yarar değil zararı olacağı söylenmektedir. Akran baskısının akran kabulüyle doğrudan ilişkili olduğu ve kabul edilmeyen ergenlerin baskıya maruz kaldığı savunulmaktadır (Burns ve Darling, 2002).

Şiddete başvuran ergenler daha fazla yalnız yaşamakta ve akranlarından daha fazla baskı hissetmektedirler (Nansel ve ark., 2001; Yıldırım, 2007). Gündüz ve Çelikkaleli (2009) erkek ergenlerin saldırganlıklarını akran baskısı ile akademik yetkinlik becerilerinin yordadığını; kız ergenlerin saldırganlıklarını ise akademik yetkinlik inancı, sürekli kaygı ve akran baskısının yordadığına ulaşımlardır. Yavuzer ve arkadaşları (2014), akran baskısının ve otomatik düşüncelerin saldırgan davranışları belirlediğini bildirmişlerdir. Saldırganlığı önlemede öğrencilere atılganlık eğitimlerinin verilmesinin, akran baskısıyla baş etme becerilerinin geliştirilmesinin önemli olduğunu vurgulamışlardır. Acar ve Kılınç (2017) deneysel çalışmalarında akran baskısıyla baş etme psikoeğitim programının öğrencilerin akran baskısıyla baş etme becerilerini geliştirdiğini tespit etmişlerdir.

Pepler ve arkadaşları (2002) ergenlerin akran baskısına duyarlılık durumlarının saldırganlık ve madde kullanımı arasında ki ilişkiyi belirlediğini söylemişlerdir. Kobus (2003) ise akran etkisinin sigara kullanımında bazı durumlar için teşvik edici bazı durumlar içinse caydırıcı olduğunu saptamıştır. Araştırmacı sigara içme üzerindeki akranların etkilerinin, genel olarak düşünüldüğünden daha ince olduğunu ve örneğin aile, mahalle ve medya gibi daha büyük sosyal bağlamların göz önünde bulundurulması gerektiğini belirtmiştir.

Birçok bağımlılık türünde olduğu gibi teknoloji bağımlılığında da akran etkisi ön plandadır. Kıran Esen ve Gündoğdu (2010) çalışmalarının sonucunda, ergenlerin internet bağımlılığıyla akran baskısına maruz kalma düzeylerinin pozitif ilişkili olduğunu ortaya koymuştur. Aynı zamanda akran baskısının, bireyin özyeterliğini etkilediği söylenebilir. Aktuğ (2006) yaptığı çalışmada bunu destekler sonuç sonuca ulaşmış; akran baskısı ile benlik saygısının negatif ilişkili olduğunu tespit etmiştir.

Akran baskısıyla baş etme konusunda sosyal destek ön plana çıkmaktadır. Öğrenciler akran baskısıyla başa çıkmak için, öğretmenlerinden, arkadaşlarından ve ebeveynlerinden yardım talep etmektedirler (Woods ve ark., 2007). Bununla birlikte, doğrudan veya dolaylı akran baskısına maruz kalan ergenler, akran baskısıyla yetersiz başetme becerisine sahiptirler (Kapıkıran ve Fiyakalı, 2005).

2.2.3. Akran Baskısı ve Akran Zorbalığı İle İlgili Yurtdışında Yapılan Çalışmalar

Georgiou (2008), öğrencilerin okul içinde ki zorba davranışlarında ve okulda zorbalığa maruz kalmalarında annelerin tutumlarının etkisini araştırmışlardır. Annenin duyarlı, ilgili ve yakın davranmasının, okula uyumu artırırken saldırgan ve zorba davranışları azalttığı sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca annesinin aşırı korumacı ve sınırlandırıcı olduğunu bildiren öğrencilerin, zorbalığa maruz kalma düzeylerinde arttığı sonucuna ulaşılmıştır.

Filistinli mülteci olan 10-14 yaş arası çocukların, ebeveynleriyle olan ilişkilerinin akran zorbalığına maruz kalmalarına etkisini araştıran Ahmad (2009), öğrenci ve öğretmenlerden topladığı verilerden, şefkatli tutum sergileyen annelerin çocuklarının zorba ve mağdur olma düzeylerini düşük bulmuştur. Annesi tarafından yüksek düzeyde davranışsal kontrol edilen erkek çocukların; zorbalık mağduru olma ihtimalleri, zorba olmalarından daha yüksek bulunmuş; psikolojik kontrol algısı yüksek olanların ise zorba olma düzeyleri daha yüksek bulunmuştur. Kız öğrencilerin anneleri tarafından daha fazla davranışsal kontrol edilmeleri zorbalık mağduru olmalarını azaltırken, zorba davranışlar sergilemelerini artırdığı sonucuna ulaşılmıştır. Anneleri yüksek psikolojik kontrol uygulayan kızların, akran mağduriyeti yaşama durumları daha yüksek bulunurken, zorba davranışlar sergilemeleri daha düşük bulunmuştur.

Kiuru ve arkadaşları (2010); ergenlerin *akran sosyal ağlarında* ve uyumlu akran gruplarında tütün ve alkol kullanımına ilişkin seçim ve sosyalleşmeyi incelemiştir. Elde edilen bulgular; seçimin, akranların sigara içme davranışları arasındaki benzerliği açıklamak için sosyalleşmeden daha büyük bir rol oynadığını, hem akran seçiminin hem de sosyalleşmenin madde kullanımı davranışlarındaki benzerliği açıklamada önemli roller oynadığını göstermiştir. Cinsiyete göre anlamlı farklılık bulunamazken, ergenlerin sosyalleşme süreçlerini anlamak ve akran baskısına yol açan riskleri belirlemek için ek araştırmalara gereksinim duyulduğu ortaya çıkmıştır.

Akran ilişkilerinin madde kullanımının ana risk faktörlerinden biri olduğunu söyleyen Poulin ve arkadaşları (2011) kızların, erkeklere göre daha erken dönemde karşı cinsle sosyal ilişkiler kurduklarını ve bunun geç ergenlik döneminde madde

bağımlılığı için risk oluşturduğunu bildirmişlerdir. Kanada’da yaşayan Fransız öğrencileri yedi yıl boyunca izleyerek yapmış oldukları çalışmada akran ilişki ağlarının cinsiyete göre farklılıklarını ve sonuçlarını ortaya koymuşlardır. Çalışma sonucuna göre erkeklerin karşı cinsle erken dönemde ilişki kurması madde kullanımı açısından sonraki dönemlerde herhangi bir risk oluşturmazken kızlar için risk oluşturmaktadır. Kızların kendilerinden büyük erkeklerle ilişki kurma eğiliminde oldukları ve bu ilişkinin alkol ve uyuşturucu kullanımı ihtiyacının karşılanmasına bağlı olabileceği yorumu yapılmıştır.

Rugg (2013) ortaokul 7. sınıftan 37 yaşına kadar izlediği bireylerin akran ve ebeveyn etkisine bağlı olarak sigara içme alışkanlıklarını incelemiştir. Çalışma sonucunda ortaokul öğrencilerinin lise öğrencilerine göre daha fazla akran etkisinde kaldıklarına ulaşılmıştır. Ebeveyn etkisinin ise ortaokul ve lise dönemlerinde göreceli olarak sabit kaldığı; hem akranların hem de ebeveynlerin sigara kullanıyor olmasının, lise çağlarında önemli bir risk faktörü olduğu tespit edilmiştir.

Espelage ve arkadaşları (2013) yaşları 10-15 arasında değişen ergenlerin aile şiddeti, zorbalık, ergenler arasında madde kullanımını boylamsal olarak araştırmışlardır. 18 aylık çalışmanın sonunda, doğrudan ya da dolaylı aile içi şiddete maruz kalmanın zorbalık davranışları ile ilişkili olduğu bulunmuştur. Bununla birlikte erkekler için kavga etme ve zorbalığın madde kullanımı ve aile içi şiddet görmeleri arasındaki ilişkiye aracılık ettiği, kızların ise aile içi şiddete maruz kalmaları ile alkol ve uyuşturucu madde kullanmalarının ilişkili olduğu bulunmuştur.

Hong ve arkadaşlarının (2014) akran mağduriyeti ile madde bağımlılığı arasında ki ilişkiyi güçlendirecek veya zayıflatacak bazı değişkenleri (yaş, cinsiyet ve okula ilişkin faktörler) incelemiştir. Araştırmacılar ulaştıkları sonuçları dört madde de açıklamışlardır:

- 1) Akran zorbalığına maruz kalma ile madde bağımlılığı arasında ilişki vardır.
- 2) Aile, okul, arkadaş gibi çoklu faktörlerin olumsuz sonuçlarına bağlı olarak madde bağımlılığı ve akran zorbalığı birlikte meydana gelir.
- 3) Zorbalığa maruz kalmanın psikolojik ve okul yaşantılarına ilişkin olumsuz sonuçları (problemlerin içselleştirilmesi, travmatik stres, düşük akademik başarı ve okul devamsızlığı) vardır. Dolayısıyla bu durum madde bağımlılığına da neden olmaktadır.

- 4) Yaş, cinsiyet, sosyal destek ve okula bağlılık gibi potansiyel araçların belirlenmesi ve test edilmesi önemlidir.

Moriarty ve Higgins (2015), ergenlerin *dostluk ağı*nda esrar bağımlılığının geçişliliğini araştırmışlardır. Araştırma sonucunda; akranlarla ilişkilerin istikrarı, eşitlik ve bağlılığın sürdürülme isteğinin esrar kullanımını farklılaştırdığına ulaşılmıştır. Karşılıklı esrar kullanımının olduğu grup ile karşılıklı olmayan akran grupları kıyaslandığında karşılıklı olan grubun iki kat daha fazla etki altında kaldığı ve esrar kullandığı belirlenmiştir. Çalışmada herhangi bir bireyin esrar kullanımının önlenmesiyle çarpan etkisi oluşturularak ve bağımlılığın bir başkasına *dostluk ağı* yoluyla geçişkenliğinin engellenebileceğine dikkat çekilmiştir.

İnanç ve değerlere sahip olma, kişiler arası ilişkilerde önemli bir yere sahiptir. Romera ve arkadaşları (2018), ahlaki değerler ile zorbalığı inceleyen çalışmaları derlemişlerdir. Bununla birlikte; ahlaki hassasiyet, ahlaki mantık, ahlaki duygu, ahlaki motivasyon, ahlaki kimlik ve grup normları ile teknolojik gelişmelerin zorbalığa karşı koruyucu rolünü değerlendirmişlerdir. Çalışmada zorbalığın önlenmesi, sosyal olarak arzulanan ve sosyal davranışların teşvik edilmesi ile akran ilişkilerinin iyileştirilmesini amaçlayan eğitimsel müdahalelere ilişkin bilgiler sunulmuştur.

Phillips ve arkadaşları (2018), Amerika'da yaşayan siyahi öğrencilerin ebeveynleriyle yapmış oldukları çalışmada, karşılaşılan temel sorunları araştırmışlardır. Ebeveynlerin perspektifinden siyahi öğrencilerin sosyal destek eksikliği, olumsuz akran baskısı, şiddete maruz kalma ve fırsat eşitsizliği gibi temel sorunları olduğu tespit edilmiştir. Ebeveynlerin bildirdiklerinden, öğrencilerin bu sorunlardan dolayı öfke ve saldırganlık gibi dışsal sosyal sorunlar oluşturacak davranışlarda bulundukları çıkarılmıştır.

Lai ve Kao (2018), ergenlerin zorbalığa karşı koyma becerilerini ve zorbalara karşı daha savunmasız olan öğrencileri belirlemeyi hedeflemişlerdir. Bununla birlikte; zorbalığın nasıl oluştuğunu, cinsiyete ve ırka göre farklılaşp farklılaşmadığını incelemişlerdir. Beyaz ve kız öğrencilere kıyasla erkek ve azınlık olan öğrencilerin daha fazla mağduriyet bildirdikleri; ancak erkek ve azınlık olan öğrencilerin kendi zorba davranışlarını oldukça az bildirdikleri sonucuna

ulaşmışlardır. Araştırmacılar zorbalığı bildirmenin cinsiyete ve ırksal duruma göre farklılaşabildiğine dikkat çekmişlerdir.

Kim ve arkadaşları (2018); 13-17 yaşında ki Afrikalı ergenlerin akran ilişkilerini, zorbalık mağduriyetlerini, yalnızlık ve madde kullanımlarını (özellikle tütün veya alkol kullanımını) deneysel olarak test etmişlerdir. Sonuçlar yalnızlığın; birinci modelde, zorbalık mağduriyeti ile tütün kullanımı arasındaki ilişkinin yanı sıra; ikinci modelde zorbalık mağduriyeti ile alkol kullanımı arasındaki ilişkiye kısmen aracılık ettiğini göstermiştir.

2.2.4. Akran Baskısı ve Akran Zorbalığı İle İlgili Türkiye’de Yapılan Çalışmalar

Totan ve Yöndem (2007) tarafından ergenlerde akran zorbalığı, anne-baba ve akran ilişkileri bağlamında incelenmiştir. Araştırma sonuçlarına göre ergenlerin anne ve babası ile ilişkileri arttıkça zorba ya da zorba/mağdur olma olasılıkları azalmaktadır. Akran ilişkilerinin artmasıyla, zorba olma olasılığı artarken zorba/mağdur olma olasılığı düşmekte; anne-baba ile ilişkilerdeki artış, erkeklerin kızlara göre zorbalığın dışında kalma olasılığını artırırken; kızlarda akran ilişkilerindeki artış, erkeklere oranla zorba/mağdur olma olasılığını arttırmaktadır.

Genç (2007), öğrencilerin okul yöneticilerinin ve rehber öğretmenlerin okullarda yaşanan zorbalık davranışlarına ilişkin algılarını incelemiştir. Araştırma sonucunda zorbalık yapanların oranı yaklaşık %18, zorbalığa maruz kalanların yaklaşık oranı %15, tanık olanların yaklaşık oranı ise %57 olarak bulunmuştur. En fazla sözel zorbalığa rastlandığı, erkeklerin daha fazla zorbalık yaptığı, başarılı olanların daha az zorbalığa başvurduğu, ebeveynlerin ayrı olmasının zorba ve maruz kalma açısından risk oluşturduğu, aile içi çatışma ve şiddetin zorbalık açısından risk oluşturduğu sonuçlarına ulaşılmıştır. Okul yönetici ve rehber öğretmenleri okullarda zorbalığın sık yaşandığını düşünmektedir. Bununla birlikte, zorbalığın okul içinde ve dışında (okullar arası dahil) yaşandığını, çok az ebeveynin zorbalıktan şikayet ettiğini, okullarda sosyal aktivitelerin yetersiz olduğunu, uygulanan herhangi bir programın olmadığını ve klasik yöntemlerle çözüm ürettiklerini bildirmişlerdir. Ayrıca madde bağımlısı olduğunu bildiren öğrenciler, daha fazla zorbalık yapmakta veya zorbalığa maruz kalmaktadır.

Dinçer (2008), sosyo-ekonomik düzeye göre ergenlerin akran ilişkilerinin ebeveyn tutumlarına göre farklılaşıp farklılaşmadığını incelemiştir. Araştırmacı, ergenlerin sosyo-ekonomik düzeyleri arttıkça, anne-baba tutumlarının demokratik olarak algılanması ile arkadaş ilişkileri düzeylerinin arttığına ulaşmıştır.

Yaban (2010); akran ilişkileri, anne-baba ve öğretmenden algılanan destek ile ergenlerde akran zorbalığı arasındaki ilişkiyi araştırmıştır. Araştırma sonuçlarına göre kız ergenlerde babadan algılanan desteğin, erkek ergenlerde ise babadan ve öğretmenden algılanan desteğin zorbalıkla ilişkili olduğuna; anneden algılanan desteğin kız ve erkek ergenlerde zorbalıkla ilişkisinin olmadığına; anne-babanın her ikisinin desteğinin ise akran zorbalığına karşı koruyucu olduğuna ulaşılmıştır. Bununla birlikte; baba desteğinin erkek ergenlerin olumsuz akran ilişkileri üzerinde koruyucu bir etkisi bulunurken, olumsuz akran niteliğinin babadan algılanan destekteki azalma ile zorbalık ve zorbalığa maruz kalma arasındaki ilişkide kısmi aracılık rolü olduğu belirlenmiştir.

Ayas (2012), ergenlerin akran zorbalığına maruz kalmasında ebeveyn stillerinin rolünü araştırmıştır. Araştırma bulguları, ebeveyn stillerinin akran zorbalığına maruz kalmayı farklılaştırmadığını göstermiştir. Bununla birlikte ihmalkâr ebeveyn tutumunun izin verici, demokratik tutuma göre daha fazla akran mağduriyeti doğurduğuna ve zorba karakterlerin oluşmasına neden olduğuna ulaşılmıştır.

Tozkoparan (2014), ortaokul öğrencilerinin algılarına göre aileden alınan sosyal destek, anne-baba tutumu ve akran ilişkilerini incelemiştir. Kız öğrencilerin anne-baba tutumlarını otoriter, erkek öğrencilerin ise hoşgörülü olarak algıladıklarına ulaşmıştır. Araştırmacı literatürün aksine ebeveyn tutumu algısı ilgisiz olanların akran ilişkilerini, hoşgörülü ve demokratik ebeveyn tutumu algısı olanlardan daha yüksek bulduğunu bildirmiştir.

Zorbalık süreci cinsiyetler arasında farklı şekillerde yaşanılmaktadır. Erkekler daha çok fiziksel zorbalıkta bulunurken, kızlar daha çok duygusal veya sözel zorbalıkta bulunabilmektedir. Buna karşın Ergün (2015), akran zorbalığına maruz kalmada cinsiyet olarak fark olmadığını, fakat zorba davranışların erkekler arasında kızlar arasındakinden daha yaygın olduğunu bildirmiştir. Kapçı (2004) ise

çalışmasında; sosyo-ekonomik düzey, sınıf düzeyi ve cinsiyet açısından zorbalık yaşantıları arasında fark olmadığını bildirmiştir.

Ergün (2015), ilköğretim 9-14 yaş aralığındaki öğrencilerle yaptığı çalışmada, babadan algılanan kabul/ret ile akran zorbalığı arasında ki ilişkiyi incelemiştir. Akran zorbalığına maruz kalma ve zorba davranış ile olumsuz algılanan baba kabul/reddi arasında pozitif yönde, olumlu algılanan baba kabul/reddi ile de negatif yönde ilişki bulmuştur.

Açıkgöz (2017), ortaokul öğrencilerinin okula karşı tutumu ve okul zorbalığını incelemiştir. Araştırma sonucunda okula karşı tutum ile zorbalık (zorba ve mağdur olma) arasında negatif yönde düşük düzeyde ilişkiye ulaşılmıştır. Ayrıca zorba davranışta bulunma ile zorbalık sürecinde mağdur olma arasında pozitif yönlü, anlamlı ilişkiye ulaşılmıştır.

Erkan (2017), 9-12 yaş aralığında ki öğrencilerin akran zorbalığına maruz kalmaları ile kaygı, depresyon ve benlik saygısı arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Öğrencilerin akran zorbalığına maruz kalmaları ile kaygı, depresyon ve benlik saygısı arasında anlamlı düzeyde ilişkiye ulaşılmıştır. Araştırmacı, yakın arkadaşına sahip olmanın ve bir akran grubuna dahil olmanın; zorbalık mağduru olmaya, depresyonun artmasına ve benlik saygısında ki düşüşe karşı koruyucu bir faktör olduğunu belirtmiştir.

Kızılkın (2017), lisede öğrenim gören ergenlerde akran zorbalığı, sosyal destek ve depresyon arasındaki ilişkileri incelemiştir. Araştırma sonucunda, akran zorbalığı ile akran zorbalığı mağduru olma arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişkinin bulunduğu, özellikle fiziksel zorbalık, sözel zorbalık ve diğerlerini dışlama davranışları sergileyen çocuklarda ve sözel zorbalık mağduru ve eşyalarına diğerleri tarafından zarar verilen çocuklarda depresyon düzeylerinin arttığı sonucuna ulaşılmıştır. Araştırmacı arkadaş desteğinin, akran zorbalığının azalmasında en önemli sosyal destek türü olduğu, diğer yandan ailenin destek vermeyişinin özellikle çocukların dışlanması ve eşyalarının zarar görmesi mağduriyetleri ile ilişkili olabileceğini ifade etmektedir.

Can (2017), sosyal fobi ve akran baskısının ergenlerde madde kullanımına etkisini belirlemek amacıyla çalışma yapmıştır. Araştırma sonucunda; uçucu madde kullanma deneyimi, halen madde kullanıyor olma, ailede madde kullanma ve yakın

arkadaşta sigara/alkol/uyuşturucu madde kullanımı olan öğrencilerin akran baskısı düzeylerini daha yüksek bulmuştur. Bununla birlikte, akran baskısı ile ergenlerin yaşı ve ilk sigara deneme yaşı arasında anlamlı ilişkilere ulaşılmıştır.

Gök (2017), Osmaniye ili Kadirli ilçesinde yaptığı çalışmada, lise öğrencilerinin temel psikolojik ihtiyaçlar ve anne-babaya duygusal erişilebilirliklerinin akran zorbalığına maruz kalmalarını yordama düzeylerini incelemiştir. Araştırma sonucunda; lise öğrencilerin zorbalığa maruz kalmalarıyla özerklik, yeterlik, ilişki ihtiyaçları ve anne-babaya duygusal erişilebilirlikleri arasında negatif yönde anlamlı ilişkilere ulaşılmıştır. Araştırma sonucunda; erkek öğrencilerin, kızlara göre daha fazla zorbalık mağduru olduğunu belirlemiştir. Sadece özerkliğin, zorbalık mağduru olmayı yordadığı sonucuna ulaşmıştır. Özerkliğin yeterince karşılanmamış olması, hem kızlar hem de erkekler için; anne-babaya duygusal erişilebilirliğin azlığı, kız ergenler için; ilişki ihtiyacının yeterince karşılanmaması ise erkek ergenler için risk oluşturmaktadır.

2.3. KENDİNİ İFADE ETME BECERİLERİ

İnsanlar iletişim kurarken duygu ve düşüncelerini karşı tarafa doğru ve eksiksiz aktarabilmesi iletişim açısından önemlidir. Koçak (2002)'a göre duygular ve duyguların ifade edilmesi sağlıklı ve dengeli ilişkilerin kurulmasında temel oluşturmaktadır. Bireyin günlük yaşamında sağlıklı ve dengeli iletişim kurabilmesi için, duygu, düşünce, davranış ve fizyolojik tepkilerinin bir bütün olarak işlev görmesi gerekir. Bütünlüğün bozulması denge ve uyumun bozulması anlamına geldiğinden insanda tehdit algısı oluşturacaktır.

Corey (2008) ve Mudorck (2016), Albert Ellis'in kuramını açıklarken, işlevsel olmayan inançların olumsuz duygu ve davranışlara yol açtığını ifade etmektedirler. Köroğlu (2012)'na göre duygular, düşünceler ve davranışlar insanın temel psikolojik boyutlarıdır. Bunlardan her hangi birinde olan değişim diğer ikisine de yansımaktadır. Bu durum da insanın duygu ve düşüncelerini ifade etmesiyle davranışsal değişimler beklenebilir.

Kişilerarası ilişkilerde düşünceleri ifade etmek kadar, duyguları ifade etme de önemli bir yere sahiptir. Kişinin duygularını tanıması, kabul etmesi ve kişilerarası ilişkilerinde uygun şekilde ifade etmesi beklenir. Kuyumcu (2011), duygusal farkındalıkta zorluk yaşayan kişilerin, duygularını ifade etmekte zorlanacaklarını

söylemektedir. Reuven Bar-On Duygusal Zekâ Modeli (1997)'inde kendini ifade edebilme, kişinin duygu ve düşüncelerini tam olarak ifade etmesi olarak tanımlanmıştır (Akt. Tufan, 2011).

Pennebaker ve Beall (1986), yaptıkları çalışmada yaşadıkları sıkıntılarla ilgili duygu ve düşüncelerini yazan deneklerin uzun vade de daha az sağlık problemleri yaşadıklarını saptamıştır. Çarkıt ve Yalçın (2018)'da çalışmalarında duyguları fark etme ve ifade etmenin, psikolojik sağlık açısından önemli olduğunu bildiren benzer bir sonucu bildirmişlerdir.

Whirter ve Acar (2000), ergenlik döneminde, toplumsal beceri kazanımı ve arkadaş etkileşiminin yoğun olarak yaşandığını ifade etmişlerdir. Bu dönemde ki bireyin, kendini ifade edebilme ihtiyacı doğmaktadır. Karşılaşılan kişisel sorunların birçoğu, ergenlerin duygularını, ilgi ve isteklerini kendileri için önemli olan kişilere iletmelerinde başarısız olmalarından kaynaklanmaktadır. Özellikle duygularını iletmeye yaşadıkları zorluklar nedeniyle gereksinimlerini karşılayamamaktadırlar (Akt. Dönmez, 2007).

2.3.1. Duygu

Greenberg (2018)'in aktardığına göre eski çağlarda duygu, *tutku* (İng. passion) olarak bilinirdi. Yani insanların duyguları *pasif* olarak aldığı düşünülürdü. Son yüzyılda *duygu* anlamında ki *emosyon* (hareket etme) kavramı kullanılmaya başlandı.

Psikoloji bilimi insanın duygu ve davranışlarını anlamayı ve bilimsel olarak açıklamayı amaç edinmiştir. Düşünce ve davranışlar kadar, duygularda, psikoloji biliminin üzerinde durduğu önemli bir konudur (Kuzucu, 2006). Koçak (2002)'a göre duygular yaşamın amacını, doyumunu ve anlamını oluşturacak özellik ve önemdedir.

Psikoloji alanında duygulara farklı anlamlar yüklenmektedir. Dolayısıyla duyguların tanımı konusunda fikir birliği sağlanamamıştır. Youg (1982)'a göre duygu içinde bulunan ortamın algılanmasıyla ortaya çıkar ve bireyin iç dünyasını harekete geçirir. Bedensel, davranışsal ve zihinsel özellikleri içerir (Akt. Koçak, 2002). Plutchik (1980)'e göre duygular insanları ve hayvanları uyum ve denge sağlamalarına yardım eden davranışlara yöneltmektedir. Lazarus (1984)'a göre duygular bireyin çevresindeki uyarıcıları algılaması ve değerlendirmesi sonucu

meydana gelen içsel yaşantılardır. Watson ve Clark (1984)'a göre duygular organizmanın ihtiyacı, amaçları, hayatta kalması ve çevreyle uyum sağlayabilmesi için gerekli olan, olaylara karşı gösterdiği düzenli ve kısa süreli uyumsal tepkilerdir. Goleman (1998)'a göre ise duygu hissetmek anlamındadır. Kişide oluşan hisse özgü belirli düşünceler, psikolojik ve biyolojik haller ve bir dizi hareket eğilimidir (Akt. Kuyumcu, 2012 s.21).

Duygular ihtiyaç ve güdülerle yakından ilişkilidir. Temel ihtiyaçların karşılanma düzeyine göre duygular belirlenir. Sevgi, nefret, korku, ümit, sevinç, keder, neşe, kuşku ve sıkıntı günlük konuşmalarda en sık kullanılan duygu ifadeleridir (Ergin, 2000). Goleman (2007), temel duyguları ve onların alt boyutlarından oluşan bir takım duygu kümesini aşağıdaki şekilde açıklamıştır:

Öfke: Hiddet, hakaret, içlerleme, gazap, tükenme, kızma, sinirlenme, hınç, kin, rahatsızlık, alınganlık, düşmanlık ve belki de en uç noktada patolojik nefret ve şiddet.

Üzüntü: Acı, keder, neşesizlik, kasvet, melankoli, kendine acıma, yalnızlık, can sıkıntısı, umutsuzluk ve patolojik olduğunda şiddetli depresyon.

Korku: Kaygı, kuruntu, sinirlilik, tasa, hayret, şüphe, uyanıklık, vicdan azabı, huzursuzluk, çekinme, ürkme, dehşet; patolojik olduğunda ise fobi veya panik.

Zevk: Mutluluk, coşku, rahatlama, tatmin, haz, sevinç, eğlenme, gurur, tensel zevk, heyecan, hoşnutluk, aşırı zindelik, kapris ve en uç noktada mani.

Sevgi: Kabul görme, dostluk, güven, iyilik, yakın ilgi, sadakat, hayranlık, aşırı tutkunluk, muhabbet.

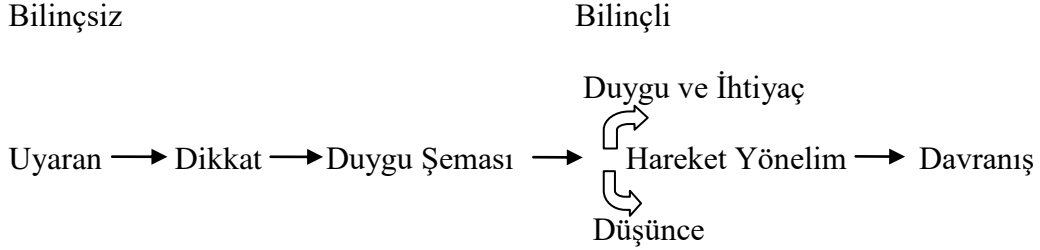
Şaşkınlık: Şok, hayret, afallama, merak.

İğrenme: Hor görme, aşağılama, küçümseme, tikslenme, nefret etme, hoşlanmama, itici bulma.

Ütanç: Suçluluk, mahcubiyet, hayal kırıklığı, pişmanlık, küçük düşme, çile ve nedamet.

Her bireyin duyguları yaşayış derecesi, yaşadığı duyguların güçlülüğü ve duygularımızı dışavurum yöntemi farklıdır. Bu durum sırasıyla duygusal etkilenirlik, duyuş şiddeti ve dışa vurma olarak kavramsallaştırılmaktadır (Burger, 2006 s. 318).

Greenberg (2018)'e göre herhangi bir uyarana bilinçsiz bir şekilde dikkat etmek bir duygu şemasını aktifleştirebilir. Bu durum sırasıyla bilinçli duygu ve ihtiyacı, düşünceyi ve birbirlerini etkilemek için iletişim halinde olan bir aktivasyonu meydana getirir. Tüm bunlar daha sonra davranışa dönüşür. Buna duygu işleme süreci (Şekil 2.1.) denmektedir:

Şekil:2.1.Duygu İşleme Süreci (Greenberg, 2018).

Bireyin duygularının meydana gelişi, sonuç veya etkileri bakımından yaşamda çok değerli ve genelleyici yeri vardır. Bireyin sosyal rolleri, üstlendikleri kimlikler hangi duyguların yaşanacağını, tavırlarının nasıl olacağını belirlemektedir (Öksüz, 2012).

2.3.2. Duyguları İfade Etme

Duygusal dışa vurum (Burger, 2006) olarak da adlandırılan duyguları ifade etme, kişinin yaşadığı olumlu ve olumsuz duyguları yansıtmaları olarak tanımlanmaktadır. İnsan duygu ve düşünceleri fark edip anlamlandırarak, onları ifade etmesiyle ve iletişim kurabilme özelliğiyle diğer canlılardan ayrılır (Koçak, 2002, s. 183). İnsanlar arasındaki iletişimin doğru ve tam olabilmesi için duyguların anlamlandırılarak, karşı tarafa sağlıklı şekilde aktarılabilmesi gerekmektedir (Bağcı, 2008).

Bireyin yaşantılarına ilişkin olumsuz duyguları paylaşması zor gelebilir. Ancak olumsuz duygular fark edildiğinde onlardan kaçınmak veya onları bastırmaya çalışmak yerine hissedilmeye ve yaşanmaya çalışılmalıdır (Adıgüzel, 2012). Duyguların bastırılması kişide çeşitli rahatsızlıklara yol açabilir. Kişi duygularını paylaşarak aslında kendi duygularının da farkında olmaktadır (Kurtman, 2017; Dönmez, 2007). Köknel (1997)'e göre kontrol altında tutulan duygular bir süre çarpıtılmış olarak dışa vurulabilir. Duyguların günlük yaşam deneyimlerimizde sağlıklı olan yanı toplumsal uyum içinde ifade edilmesidir (Akt. İşleroğlu, 2012).

Duyguları fark etme ve duyguları ifade etme becerilerinin kültürel olarak farklılıklarını inceleyen Kuyumcu ve Güven (2012), her iki faktöründe Türk ve İngiliz öğrencilerin psikolojik iyi oluşlarını yordadığını saptamışlardır.

Mete Otlı ve arkadaşları (2016), üniversite öğrencilerine duyguları fark etme ve ifade etme eğitimi vermişler ve çalışma sonucunda öğrencilerin öz-duyarlık ve öz-sevecenlik düzeylerinin artış gösterdiğini; öz-yargılama düzeylerinin ise düştüğünü saptamışlardır. Zech'e göre kişilerin duygularını ifade etmeleriyle sağlanan psikolojik iyi oluşun kaynağı "*Duygularımı söyledim ve kendimi iyi hissetmeye başladım.*" kadar yalın değildir. Kişi aslında duygusunu ifade ederek duygularına anlam kazandırmakta ve onları düzene koyarak bilişsel anlamda rahatlatmaktadır (Akt. Kuyumcu, 2011 s. 105).

Tıp literatüründe, duyguları fark etme ve ifade etmede yetersizlik "aleksitimi" kavramıyla ifade edilmektedir. Uzal ve arkadaşları (2018)'na göre aleksitimi, obsesif-kompulsif spektrum bozukluklarına, madde bağımlılığına, davranışsal bağımlılıklara, yeme bozukluklarına, psikosomatik belirtilere, anksiyete bozuklukları ve depresyon gibi duygusal bozukluklara yol açabilir. Morie ve arkadaşları (2016)'na göre de duygusal farkındalıktaki bozulmalara bağlı olarak bağımlılık gelişmektedir.

Taylor ve arkadaşları (1997) tarafından, duygu düzenlemede güçlük yaşayan bireylerin, yetersiz baş etme becerisi geliştirmiş olmalarına bağlı olarak, davranışsal bağımlılık geliştirebilecekleri kabul edilmektedir. Schreiber ve arkadaşları (2012) ise davranışsal bağımlılık geliştiren bireylerin olumsuz duygularından kaçmak, duygularını kontrol altına almak ve bu duygusal yoğunluğun yarattığı baskıyı azaltmak istediklerini ifade etmektedirler (Akt. Arabacı ve ark., 2018, s.13).

2.3.3. Duyguları İfade Etme İle İlgili Yurtdışında Yapılan Çalışmalar

Henry ve Slater (2007)'a göre okul; sosyal etkileşim, kişilerarası becerilerin geliştirilmesi, akran gruplarının oluşturulması, kendini ifade etme ve kendini geliştirme için temel bir bağlamdır. Okulda sosyal becerilerin geliştirilmesi ergenlerin suç işleme davranışlarını azaltmada önemli bir etkiye sahiptir. Araştırmacılar yaptıkları çalışmada, okul yaşantılarını sosyal beceriler bağlamında geliştirmenin, madde bağımlılığının önüne geçmede etkili olabileceğine dikkat çekmişlerdir. Ayrıca okula ilişkin olumlu tutuma sahip ergenlerin, alkol kullanma eğilimlerinin düşük olduğunu saptamışlardır.

Snell ve arkadaşları, üniversitedeki kız ve erkek öğrencilerin kişisel duygularını açmaları konusunda çalışma yapmışlardır. Kızların ve erkeklerin duygularını hemcinslerine daha çok açtıkları, ayrıca her iki grubun da kişisel duygularını babalarından çok anneleriyle paylaştıklarını belirlemişlerdir (Akt. Ergün, 2008).

Camras ve arkadaşları (2008), Avrupa ve Çin kökenliler olmak üzere, Amerika da yaşayan annelerin duygularını ifade etme tarzlarını karşılaştırmışlardır. Elde edilen bulgulara göre Amerika ve Avrupa kökenlilerin genel olarak aile içinde duygularını daha fazla ifade ettikleri, kültürün duyguları ifade etmede önemli bir farklılık oluşturduğu sonucuna varmışlardır.

Bartneck ve arkadaşları (2010), üniversite öğrencisi katılımcılar ile yaptıkları çalışmada, teknik kutuyla ve robotla etkileşime girmenin duyguları ifade etmeye olan etkisini incelemişlerdir. Katılımcıların teknik kutudan, robotla olan etkileşimlerine göre daha az utandıklarını bulmuşlardır. Araştırmacılar robotun teknik kutuya göre daha insansı olarak algılanmasından kaynaklandığı yorumunu yapmışlardır.

Wood ve arkadaşları (2013), insansı robotla görüşme yapmanın kişiyle görüşme yapmaya göre çocukların kendini ifade edebilme düzeylerine etkisini araştırmışlardır. Sonuçlar çocukların insansı robotla doğrudan, daha uzun süre iletişim kurduğunu ve daha uzun cevaplar verdiğini göstermiştir. Bu sonuçlara göre insansı robotların polislik, sosyal hizmet ve sağlık uygulamaları alanlarında kullanılmasıyla çocuklara ulaşmada kolaylık sağlayacağı vurgulanmaktadır.

Desideri ve arkadaşları (2019); uzman bir klinisyen tarafından yapılan test ile insansı robot tarafından yapılan testin sonuçlarının, duygusal ifadenin öznel, sözsüz ve fizyolojik yönlerini içeren duygusal süreçleri araştırmak için çok boyutlu deneysel bir araştırma yapmışlardır. İnsan-insan ve insan-robot etkileşiminde, kısa bilişsel bağlamda, duygusal süreçlerin ve testin sonuçlarının farklılaşıp farklılaşmadığını incelemişlerdir. Bulgular her iki uygulamada da testin doğruluk düzeylerinin ve duygusal süreçlerin, test uygulayıcılarına göre farklılaşmadığını göstermiştir. Araştırmacılar duygusal tepkilerin, gerçek görüşmecisi ve robotla yapılan çalışmaların geçerlik-güvenirliliklerine etkilerine dikkat çekmişlerdir.

2.3.4. Duyguları İfade Etme İle İlgili Türkiye’de Yapılan Çalışmalar

Kuzucu (2006), yaptığı deneysel çalışmada, duyguları fark etme ve ifade etmeye yönelik psiko-eğitim programının üniversite öğrencilerinin farkındalık düzeylerine, duyguları ifade etme eğilimlerine ve öznel iyi oluşlarına etkisini incelemiştir. Araştırmadan elde edilen bulgulara göre duyguları fark etmeye ve ifade etmeye yönelik psiko-eğitim programı, öğrencilerin duygusal farkındalık düzeylerinin artmasında etkili olurken, duyguları ifade etme eğilimleri, psikolojik ve öznel iyi oluş düzeylerini arttırmada etkili bulunmamıştır. Bu durum uygulamanın tamamlanmasından 4 ay sonra yapılan ölçümlerde de değişmemiştir.

Dönmez (2007) tarafından yapılan çalışmada, meslek lisesi öğrencilerinin atılganlık düzeylerine göre duyguları ifade etme düzeyleri ve yaşam doyumları karşılaştırılmıştır. Öğrencilerin atılgan olup olmamaları ile olumlu duygularını ifade etme eğilimlerinin anlamlı bir şekilde farklılık göstermediği, diğerleriyle yakınlık düzeylerinin anlamlı bir şekilde farklılaştığı bulunmuştur. Ayrıca atılgan öğrencilerin atılgan olmayanlara göre çevrelerine daha fazla yakınlık gösterdiği, olumsuz duyguları ifade etme eğilimlerinin anlamlı bir şekilde farklılık gösterdiği, atılgan olan öğrencilerin atılgan olmayanlara göre olumsuz duyguları daha rahat ifade ettikleri belirlenmiştir.

Albayrak ve Kutlu (2009), 16-18 yaş aralığında ki ergenlerin, öfke ifade tarzları ile bireysel ya da ailesel özellikleri arasındaki ilişki üzerine çalışma yapmışlardır. Araştırmada sürekli öfke yaşayanların, öfke içe vurumu ve öfke dışı vurumunda artış olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Öfke dışıvurumu arttıkça öfke kontrolünün azaldığı, girişken özelliğe sahip olanların öfke içe vurumlarının daha az olduğu, arkadaş ilişkileri iyi olanların öfke içe vurumlarının daha az olduğu, demokratik ailelerde yetişenlerin öfke içe vurumlarının daha az olduğu, baskıcı aile de yetişenlerin sürekli öfke düzeyleri ile öfke dışı vurumları daha yüksek olduğu, kendisi ya da ailesinde alkol kullanan biri varsa ergenlerin sürekli öfke ve öfke dışı vurumlarının daha yüksek olduğu sonucuna varmışlardır.

Kuyumcu (2011) üniversite öğrencilerinin duygusal farkındalık, duyguları ifade etme, benlik kurgusu (bağımsız benlik, ilişkisel benlik) ve öznel iyi oluş (pozitif-negatif duygu durumu) durumlarını betimlemiştir. Pozitif duygu durumu ile bağımsız benlik kurgusu arasında pozitif ilişki, duygusal farkındalık zorluğu ile

duyguları ifade etme zorluğu arasında pozitif ve yüksek ilişki bulunmuştur. Negatif duygu durumu ile bağımsız benlik kurgusu arasında negatif ilişki bulunmuştur. Ayrıca ilişkisel benlik tipinin baskın olduğu kişilerin, bağımsız benlik tipinin baskın olduğu kişilerden daha fazla, duygularını ifade etmekte zorluk yaşadıkları görülmüştür.

Kuyumcu (2012) Türk ve İngiliz üniversite öğrencileriyle yaptığı çalışmada; öğrencilerin psikolojik iyi oluş, duygusal farkındalık ve duyguları ifade etme düzeylerinin ülke ve cinsiyete göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediği ile duygusal farkındalık ve duygularını ifade etme yeterliliklerinin psikolojik iyi oluşlarını yordama gücünü incelemeyi amaçlamıştır. Elde edilen bulgulara göre Türk üniversite öğrencilerinin psikolojik iyi oluş, duygusal farkındalık ve duyguları ifade etme düzeyi, İngiliz öğrencilere göre daha düşüktür. Türk kız öğrencilerinin İngiliz kız öğrencilerden, Türk erkek öğrencilerin İngiliz erkek öğrencilerden duyguları fark etme ve ifade etme ile psikolojik iyi oluş açısından daha düşük olduğuna ulaşılmıştır. Üniversite öğrencilerinin duygusal farkındalık ve duyguları ifade etme düzeyleri cinsiyete göre farklılık göstermemiştir. Ayrıca, Türk ve İngiliz üniversite öğrencilerinin duygusal farkındalık ve duyguları ifade etme düzeyleri psikolojik iyi oluş düzeyini yordamaktadır.

Mete Otlı ve arkadaşları (2016), Kuzucu (2006) tarafından geliştirilmiş olan “Duyguları Fark Etme ve İfade Etme Psiko-Eğitim Programı”nı rehberlik ve psikolojik danışmanlık bölümü 3. Sınıf öğrencilerine uygulamışlardır. Program, genel anlamda bireylerin duygusal farkındalıklarını, duygularını ifade etme eğilimlerini, psikolojik ve öznel iyi oluşlarını arttırmalarına yardımcı olmayı amaçlamaktadır. Araştırmacılar ise deney grubunun, eğitimsel çıktılarının kontrol grubuna göre öz-duyarlılıklarının farklılaşıp farklılaşmadığına bakmışlardır. Grup çalışması sonrasında elde edilen sonuçlara göre deney grubundaki öğrencilerin “öz-duyarlık toplam” ve “öz-sevecenlik” puan ortalamaları, kontrol grubundaki öğrencilerin puan ortalamalarına göre anlamlı düzeyde yüksek bulunmuştur..

Hatipoğlu (2018), anne-baba bağlanması ile duyguları ifade etme arasındaki ilişkiyi, uyuşturucu madde bağımlıları ve uyuşturucu madde bağımlısı olmayanlar üzerinde araştırmıştır. Madde bağımlılarında, olumsuz duyguları dışa vurma ve anne-babaya yabancılaşma düzeylerinin madde bağımlısı olmayanlara göre daha yüksek

olduğu saptanmıştır. Ayrıca her iki grupta anne-babaya bağlılığın artmasıyla olumlu duyguları ifade etme düzeylerinin de arttığı saptanmıştır.

Çarkıt ve Yalçın (2018) üniversite öğrencilerinin duyguları ifade etme, bilişsel hataları ve mükemmeliyetçilikleri arasında ki yordayıcı ilişkileri araştırmışlardır. Elde edilen bulgulara göre olumlu duygu ifadesi ile düzen arasında, yakınlık ifadesi ile ailesel eleştiri arasında düşük düzeyde negatif yönlü anlamlı bir ilişki olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Olumlu duygu ifadesi, düzen boyutunun, yakınlık ifadesi ailesel eleştiri boyutunun önemli bir yordayıcısı olarak bulunmuştur.

Uzal ve arkadaşları (2018), ergenlerin aleksitimik kişilik özellikleri ve üst bilişsel sorunlar arasındaki ilişki ile aleksitimiye eşlik eden ruhsal ve davranışsal sorunları incelemişlerdir. Elde edilen bulgulara göre araştırmacılar, üst bilişsel sorunların aleksitimi riskini artırdığı sonucuna varmışlardır. Ayrıca aleksitimi ile dikkat eksikliği ve hiperaktivite bozukluğu, duygusal ve davranışsal sorunların sık birliktelik gösterdiğini tespit etmişlerdir.

Arslan ve Adıgüzel (2018), saldırganlık, empatik eğilim, duyguların ifade edilmesi ve kendi kendine şefkat arasındaki ilişkiyi araştırmışlar ve empatik eğilimin, duyguların ifade edilmesi ve kendi kendine şefkatin saldırganlığı yordama düzeyini incelemişlerdir. Çalışmadan elde edilen bulgulara göre katılımcıların empatik eğilimleri, duyguların ifade edilmesi ve kendi kendine şefkat göstermeleri saldırgan davranışlarını önemli ölçüde açıklamaktadır. Ayrıca saldırganlık ve empatik eğilim, duyguların ifade edilmesi ve kendi kendine şefkat arasında negatif ve anlamlı bir ilişki bulunmuş; empatik eğilimin, duyguların ifade edilmesinin ve kendi kendine şefkatin, saldırganlığın önemli belirleyicileri olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

2.4. PSİKOLOJİK SAĞLAMLIK

Psikolojik sağlamlık, bireyin zorluklarla baş ederek güçlü bir şekilde çıkması olarak ifade edilir. Özellikle strese neden olan sıkıntılara karşı koyabilmesidir. Kişinin doğal afetler, boşanma, terör, ekonomik ve aile düzeninde bozulma, şehir değiştirme vb. yaşantılar sonrasında koruyucu faktörlerinin risk faktörlerine karşı harekete geçerek direnç gösterebilmesi, uyum sağlayabilmesi ve kendini yeterli hissedebilmesidir (Terzi, 2008; Doty, 2010 s. 143; Algünerhan, 2017).

Kobasa (1979) psikolojik dayanıklılığı, bireyin yaptığı işe kendini adanması, deneyimlere açık olması, zorluklara meydan okuma ve olayların kendi kontrolünde

olduğuna dair inancı olarak ifade etmektedir. Ramirez (2007), psikolojik dayanıklılığı hastalıktan, depresyondan, değişimlerden yada kötü durumlardan çabucak iyileşme yeteneği; kendini toparlayabilme, incindikten, gerildikten sonra eski haline kolayca dönebilme, elastikiyet, olarak ifade etmiştir. Cicchetti (2010) ise psikolojik dayanıklılığı; önemli tehdit, ağır güçlük veya travma koşullarında pozitif uyum sağlama becerisini içeren, dinamik gelişimsel bir süreç olarak ifade etmiştir (Akt. Aydoğdu, 2013).

Psikolojik sağlamlık Masten ve Reed (2002)’e göre çocuk, ergen ve genç yetişkinler açısından, ortada bir risk varsa anlam kazanır. Herhangi bir risk ortamının olmadığı şartlarda, yaşamını sürdüren bireylere “yeterli” veya “yetkin”, “uyumlu” veya sadece “normal” denilebilir.

Psikolojik sağlamlık kavramında üç temel vurgu vardır: Risk veya zorluğun bulunması, uyum sağlayabilme veya baş etme becerisi ve koruyucu faktörlerin bulunması. Masten ve arkadaşları psikolojik olarak dayanıklı bireyleri üç temel olguya göre tarif etmektedirler:

- a) Psikolojik olarak dayanıklı bireyler, zorlukları aşabilen ve gelişimi öngörülenin üzerinde olan risk altındaki bireylerdir.
- b) Psikolojik olarak dayanıklı bireyler, stresli yaşam olaylarına karşı hızlıca uyum sağlayabilme özelliğine sahiptir.
- c) Psikolojik olarak dayanıklı bireyler, travmatik yaşantılarında olayın etkisinden kurtulma ve iyileşmede önemli olan bireysel özellikler ve farklılıklara sahiptirler (Akt. Algünerhan, 2017).

Anne-baba tutumlarının koruyucu ya da risk içeren yönleri bulunmaktadır: Child Welfare Information Gateway (2004)’de bahsedildiği gibi, aile ile ilgili koruyucu faktörler içerisinde pozitif, destekleyici ve samimi aile ilişkileri, ebeveynlerin eğitim düzeyinin yüksek olması, toplumsal duyarlılık sergilemesi ve olumlu baş etme becerilerine sahip olması v.b. unsurlar yer almaktadır. Aile ile ilgili risk faktörleri ise güvensiz aile ortamı, aile içi çatışma ve şiddet, çocuk yetiştirmeye yönelik yanlış tutumlar, sosyal destek eksikliği, madde kullanımı, ebeveynin psikopatolojik hastalığı, istismardan oluşmaktadır (Ak. Eren, 2017). Ayrıca Gizir (2007)’in ifade etmiş olduğu ebeveynlerin boşanması ya da vefat etmeleri, tek ebeveyn ile yaşama aile ile ilgili risk faktörleri içerisinde yer almaktadır.

Psikolojik dayanıklılık, bireysel özelliklerle doğrudan ilgilidir. Ebeveynlerin tutumu gibi çevresel değişkenler de kişinin bireysel dayanıklılık durumunu şekillendirebilir (Soysal, 2016). Bireyin yaşamış olduğu çevre, akranları ve aile üyelerinin tutumuyla psikolojik sağlık düzeyi şekillenebilir.

Psikolojik olarak dayanıklı olan bireylerdeki kişilik özelliklerini Haynes (2005) üç kategoride açıklamıştır:

1. Sosyal Özellikler

- Arkadaşlık kurma becerisi
- Pozitif ilişkiler kurma ve geliştirme becerisi
- Etkili iletişim becerisi
- Gerekğinde yardım bulabilecek olmasına rağmen yardım almada isteksiz olabilme

2. Duygusal Özellikler

- Güçlü özyeterlik duygusu
- Yüksek özgüven
- Yüksek özsaygı ve kendini kabul etme
- Duygularını kontrol etme ve farkında olma
- Yeni durumlara kolay uyum sağlayabilme
- Kaygı ve engellenmeye dayanabilme gücü

3. Bilişsel/Akademik Özellikler

- Yüksek başarı motivasyonu
- Geleceği düşünme ve planlama yetisi
- Stresli ve travmatik olaylarla mantıklı yollarla başa çıkabilme
- Şans, yetenek ve dışsal desteklerden ziyade, çaba ve içsel motivasyonlara değer verme
- Çevresini etrafa yararı olacak şekilde motive etme ve harekete geçebilme (Akt. Purmut, 2016).

Psikoloji insanın doğasında zayıflıkları, yetersizlikleri, patolojiyi ve zararlı sonuçları araştırmamalıdır. Kırılan bir şeyi birleştirmeye çalışmak gibi sadece insanı tedavi etmeyi amaç edinmemeli, aynı zamanda geliştirmeyi de düşünmelidir. Dolayısıyla ruh sağlığı uzmanları, insanın tüm boyutlarına yönelik çalışmalıdır. İş, eğitim, içsellik, aşk, gelişim ve oyun gibi alanlarla da ilgilenmelidir (Seligman ve Csikszentmihalyi, 2000). Çocuk ve ergenlere yönelik önleyici çalışmalar yapılırken risk faktörleri ve koruyucu faktörlerin etkilerini biliyor olmak, çalışmalara yol gösterecek ve belli çerçeveye sağlayacaktır (Akdoğan ve Yalçın, 2018).

2.4.1. Risk Faktörleri

Çocukluk ve ergenlik yıllarında çeşitli risk faktörlerine maruz kalınmasının olumsuz sonuçlarının, ileriki yaşam dönemlerinde ortaya çıkabileceği kabul edilir. Olumsuz deneyimler, ani gelişen felaketler, bireyin sağlıklı yaşamını zorlaştırarak psikolojik anlamda dayanıklılığını düşürebilir (Kararımak, 2006, s.132).

Gürkan (2006), risk faktörlerini içsel ve dışsal olmak üzere iki gruba ayırmıştır: Olumsuz deneyimlere sahip olma, erken doğum, akademik başarısızlıklar, erken yaşta annelik, süregelen bir hastalığın bulunması, içsel risk faktörlerdir. Savaşlar, doğal afetler, güvensiz anne baba tutumları, çocuk ihmal ve istismarları, toplumsal şiddete maruz kalma, yoksullaşma, aile üyelerinin sürekli rahatsızlıklarının olması ve barınma gibi sorunlar ise dış faktörleri oluşturmaktadır.

Ülker Tümlü ve Recepoğlu (2013) risk faktörlerini, bireysel, ailesel ve toplumsal risk faktörleri şeklinde sınıflandırmıştır. Gizir (2007) ise biyolojik, sosyo-kültürel ve demografik özellikler kapsamında inceleyerek risk faktörlerini bireysel, ailesel ve çevresel faktörler olarak gruplandırmaktadır.

Bireysel risk faktörleri, bireyin doğuştan getirmiş olduğu özelliklerden kaynaklanır. Bu özellikler olumlu olabildiği gibi olumsuzlukta içerir. Olumsuz olanlar bireysel risk faktörlerini oluşturur. Erken doğum, olumsuz yaşam olayları, kronik hastalıklar (Masten ve ark., 1994; Bolig ve Weddle, 1988), adolesan gebelik, madde kullanımı (Dryfoos, 1990), uyumsuz bir mizaca ya da utangaç bir kişiliğe sahip olma, düşük zeka seviyesi (Rutter, 1980), akademik başarısızlık, belli bir etnik gruba ya da azınlığa ait olma, kendini kontrol etme yeteneğinin gelişmemiş olması, saldırgan kişilik yapısına sahip olma, özgüven azlığı, etkili başa çıkma mekanizmalarının olmaması, genetik bozukluklar gibi faktörlerden oluşur (Akt. Toprak, 2014; Dündar, 2016).

Ailesel risk faktörleri; aile içi çatışmalar veya sağlık sorunları, suça karışma durumları, anne-baba tutumlarında olumsuzluk, boşanma veya ölümden kaynaklı ebeveyn kaybı, uyumsuz veya rahatsız edici kardeş, alt sosyal sınıfsal sorunlar, ailedeki zihinsel hastalıklar, kalabalık aile ortamı, anne-baba ile kurulan zayıf bağlar, aile yapısındaki bozukluklar, aşırı fakirlik şeklinde örneklendirilmektedir (Bulut, 2016; Aktaş, 2016).

Çevresel risk faktörleri; sosyo-ekonomik durumun yetersiz olması, çocuğun fiziksel ve cinsel yönden ihmal veya istismar edilmesi, barınma sorunu, yetersiz beslenme, olumsuz akran ilişkileri ve toplumsal şiddete maruz kalma, sosyal afetler gibi faktörlerdir. Yakın çevredeki sosyal yapı sorunları, ırksal ayrımcılık, akran zorbalığı ya da baskısına maruz kalma, yabancılaşma ve izolasyonda çevresel risk faktörlerine örnek verilebilir (Yıldırım, 2014; Dünder, 2016; Aktaş, 2016).

2.4.2. Koruyucu Faktörler

Koruyucu faktörler ifadesi, risk ya da zorluğun etkisini yumuşatan, azaltan ya da ortadan kaldıran, sağlıklı uyumu ve bireyin yeterliklerini geliştiren durumları tanımlamaktadır (Masten, 1994). Riskler gibi koruyucu faktörlerinde bireylerin hayatında önemli etkisi vardır. Gürgan (2006)'a göre bireyin olumsuz yaşam deneyimlerine karşı ne kadar fazla koruyucu faktörü var ise birey o kadar fazla dayanıklılık gösterebilmektedir.

Rutter (1987) "Bir faktör ya da süreç risk faktörünü azaltıyorsa koruyucudur." görüşünü savunmakta ve dört tip koruyucu süreç tanımlamaktadır:

1. Riskin etkisinin azalması,
2. Olumsuz olay ve deneyimlerden sonra oluşan olumsuz reaksiyonlar zincirinin azalması,
3. Başarı ile benlik saygısı ve yetkinliğin yükselmesi,
4. Yeni fırsatların ortaya çıkma süreci.

Ailesel ve çevresel faktörler, bireysel faktörler gibi bireyi yaşamsal tehditlere karşı koruma da önemlidir. Araştırmacılara (Werner ve Smith, 1982, 1992; Rutter, 1990; Benard, 1991; Masten ve Coatsworth, 1998; Masten ve ark., 1999; Luthar, 1999; Reed-Victor, 2000; Buckner ve ark., 2003) göre çocuğun ya da ergenin aile üyesinden en az biriyle yakınlık kurması, ebeveynlerin çocuklardan gerçekçi ve yüksek beklentiye sahip olması, çocuklarını takip etmesi veya izlemesi (monitoring) ile risk altında ki çocuklar uyum sağlamakta, akademik ve sosyal anlamda daha başarılı olmaktadır (Akt. Gizir, 2007, s. 119). Aile içinde olumlu ilişkilerin ve bağların kurulması, gelir seviyesinin yüksek olması, yeterli ebeveyn desteğinin sağlanması, toplumsal uyumu ve başarı düzeyi yüksek arkadaş grubuna dahil olma, inanç sistemi ve güvenli okul ortamı, psikolojik sağlamlığı geliştiren durumlara örnek verilebilir (Yıldız, 2009; Dünder, 2016).

Madde kullanımına karşı önleyici tutumun olması, madde bağımlılığına karşı koruyucudur. Bireyin güçlü benlik algısı, yaşam becerilerine sahip olması, kızgınlık ve öfkesini ifade etme becerisi, problem-çatışma çözme becerisi, mizah ve empati becerisi bireysel koruyucu faktörlerdendir (Yıldız, 2009).

Jessor ve arkadaşları (1995) 7. 8. ve 9. sınıf öğrencilerinde yaptıkları çalışmada, bazı koruyucu faktörlerin riskli davranışlara olan etkisini araştırmışlardır. Yetişkinlerle olumlu ilişki, olumlu akran ilişkileri ve makul düzeyde aile kontrolünün olmasının; alkol ve uyuşturucu madde kullanımı, suça karışma ve erken dönem cinsel ilişki gibi problem davranışların ortaya çıkmasına karşı koruyucu faktörler olduğu görülmüştür.

Jaffe (1998) psikolojik anlamda dayanıklı çocuklar için kişilik özellikleri, ailesel faktörler ve durumsal faktörlerin koruyucu olduğunu vurgulamıştır. Psikolojik sağlamlığı yüksek çocuklar, kişilik özellikleri açısından, kolay uyum sağlayabilme, üzüntüden sonra hemen toparlanabilme, olumlu düşünebilme, öz-saygı düzeyinin ve engellenmeye karşı tolerans düzeyinin yüksek olması, kararlılık gibi özelliklere sahiptir. Aile ile ilgili koruyucu etkenler açısından bu çocuklar, anne-baba ile iyi ilişkiler kurabilmekte, diğer yetişkinlerden destek alabilmektedirler. Durumsal koruyucu etkenler açısından, destekleyici okul çevresi ile aile dışından da destek sistemlerine sahiptirler (Akt. Turgut, 2015).

2.4.3. Psikolojik Dayanıklılık İle İlgili Yurt Dışında Yapılan Çalışmalar

Green ve arkadaşları (2014), psikolojik dayanıklılık ile alkol kullanımı arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. İlk ölçümlerden sonra; katılımcıların travma sonrası stres bozukluğu, psikolojik dayanıklılık ve alkol kötüye kullanımlarını bir yıl arayla tekrar ölçmüşlerdir. Araştırma sonucunda; psikolojik direnç ile alkol kötüye kullanımının ters ilişkili olduğunu ve psikolojik direncin, zaman içinde alkol kullanımına karşı koruyucu olduğunu tespit etmişlerdir.

Morgan ve arkadaşları (2018); psikolojik sağlamlığın stres ile alkol kullanımı arasındaki aracı rolünü araştırmışlardır. Araştırma sonucunda; düşük düzeyde psikolojik sağlamlığın, alkol kullanımını artırdığı ve psikolojik sağlamlığın stres ile alkol kullanımı arasında aracı rol oynadığını tespit etmişlerdir.

Wu ve arkadaşları (2018); 15-24 yaşlarındaki, % 14.8–23.7'sinde orta ve şiddetli depresyon, anksiyete ve stres olan; % 24.8'inin de psikoaktif madde

kullandığı tespit edilen gençlerin risk ve koruyucu faktörlerini incelemişlerdir. Bulgular; depresyon, anksiyete, stres, hem psikoaktif maddelerin kullanımı hem de gelecek 12 ay içinde bu tür maddeleri kullanma niyeti ile psikolojik dayanıklılık arasında negatif bir ilişki olduğunu göstermiştir. Yalnızlığın, sadece psikoaktif maddeleri kullanma niyetiyle ilişkili olduğu, kaygının psikolojik dayanıklılık ile psikoaktif madde kullanımı arasında ki ilişkiye önemli ölçüde aracılık ettiği, depresyonun ise psikolojik dayanıklılık ile psikoaktif madde kullanma niyetleri arasındaki ilişkiye aracılık ettiğini bildirmişlerdir.

Kliewer ve Parham (2019), düşük gelirli Afrika kökenli Amerikalı gençlerin, esrar kullanımından kaçınmalarını sağlayan, koruyucu faktörleri araştırmışlardır. Araştırmacılar, Afrika kökenli gençlerin esrar kullanımının arttığını ve duygu düzenleme becerisine sahip olmanın ise esrar bağımlılığını önlemede önemli bir koruyucu faktör olduğunu bildirmişlerdir.

2.4.4. Psikolojik Sağlamlık ile İlgili Türkiye’de Yapılan Çalışmalar

Türkiye’de psikolojik sağlamlıkla ilgili yapılan ilk çalışma, Gizir (2004) tarafından yapılmıştır. Bu çalışma; yoksul çevre de büyüyen 8. sınıf öğrencilerin akademik başarısına katkı sağlayan koruyucu bireysel özellikler ile çevresel faktörleri incelemeye yöneliktir. Ailenin beklentileri ile okul ve akran grubundaki olumlu ilişkilerin, akademik sağlamlığı yordayan temel faktörler olduğu belirlenmiştir. Ayrıca içsel koruyucu faktörler ile pozitif, dışsal koruyucu faktörler ile de negatif yönlü anlamlı ilişkilere ulaşılmıştır.

Psikolojik sağlamlık, benlik algısını olumlu etkilemektedir (Önder ve Gülay, 2008). Benzer bir araştırmada Algünerhan (2017), 12-14 yaş aralığında ki ergenlerin ebeveyn tutumlarının benlik algısı ile psikolojik dayanıklılık düzeylerine etkisini araştırmıştır. Araştırma sonucunda; algılanan demokratik ebeveyn tutumunun artmasının, ergenlerin benlik algısını ve psikolojik dayanıklılık düzeylerini de arttırdığı görülmüştür.

Çataloğlu (2011), madde kullanan ve kullanmayan ergenleri psikolojik sağlamlık ve aile işlevleri açısından karşılaştırmıştır. Araştırma sonucunda madde kullanmayan ergenlerin, madde kullanan ergenlere göre okul içi ilişkilerde ilgi ve yüksek beklentiler, amaçlar, ev-içi ilişkilerde ilgi, arkadaş grubunda ve ev-içinde yüksek beklentiler, empati, işbirliği ve iletişim, öz-farkındalık ve eğitimsel

beklentiler koruyucu faktörlerine sahip olmaya ilişkin algılarının daha olumlu olduğuna ulaşılmıştır. Madde kullanmayan ergenlerin, madde kullanan ergenlere göre ailesini problem çözme ve duygusal tepki verebilme işlevleri bakımından daha sağlıklı algıladığı belirlenmiştir. Madde kullanan ergenler, madde kullanmayan ergenlere göre ailesini; iletişim, roller, gereken ilgiyi gösterme, davranış kontrolü işlevleri ve toplam aile işlevselliği bakımından daha sağlıklı algılamaktadırlar. Ayrıca içsel (eğitimsel beklentiler faktörü hariç) ve dışsal koruyucu faktörleri ile toplam aile işlevselliği algısı arasında pozitif yönde anlamlı ilişkiler saptanmıştır.

Akça (2012), Altundağ (2013) ve Aydoğdu (2013) yaptıkları çalışmalarda erkekler ile kadınların psikolojik sağlık düzeylerinin farklılaşmadığını bildirmişlerdir. Oktan (2008) ve Çiydem (2017) ise erkeklerin, psikolojik sağlık düzeylerinin daha düşük olduğunu ifade etmişlerdir.

Gökçen (2015), madde kullanan ve kullanmayan 546 üniversite öğrencisinin psikolojik dayanıklılık düzeylerini incelemiştir. Araştırma sonucunda madde kullanan ve kullanmayan üniversite öğrencilerinin psikolojik dayanıklılıkları arasında anlamlı farklılık bulunamamıştır. Ayrıca madde kullanan öğrencilerin psikolojik dayanıklılıkları, maddeyi ilk deneme nedenlerine ve ilk deneme yaşına göre anlamlı farklılık göstermemiştir. Bununla birlikte, madde kullanmaya devam etme nedenlerine (akran baskısı, sorunlardan kaçma, eğlenme) ve maddeyi kullandıkları ortamlara (ev, arkadaş evi, okul, eğlence merkezleri) göre psikolojik dayanıklılık düzeyleri farklılaşmaktadır.

Özdemir (2016), lise öğrencilerinin çocukluk dönemi örselenme yaşantıları, akran zorbalığı ve psikolojik sağlık düzeyleri ile riskli davranışları arasındaki ilişkide sapkın arkadaşların aracı rolünü açıklamaya yönelik bir model geliştirmiştir. Bulgulara göre ergenlerin çocukluk dönemi örselenme yaşantıları, akran zorbalığı ve psikolojik sağlık düzeyleri ile ergenlik dönemi riskli davranışları arasındaki ilişkide sapkın arkadaşların aracılık rolü üstlendiği ortaya çıkmıştır. Çocukluk dönemi örselenme yaşantıları ile riskli davranışlar arasındaki ilişkide sapkın arkadaşlığın tam aracılık rolü üstlendiğine; akran zorbalığı ve psikolojik sağlamlığın riskli davranışlarla ilişkisinde sapkın arkadaşlığın, kısmi aracılık rolü üstlendiğine ulaşılmıştır.

Soysal (2016), 19-45 yaş aralığında ki çalışanların, facebook bağımlılığı ile psikolojik dayanıklılık düzeylerini incelemiştir. Araştırmaya katılanların facebook kullanımları ile psikolojik dayanıklılıkları arasında negatif yönde anlamlı düzeyde ilişki bulunmuştur. Cinsiyete, medeni duruma, yaşlarına, ebeveyn tutumuna ve gelir düzeylerine göre anlamlı farklılaşma bulunamazken; eğitim durumlarına göre üniversite mezunu olanların lehine anlamlı farklılaşma bulunmuştur.

Çırak (2016), yetişkin bireylerde, psikolojik dayanıklılık ve kişilik özelliklerinin alkol kullanımına etkisini araştırmıştır. Araştırma sonucunda, duygusal dengesizlik ve dışa dönük kişilerin alkol kullanımının öngörülebileceği; fakat psikolojik dayanıklılığın alkol kullanımında herhangi bir etkisinin olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Acar (2017), yaş ortalaması 40 olan 110 sigara bağımlısı ile 116 sigarayı bırakmak isteyen yetişkin birey ve yaş ortalaması 30 olan 121 sigara bağımlılığı olmayan yetişkin bireyler üzerinde çalışma yapmıştır. Çalışmada sigara kullanan ancak sigara bırakma tedavisi alan ve sigara kullanmayan bireylerin stresle başa çıkma stilleri ve psikolojik dayanıklılık düzeylerini karşılaştırmıştır. Araştırma sonucunda, stresle başa çıkma stilleri ve psikolojik dayanıklılık değişkenlerinin bazı alt boyutlarında gruplar arasında anlamlı bir farklılık olduğu bulgusuna ulaşılmıştır. Bununla birlikte, psikolojik dayanıklılık düzeyi açısından, sigara kullanan katılımcılar ile diğer gruplar arasında anlamlı bir farklılık olduğu belirlenmiştir.

Duygun (2017), üniversite öğrencilerinin, internet bağımlılıkları ile psikolojik dayanıklılık ve beden imgelerini incelemiştir. Araştırma sonucunda; internet bağımlılık düzeyi yüksek olan öğrencilerin, internet bağımlılık düzeyi daha düşük olan öğrencilere göre öz-beden hoşnutluğu ve psikolojik dayanıklılıklarının daha düşük olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Çiydem (2017); üniversite öğrencilerinin, riskli davranışları ile akran baskısı ve psikolojik dayanıklılık düzeylerini kesitsel ve tanımlayıcı çalışmada incelemiştir. Katılımcıların yaklaşık olarak %15'inin sigara, %16'sının alkol ve %1'inin madde kullandığı belirlenmiştir. Riskli davranışlar, akran baskısı ve psikolojik dayanıklılık birbirleriyle ilişkili bulunmuştur. Genel anlamda riskli davranışta bulunma oranları ve akran baskısına maruz kalma oranları düşük bulunurken; psikolojik dayanıklılık oranları yüksek bulunmuştur. Sigara ve madde

kullanan öğrencilerin riskli davranışlar sergileme eğilimi ve akran baskısı yaşama düzeyi daha yüksek olup, psikolojik dayanıklılık düzeylerinin daha düşük olduğu saptanmıştır.

Aktaş (2018), ortaokul öğrencilerinin internet ve dijital oyun bağımlılığının psikolojik sağlık ve saldırganlıkla ilişkisini belirlemek amacıyla kesitsel bir çalışma yapmıştır. Araştırma sonucunda, internet bağımlılığı ve oyun bağımlılığı arasında pozitif, internet bağımlılığı ve oyun bağımlılığı ile psikolojik sağlık arasında negatif, internet bağımlılığı ve oyun bağımlılığı ile agresyon/saldırganlık arasında pozitif ilişki olduğu belirlenmiştir.

Sert Ağır (2019), 528 lise öğrencisinin psikolojik dayanıklılık ile internet bağımlılığı düzeylerini incelemiştir. Bulgular, algılanan akran ve aile desteğinin benlik saygısını olumsuz etkilediğini göstermiştir. Benlik saygısının, mücadele azmi ile internet bağımlılığı arasında önemli bir aracı rol oynadığı belirlenmiştir. Ayrıca sosyal dayanıklılık ve benlik saygısı arasında, aile desteği ile akran desteği boyutları arasında negatif bir ilişki olduğu görülmüştür.

2.5. MADDE BAĞIMLILIĞI

Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) Narkotik İlaçlar Komitesi; madde bağımlılığını, doğal ya da sentetik bir ilacın veya maddenin yinelenen bir biçimde alınması sonucu kişiye veya topluma zarar veren, sürekli bir zehirlenme durumu olarak tarif etmektedir. Madde bağımlılığı kavramı, uyuşturucu bağımlılığı kavramından daha geniş bir çerçeveyi kapsamaktadır. Bundan dolayı DSÖ de uyuşturucu bağımlılığı yerine madde bağımlılığı terimini kullanmaktadır (Kılıç ve ark., 2009; 1-2).

Kanunlarca üretimi, satışı ve kullanımı yasaklanmış doğal ya da sentetik maddelere uyuşturucu veya uyarıcı maddeler denmektedir. Uyuşturucu ve uyarıcı maddeler kısa sürede bağımlılık yapabilmekte, bireyi ve toplumu olumsuz etkilemektedir. Merkezi sinir sistemine etki ederek, insanın ruhsal yaşamında, duygu, düşünce ve davranışlarında yıkıcı bir etki oluşturmaktadır (Özmen, 2009; Kasap, 2015).

Bağımlılık yapan maddeler aşağıda olduğu gibi sınıflandırılmaktadır:

- Tütün,
- Alkol,
- Opiyatlar (morfin, eroin, kodein, metadon, meperidin),

- Uyarıcılar (amfetamin, kokain, ecstasy, kafein),
- Merkezi sinir sistemini baskılayanlar (barbitüratlar, meprobamat, benzodiazepin (diazem), akineton),
- Hallüsinojenler (LSD (Liserjik asit dietilamid), meskalin, psilocybin vb.),
- Uçucu maddeler (tiner, benzin, gazolin, bali ve uhu gibi yapıştırıcılar),
- Esrar ve benzerleri,
- Fensiklidin (Aksoy, 2006; Ögel ve ark., 2001).

Madde bağımlılığı tanısı, DSM 5'te açıklandığı gibi, aşağıdaki kriterlere göre verilmektedir:

1. Aşağıdakilerden biri ile tanımlandığı üzere tolerans gelişmiş olması:
 - a. Entoksikasyon ya da istenen etkiyi sağlamak için belirgin olarak artmış miktarlarda madde kullanma gereksinimi.
 - b. Sürekli olarak aynı miktarda madde kullanılması ile belirgin olarak azalmış etki sağlanması.
2. Aşağıdakilerden biri ile tanımlandığı üzere yoksunluk gelişmiş olması:
 - a. Söz konusu maddeye özgü yoksunluk sendromu.
 - b. Yoksunluk semptomlarından kurtulmak ya da kaçınmak için aynı maddenin (ya da yakın benzeri) alınması.
3. Maddenin çoğu kez tasarlandığından daha yüksek miktarlarda ya da daha uzun bir dönem süresince alınması.
4. Özel maddeyi kullanmak için şiddetli istek duymak.
5. İşte, okulda ya da evde alması beklenen başlıca sorumlulukları alamama ile sonuçlanan yineleyici biçimde madde kullanımı.
6. Fiziksel olarak tehlikeli durumlarda, yineleyici bir biçimde madde kullanımı.
7. Madde kullanımını bırakmak ya da denetim altına almak için sürekli bir istek ya da boşa çıkan çabalar.
8. Maddeyi elde etmek, maddeyi kullanmak ya da maddenin etkilerinden kurtulmak için çok fazla zaman harcama.
9. Madde kullanımı yüzünden önemli toplumsal, mesleki etkinlikler ya da boş zamanları değerlendirme etkinliklerinin bırakılması ya da azaltılması.
10. Maddenin neden olmuş ya da alevlendirmiş olabileceği, sürekli olarak var olan ya da yineleyici bir biçimde ortaya çıkan fizik ya da psikolojik bir

sorununun olduğunun bilinmesine karşın, madde kullanımının sürdürülmesi (Morrison, 2016).

Ergenlik döneminde madde kullanmayı deneme ve madde kullanmaya başlama, diğer gelişim dönemlerine kıyasla daha fazladır. Ergenlik döneminin bireyi psikososyal sorunlara karşı savunmasız bırakması bunun en temel sebeplerindendir (Kaya, 2011). Gençlerin madde bağımlılığıyla ilişkisi değerlendirildiğinde, hiç madde kullanmayanlar, iki ya da daha fazla denemiş olanlar ve sürekli kullananlar olarak ayrıldıkları görülmektedir (Ergenç ve Yıldırım, 2007). Newcombe ve Bentler (1988), ergenlerin esrar kullanımı ile depresyon, duygusal sıkıntı ve hayata dair amaç eksikliği arasında güçlü bir ilişki bulmuşlardır (Akt. Ögel ve ark., 2005).

Madde bağımlılığıyla mücadele ederken risk faktörlerine yoğunlaşmak önem taşımaktadır. Gelişimsel dönemlerde; sosyal, ruhsal ve fiziksel değişimlerde doyurucu ve dengeli yaşantıların eksikliğinin olması gelişimsel riskleri işaret etmektedir. Kişilerin sağlıkla ilgili bilgi ve tutumları ile ruhsal yapılarında ki problemler kişisel risk faktörleri olarak ele alınmaktadır. Akranların, aile üyelerinin birinde veya birkaçında uyuşturucu madde kullananların olması, medya aracılığıyla madde kullanımının özendirilmesi, haz arama, başarıma duygusu, cinsel çekicilik ve popüler olma gibi nedenler, sosyal ya da çevresel risk faktörlerindendir (Döğer, 2015).

2.5.1. Madde Bağımlılığı ve Özyeterlik

Her yıl milyonlarca insan sigaradan kurtulmak amacıyla profesyonel yardım talep etmektedir. Ancak bu kişilerin bir kısmı başarılı olurken, önemli bir kısmı “özyeterlik” inancının düşüklüğüne bağlı olarak başaramamaktadır (Burger, 2006 s.543). DiClemente ve arkadaşları (1995)’nın da ifade ettiği gibi; özyeterlik inancı madde kullanımı sorununun üstesinden gelmede önemli bir etkidir (Akt. Burger, 2006 s.545-546).

Madde bağımlılığıyla özyeterlik arasında güçlü bir bağ olduğu kabul edilmektedir. Özyeterliği yüksek bireylerin riskli durumlarla baş etmesi kolaylaşmaktadır. Bundan dolayı da bağımlılığa karşı etkili bir baş etme becerisi geliştirebilmekte ve koruyucu faktörlere sahip olmaktadırlar. Tedavi sonrasında nüksetme gibi riskli durumların ortaya çıkma durumunu da yine bireyin özyeterliği belirlemektedir (Bandura,1999; Kadden ve Litt, 2011).

Özyeterliğin Barkin ve arkadaşları (2002)'na göre, “hayır” diyebilme becerisi gösterebilmeyi; Oei ve Burrow (2000)'a göre, madde kullanımına karşı dirençli olmayı, zararlı maddeye başlama ve sürdürme davranışlarını etkilediği kabul edilmektedir. Özellikle ergenlerin, riskli davranışlardan korunmalarında ve sosyal beceri geliştirmelerinde önemli bir belirleyicidir (Akt. Avcı, 2017; Eker ve ark., 2013).

Madde bağımlılığında özyeterliği artırmak amacı ile bazı stratejiler önerilmektedir:

- Küçük ve kısa vadeli hedefler ile daha büyük hedeflere ulaşmaya çalışmak,
- Kişinin kendini gözlemlemesi ve sorumluluk alabilme becerisini geliştirmesi,
- Performansı ile ilgili kişiye geri bildirim verilmesi ve bireyin özyeterlik algısının artırılması (Larimer ve ark.,1999).

Algılanan özyeterlilik, kişisel değişimin her aşamasında etkili olmaktadır. Madde bağımlılığının üstesinden gelme çabalarının oluşmasında, bağımlılıktan kurtulmanın sağlanmasında, nüksetmelerden iyileşmeye ve *maddesiz* bir ömrün uzun süre devam etmesine katkı sağlamaktadır (Bandura,1999).

2.5.2. Madde Bağımlılığına Neden Olan Faktörler

Madde bağımlılığında, öncelikli olarak risk etmenleri belirlenmelidir. Çünkü risk etmenlerine yönelik önleyici çalışmaların planlanması daha işlevsel olmaktadır (Döğer, 2015; Evcin, 2016). Ergenlik döneminde madde bağımlılığına neden olabilecek risk faktörleri Ögel (2010) tarafından beş kategoride değerlendirilmiştir. Bunlar;

- Akran ya da akran grubuna bağlı etkenler,
- Aile üyelerine bağlı etkenler,
- Bireysel etkenler,
- Genetiksel etkenler,
- Toplumsal, kültürel ve sosyal etkenlerdir.

Riskli davranışlar; bireyin zihinsel, fiziksel, duygusal, sosyal ve psikolojik gelişimini tehlikeye atabilen, istenmeyen davranışlar şeklinde olabilir. Risk

faktörleri, genel olarak, bazı koşullara göre şekillenmektedir. Bunlara örnek olarak şunlar verilebilir:

- Aile üyelerinde bağımlı ve ruhsal sorunları olan bireylerin olduğu kaotik aile türü, anne babaların olumsuz tutumları,
- Ebeveyn-çocuk arasında bağlanma ve ilgi eksikliği,
- Sınıf arkadaşlarına karşı şiddete eğilimli olma ve aşırı utangaçlık,
- Akademik başarının düşmesi,
- Diğerleriyle iletişim kurmada zayıflık,
- Olumsuz davranışlara sahip akran grubu,
- Aile, okul ve sosyal çevrede madde bağımlılığına karşı tolerans gösterilmesi (Özhan ve ark., 2010).

Suç işleme oranının yüksek olduğu yerler ile madde bağımlılığı yaygınlığı arasında pozitif ilişki vardır. Aynı şekilde uyuşturucu maddelere ulaşmanın kolay olması, alışkanlığa dönüşmüş ilaç kullanımı da ergenlerin madde bağımlısı olmalarında risk faktörleridir (Yılmaz, 2015).

Austin ve Sciarra (2015)'ya göre madde kullanan ergenlerin, yüksek oranda psikiyatrik bozukluğu vardır. Araştırmacılara göre, duygusal anlamda zarar görmüş ergenler, baş etme yöntemi olarak madde kullanımına yönelmektedir. Ancak duygusal anlamda zarar görmüş bireylerin hepsi için aynı şeyi söylemek doğru olmaz. Aşağıda “Madde Kötüye Kullanımına Risk Oluşturan Çocuklar”ın özelliklerinde görüldüğü üzere, madde bağımlılığının nedenleri arasında birden fazla etken yer almaktadır:

Madde Kötüye Kullanımına Risk Oluşturan Çocuklar:

- Erken alkol ve uyuşturucu deneyimi yaşayan çocuklar,
- Madde bağımlısı ebeveynlerin çocukları,
- Madde kötüye kullanımı olan kardeşe sahip çocuklar,
- Davranım bozukluğu yaşayan çocuklar,
- Psikiyatrik bozukluk yaşayan çocuklar,
- Sapkın ve maddeyi kötüye kullanan akranları olan çocuklar,
- Mizaç olarak yüksek heyecan arayan çocuklar,

- Dürtü ve öz-kontrol problemi olan çocuklar,
- Zayıf ebeveyn gözetiminde ki çocuklar,
- Madde kullanımının yaygın olduğu bölgede yaşayan çocuklar,
- Okul problemleri yaşayan çocuklar,
- Sosyal beceri eksikliği yaşayan çocuklar,
- Ebeveynlik becerileri zayıf olan ebeveynlerin çocukları,
- Travma, istismar ve ihmal mağduru çocuklar.

Bireyin madde bağımlılığına yönelmesinde birçok faktör etkili olmaktadır. Diğer problemlerde olduğu gibi ergenlerin madde kullanmaya başlama ve sürdürmelerinde de genetik-biyolojik, ailesel, bireysel ve çevresel faktörler etkilidir. Madde bağımlısı ergenlerin; aile ilişkilerinden, medya ve reklamlardan, uyuşturucu/uyarıcı maddelere kolay ulaşabilir olmalarından, arkadaş veya akran grubunun etkisinden bağımlı oldukları bilinmektedir.

2.5.2.1. Biyolojik nedenler

Madde bağımlılığının kalıtımla ilgisi olup olmadığı birçok araştırmacı tarafından merak edilmiştir. Son yıllarda alkolün dışında uyuşturucu/uyarıcı maddelerin, RFLP (Restriction Fragment Length Polymorphism) teknolojisi ile kalıtsal geçişi üzerine yapılmış çalışmalardan veriler elde edilmektedir (Yılmaz, 2015). Erdoğan (2014) genç yetişkinlik yıllarında ve sonrasında madde kullanımına başlayan bağımlılarda daha çok çevresel etkenlerin, erken yaşta başlayanlarda ise daha çok biyolojik etkenlerin rol oynadığını aktarmıştır.

Kalıtsal etkenlerin, çocuğun madde bağımlısı olmayan başka ailelerce evlat edinilmiş olmasına rağmen, bağımlılıkta rol oynadığı sonucuna varılmıştır. (Yalom ve Steiner, 2008). Evlat edinilmiş olanlar dahil, tek yumurta ikizlerinden herhangi birinde madde bağımlılığı gelişmişse diğerinde de gelişme olasılığının %78-80 civarında olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Beyazyürek ve Şatır, 2000). Alkol kullanımı ile kalıtsal etkenlerin ilişkili olduğu, fakat diğer uyuşturucu/uyarıcı maddelerle kalıtsal etkenlerin ilişkisinin kesin olmadığı bildirilmektedir (Kaplan ve Sadock, 2004)

2.5.2.2. Sosyokültürel nedenler

Köyden şehirlere göç eden ailelerin çocukları madde bağımlılığı açısından risk oluşturmaktadır. Şehir hayatına uyum ve sosyalleşme sağlama, bocalama dönemini içinde barındıran bir süreç olmaktadır. Şehir hayatına uyum sağlamakta zorlanan ailelerin çocukları madde bağımlılığına yatkın olabilmektedir. Birey bulunduğu topluma uyum sağlamak, destek görmek ve sosyal yapıya dâhil olmak amacıyla madde bağımlılığına yönelebilmektedir (Yılmaz, 2015).

Toplumda madde kullanımının sürekli artıyor olması, o toplumda madde bağımlılığını normal karşılayan bir yapının olduğu gerçeğini ortaya koymaktadır (Yılmaz, 2015). Bununla birlikte; gereksiz ilaç veya hap kullanımı zamanın şartlarından dolayı (örneğin stres ve günümüzde sık rastlanan hastalıklar), artış göstermektedir. Bu durumun ilaç firmaları tarafından destekleniyor olması da sebep olan en önemli faktörlerdendir. Günümüzün yoğun baskısından kurtulmak amacıyla alınan ilaçlar bireyin şuanı sağlıklı yaşamasının ve insani tepkiler vermesinin önüne geçmektedir. Bireye fayda sağlamaktan çok bağımlılık derecesinde olumsuz davranışlara yol açmaktadır (Ögel, 2010).

2.5.2.3. Ailesel nedenler

Bazı çalışmalarda (Gorsuch ve Butler, 1976; Isohanni, Moilanen ve Rantakallio 1991; Stoker ve Swadi, 1990; Wills, DuHamel ve Vaccaro, 1995) madde bağımlılığına etki eden ailesel çalışmalara geniş ölçüde yer verilmiştir. Bu çalışmalarda; madde bağımlılığına neden olan faktörlerin, en temelinde bulunan aile üyeleri görüldüğünden, bireyin aile üyeleriyle ilişkilerine ve ebeveynlerin tutumuna odaklanılmıştır. Parçalanmış aileler, tutarsız aile ortamı, psikiyatrik ya da yasal sorunların varlığı, duygusal destek ve bağlılığın yetersizliği ve alkol/madde bağımlısı ebeveynlere sahip olma madde bağımlılığında risk faktörü olarak görülmektedir (Akt. Erdoğan, 2014).

2.5.2.4. Kişilikle ilgili nedenler

Gabbard (1994) ile Blaine ve Julius (1977)'ın bildirdiklerine göre madde bağımlılığı bazı kişilik özelliklerine sahip bireylerde daha yaygındır. Özellikle antisosyal kişilik bozukluğuyla madde bağımlılığı arasında ki ilişki üzerinde durulmaktadır. Çeşitli boylamsal araştırmalarla (Shedler ve Block 1990; Moos, Moos ve Kulik, 1977) antisosyal kişilik bozukluğu, diğer kişilerle anlaşamama, ahlaki

değerleri umursamama, stresle ilgili fiziksel belirtiler gösterme, kararsız, güvenilir olmama, olumsuz duyguları kabul etmeme ve kendilik değeri düşük, dışa dönük olma, fevri ve isyankâr olma gibi kişilik özellikleriyle esrar ve alkol kullanımı arasında ilişki bulunmuştur (Akt. Erdoğan, 2014). Kaya (2011) çalışmasında ise madde kullanan ergenlerin benlik saygılarının düşük olduğunu, psikososyal sorunlar yaşadıklarını, öz-denetim ve sorumluluk duygularının zayıf olduğunu bildirmiştir.

2.5.2.5. Psikolojik nedenler

Birçok araştırmacı (Davison ve Neale, 2004; Cooper, Frone, Russell ve Mudar, 1995; Huba, Newcomb and Bentler 1986) tarafından uyuşturucu/uyarıcı maddelerin, özellikle alkolün, yatıştırıcı ya da gerginliği azaltıcı özelliğinden dolayı duygu durumunu değiştirdiği düşünülmektedir. Ancak uyuşturucu/uyarıcı maddelerin gerginliği azaltması, bu maddelerin duygu durum üzerindeki etkilerinin yalnızca bir yönünü oluşturmaktadır. Çünkü bazı bağımlıların, sıkıldıkları ya da uyarılma isteklerinden dolayı uyuşturucu/uyarıcı maddeleri kullandıkları bilinmektedir. Genel olarak madde bağımlısı kişilerin olumsuz duygularıyla ve stresle baş etmek, kişisel ihtiyaçların karşılanması ya da kişisel problemlerin telafisi amacıyla uyuşturucu/uyarıcı maddeleri kullandıkları söylenebilir (Akt. Erdoğan, 2014; Yeltepe, 2010).

Yaşantılarında sorun ve engellerle karşılaşan bireyler, örselenmelere bağlı olarak, olumsuz deneyimlere karşı kırılgan ve duygu durumlarında bozulmalar olabilmektedir. Aynı bireylerin engellenme ve acıya tahammül eşiklerinin düşük olduğu, buna bağlı olarak olumsuz duygularıyla baş etmek amacıyla uyuşturucu/uyarıcı maddelere yöneldikleri söylenebilir. Bununla birlikte kişiler, sosyal becerileri gelişmemiş olması ve yalnızlıkla baş edememeye bağlı olarak da madde kullanımına yönelmektedirler (Yılmaz, 2015).

2.5.2.6. Akran veya akran grubunun etkisi

Yalom ve Steiner (2008), ilk madde kullanımının ailesel etkileşimden daha çok akran etkileşiminden kaynaklandığını, akranların zararlı maddeyi kullanıyor olmalarının ve akran grubu arasında madde kullanımının normal karşılanmasının önemli bir risk oluşturduğunu söylemişlerdir.

Akran grubunda zararlı madde kullanan birilerinin olması, madde bağımlılığına karşı toleranslı olunması ile arkadaş etkisine açıklık ve

yönlendirilmeye eğilimli olma önemli risk faktörleri olarak değerlendirilmektedir (Ögel, 2010). Madde kullanımını tetikleyen nedenler arasında; merak ve arkadaş etkisi ilk iki sırayı almaktadır (TUBİM, 2007). Ailede olduğu gibi akran grubunda da rol-model olarak madde kullanımına özendiren birilerinin bulunması, ergenlerin merak duygularını tetiklemektedir.

2.5.2.7. Medya etkisi

Sosyal medya veya televizyon programları, ergenlerin rol-model arayışlarını olumsuz etkilemektedir. Gençlerin merak duygusunu uyandırmakta ve madde kullanımını özendiren içeriklere maruz bırakmaktadırlar. Televizyon programları veya sinema yolu ile madde kullanımı, empoze edilmektedir. En yaygın madde kullanımını tetikleyen araç olarak da, televizyon programları kabul edilmektedir (TUBİM, 2007).

2.5.3. Madde Bağımlılığını Önleme Çalışmaları

Madde bağımlılığının kronik bir hastalık olarak kabul edilmesi, tedavi sürecinin uzun sürmesi ve tedavinin tam karşılığının alınamaması, ilaçlı tedavinin sınırlı olması, ekonomik zorluklar vs. nedenlerle önleyici çalışmalar ön plana çıkmaktadır. Önleme programları; erken yaşlarda madde kötüye kullanımının önüne geçmek, zararlı madde kullanımı ve buna bağlı ortaya çıkacak sorunları azaltmak, zararlı maddeler hakkında bilgilendirme, risklerin tanıtılması, sorumluluk duygusunun, karar verme ve problem çözme becerisinin geliştirilmesi, kaygının azaltılması, farklı bakış açısı kazanma, aktivitelere katılımın artırılması, iletişim becerisini artırma ve zararlı maddeye duyulan istekle baş etme becerisi kazandırmayı hedeflemektedir (Ögel ve ark. 2004; Özbay ve ark., 2018 s.83; Özada, 2015 s. 56).

Madde kullanımıyla mücadelede, en etkili yöntemler önleyici ve erken müdahale programlarıdır. Bu, dünya genelinde kabul edilen bir görüştür. Önleyici programların başarılı olabilmesi için, öncelikle risk altında bulunan çocuk ve ergenlerin belirlenmesi gerekir. Risk oluşturan veya koruyucu özelliğe sahip bireysel ve çevresel faktörlerin değerlendirilmesi önemlidir. Madde bağımlılığının sağlık, kamusal, sosyal, hukuki ve idari birçok yönü vardır. Dolayısıyla bu alanlarda uzman kişilere ve ebeveynlere önemli sorumluluklar düşmektedir (Albayrak ve Balcı, 2014; Oktay, 2017).

Bireysel, toplumsal ve ülkeler nezdinde; satrtejiler ve ortak antlaşmalar, yasalar ile hareket ederek bağımlılığı engelleme faaliyetleri yürütülmektedir. Amaç insan bedenine maddi ve manevi zarar veren bağımlılık yapıcı maddelerin kullanılmasını engellemektir (Yıldırım, 2008). Geleneksel polisiye önlemler olan, birinci derece önleme günümüzde önemini kaybetmiştir. Madde bağımlılığının polisiye önlemler ya da yasal yaptırımlarla engellenebileceği anlayışının yanında, eğitim yoluyla önleyici çalışmaların planlanması gerektiği kabul edilmektedir (Acar, 2006). Önleme programları aracılığı ile insanlar madde kullandıysa bağımlılığın gelişmesini önlemek veya insanların bağımlılığa başlamasının önüne geçmek hedeflenmektedir (Oktay, 2017).

Austin ve Sciarra (2012)'ya göre işlevsel olmayan madde kullanımını önleme programları şu özelliklere sahiptir:

- Salt bilgi programları olmaları,
- Korkutma taktikleri,
- Tek seferlik programlar,
- Değerleri açıklama programları.

Dünya Sağlık Örgütü (2008) Ruh Sağlığı Eylem Planı (Mental Health Gap Action Programme) yayınlamıştır. 90'dan fazla ülkede uygulanan bu program; kanıta dayalı rehberlik, işlevsel, uygulanabilir, sağlık personelleri veya diğer uzmanların yararlanabileceği bir yol haritası sunmaktadır. Bu programda, ergenlere yönelik yol haritası aşağıdaki gibi açıklanmıştır:

- Ergenlerin ailelerine hangi bilgilerin verileceğinin tespit edilmesi,
- Sağlıkla ilgili bilgilerin gizlilik ilkesi kapsamına alınması,
- Ergenlerin temel sorunlarının tespitinde, gündelik yaşantılarının göz önünde bulundurulması
- Ergenlere; ev, eğitim, beslenme, aktiviteler, madde bağımlılığı, cinsellik, güvenlik, intihar ve depresyon ile ilgili açık uçlu sorular yardımıyla tartışma ortamı sağlanması,
- Ergen ve ailelerine, madde bağımlılığının bireysel sağlık ve sosyal işlevsellik üzerindeki etkileri konusunda bilgi verilmesi,
- Ergenlik sorunlarından çok, sosyal veya kültürel aktivitelerinde çeşitlilik sağlanmasına odaklanılması,

- Ebeveynlere, çocuk ve ergen eğitimlerinin verilmesi gerektiği açıklanmıştır.

Center for Substance Prevention (CSAP), madde bağımlılığını önleme çalışmalarının hedeflerinin, aşağıdaki gibi olması gerektiğini açıklamıştır:

- Alkol kullanımının, yasal yaş sınırına çekilerek minimize edilmesi,
- Reçeteli ve reçetesiz ilaçların sadece amaca yönelik kullanımının sağlanması,
- Bağımlılık yapan diğer maddelerin, yalnızca amaca uygun kullanımının sağlanması,
- Yasa dışı madde ve tütün ürünlerinin hiç kullanılmamasının sağlanması (Akt. Özbay ve ark., 2018, s.83).

Madde bağımlılığını önleme çalışmalarının nasıl planlanması gerektiği dışında nasıl yapılacağı da önemlidir. Coşkun (2006)'a göre madde bağımlılığını önleme çalışmaları, genel olarak bilgi verme, eğitimsel ve toplumsal çalışmalardan oluşmalıdır:

Bilgilendirme: Madde bağımlılığının sonuçları hakkında insanları bilgilendirme, yanlış inançları değiştirme ve madde bağımlısı kişilere olan olumsuz bakış açısını değiştirme amaçlanmaktadır.

Eğitim: Uyuşturucu/uyarıcı madde konusunda verilecek eğitimlerin eğitim programıyla birlikte sunulması, farklı derslerle birlikte işlenebilmesi, öğrencilerde daha fazla farkındalık sağlayacağı kabul edilmektedir. Bireysel gelişim amaçlı eğitimler ile bireyin özgüvenini, sosyal becerisini, karar verme becerisini, problem çözme becerisini ve ilişkilerini düzenleme becerisini artırmak amaçlanır.

Toplumsal Çalışmalar: Kamuoyuna yönelik eğitim aracılığı ile bilgi verme çalışmalarını kapsamaktadır. Ayrıca sivil toplum kuruluşlarının ve danışma merkezlerinin çalışmaları ile toplum farkındalığını artırmak hedeflenmektedir.

Günümüzde bağımlılıkla mücadele çalışmalarında, Yaşam Becerileri Eğitimi programlarına yer verilmektedir. İlk defa 1970'li yılların sonunda geliştirilmiş olan bu programlar, tüm dünya da yaygın olarak kullanılmaktadır. Türkiye'de Yeşilay Derneği ve İstanbul İl Milli Eğitim Müdürlüğü'nün yürüttüğü çalışmalar en çok bilinenleridir. Bu çalışmalar akran baskısıyla baş etme, farkındalık artırma, risk ve koruyucu faktörlere odaklanma, problem çözme, özyeterlik geliştirme, sorumluluk

alabilme, dürtüsel isteklerle ve stresle baş etme gibi amaçları olan okul temelli çalışmaları kapsamaktadır (Gazioğlu ve Canel, 2015; Özada, 2015).

Fiziksel aktivitenin; bedensel hareketler, organize sporlar ve sağlık odaklı egzersizler olarak madde bağımlılığıyla mücadelede kullanıldığını söyleyen Thompson ve arkadaşları (2018), alkol veya madde bağımlılığının önlenmesi, azaltılması ve tedavi edilmesinde etkili bulunduğunu ifade etmektedirler. Fiziksel aktiviteler, diğer yöntemlere kıyasla, özellikle farmakolojik tedavi yöntemlerine göre maliyeti azaltmakta, erişim kolaylığı sağlamaktadır. Ayrıca fiziksel aktivitelerin esnek ve kabul edilebilirliği yüksektir. Araştırmacılara göre fiziksel aktivite müdahaleleri (spor, egzersiz veya genel yaşam tarzı fiziksel aktivitelerini içerenler dâhil), üç farklı alanı etkileme potansiyeline sahiptir:

1. Alkol ve / veya madde kullanımında ilerleme riskini azaltma (Önleme),
2. Alkol ve / veya madde kullanımını azaltmak için bireylerin desteklenmesi (Zarar azaltma),
3. Tedavisi sırasında ve / veya sonrasında yoksunluk ve nüks etmenin önlenmesinin teşvik edilmesi (Tedavi).

Madde bağımlılığını önlemeye yönelik tıbbi çalışmalar bulunmaktadır. Bu çalışmalar, kalıtım yoluyla ebeveynlerden çocuğa bağımlılığın aktarımı üzerine yoğunlaşmaktadır. Yılmaz (2015)'a göre genetik faktörler ile madde bağımlılığı konusunda yapılan araştırmalardan elde edilen bulgulara göre bağımlılık tedavisi veya önlenmesi konusunda etkili sonuçlar alınabileceği sonucuna varılmıştır. Ayrıca, gen terapisi ve genetik mühendislik çalışmaları ile DNA üzerinde bağımlılık tedavisi uygulanabileceği düşünülmektedir.

Ebeveynlerin olumlu tutumu gençlerin sağlıklı gelişimi açısından önemlidir (Donaldson ve diğerleri, 2015, 2016; Handren, Donaldson, ve Crano, 2016; Lowe ve Dotterer, 2013): Aile içinde samimi, kabul edici, destekleyici, motive edici, şefkatli, birliktelik ve makul sınırlamalar koyan ilişkilerin varlığı gençlerin suç işleme oranlarını azaltmaktadır. Ergenlerin yasa dışı maddelere başlamaları, ebeveynlerin tutumuna göre şekillenebilmektedir. Ebeveynlerin *samimi* olması çocuklarına karşı sevgi dolu, şefkatli ve duyarlı olmaları anlamına gelmektedir. *İzleme ise* ebeveynlerin çocuklarına baskı oluşturmada, arkadaş ilişkileri açısından, onları gözetlemeleridir. Anne-babaların, çocuklarına karşı *samimi* davranması ve onları *izlemesi*, ortaya çıkabilecek risk faktörlerini azaltmada önemlidir. Ailesince yeterli

izlenmeyen ergenlerin, madde kullanmayı onaylayan arkadaş grubunun etkisiyle, yasadışı maddeleri kullanma riskleri artmaktadır (Akt. Crano ve Donaldson, 2018).

Yasadışı maddelerin kullanılmasının önlenmesinde, medya kampanyaları oldukça önemli bir yere sahiptir (Crano, Siegel, Alvaro, Lac, ve Hemovich, 2008; Lac ve Donaldson, 2016). Özellikle bu kampanyalar ergenlere yönelik düzenlenmektedir. Kampanyalar, madde bağımlılığı geliştirmeyen kişiler üzerinde daha etkili olmakta ve olumlu algı oluşturmaktadır. Miller ve Quick (2010)'e göre ergenlerin kişisel özgürlüklerine yönelik algıladıkları tehdit yüzünden medya kampanyalarının hedefine ulaşması zorlaşmaktadır (Akt. Crano ve Donaldson, 2018).

2.5.4. Türkiye’de Çocuk ve Ergenler İçin Önleyici/Koruyucu Hizmetler

Türkiye’de uyuşturucu bağımlılığı ile mücadele kapsamında resmi olarak kabul edilmiş ilk politika, 1997 tarihli “Ulusal Uyuşturucu Strateji” belgesidir. Bu stratejiye göre Türkiye’de kurum ve kuruluşlar arasında koordinasyon sağlanmıştır. Ayrıca “Uyuşturucu Madde Kullanımı ile Mücadele Takip ve Yönlendirme Üst Kurulu” ile “Uyuşturucu Madde Kullanımı ile Mücadele Takip ve Yönlendirme Alt Kurulu” oluşturulmuştur (Akt. Akgül ve Kaptı, 2010).

Türkiye’de dönemsel olarak, bağımlılıkla mücadele strateji ve eylem planları yapılmaktadır. En son yapılan 2018-2023 Türkiye Uyuşturucu İle Mücadele Strateji Belgesi ve Eylem Planı’nda, önleyicilik kapsamında “Uyuşturucu ile mücadelede temel amacımız, uyuşturucu maddeyle hiç tanışmamış kişilerin korunmasıdır.” ifadesine yer verilmiştir.

2018-2023 Uyuşturucu İle Mücadele Ulusal Strateji Belgesi ve Eylem Planı’nın nihai hedefleri ise dört kategoriye ayrılmıştır:

1. **Uyuşturucu Arzının Önlenmesi:** Uyuşturucu maddenin üretiminin, kaçakçılığının, her türlü satışının ve bireye ulaşılabilirliğinin kolluk kuvvetleri yoluyla önüne geçilmesi,
2. **Uyuşturucuya Olan Talebin Önlenmesi:** Risk grubunun uyuşturucu bağımlılığının nedenleri ve sonuçları hakkında bilgi ve farkındalıklarının artırılması ile bağımlı bireylerin sağlık tedbirlerinden yararlanabilirlikleri artırılarak topluma kazandırılması,
3. **Uyuşturucu İle Mücadelede İletişim:** Basın, medya, internet vb. iletişim araçlarının uyuşturucu madde bağımlılığıyla mücadelede etkin kullanılması,

4. **Koordinasyon, İzleme ve Değerlendirme:** Merkez ve taşradaki kurum veya kuruluşların koordinasyonunun sağlanması ve çalışmalarının izlenip değerlendirilmesi.

Madde bağımlılığını önlemeye yönelik devlet tarafından bazı yasal düzenlemeler yapılmış ve çeşitli kurumlara görev ve sorumluluklar verilmiştir. Türkiye Uyuşturucu ve Uyuşturucu Bağımlılığı İzleme Merkezi (TUBİM)'nin yanı sıra; başta Milli Eğitim Bakanlığı, Sağlık Bakanlığı, Adalet Bakanlığı, Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, üniversiteler, Diyanet İşleri Başkanlığı, Radyo ve Televizyon Üst Kurulu (RTÜK), Belediyeler ve çeşitli sivil toplum kuruluşları olmak üzere pek çok kurum tarafından yürütülmektedir (EMCDDA, 2007).

2.5.4.1. Yasal çerçeve

Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'na gençlerin bağımlılığa karşı korunması yasal güvenceye alınmıştır. Anayasanın 58. Maddesinde “Devlet gençleri alkol düşkünlüğünden, uyuşturucu maddelerden, suçluluk, kumar ve benzeri kötü alışkanlıklarından ve cehaletten korumak için gerekli tedbirleri alır.” ifadesi yer almaktadır (T.C. Anayasası).

Sağlık Hizmetleri Temel Kanunu'nda Sağlık Bakanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname'nin 2. Maddesinin (a) bendinde “herkesin hayatını beden, ruhen ve sosyal bakımdan tam iyilik hali içinde sürdürmesini sağlamak için fert ve toplum sağlığını korumak ve bu amaçla ülkeyi kapsayan plan ve programlar yapmak, uygulamak ve uygulatmak, her türlü tedbiri almak, gerekli teşkilatı kurmak ve kurdurmak” yer almaktadır.

Millî Eğitim Bakanlığı, Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu ve yerel yönetimler tarafından danışmanlık tedbiri uygulanmaktadır. Madde kullanan öğrencilere yönelik olarak da danışmanlık tedbiri uygulanmaktadır (Resmi Gazete, 2008). Çocuk Koruma Kanununa Göre Verilen Koruyucu ve Destekleyici Tedbir Kararlarının Uygulanması Hakkında Yönetmelik'de, madde bağımlısı olan çocuklara ilişkin alınacak tedbirlere ve madde bağımlısı olan çocukların rehabilite süreçlerinde alınacak tedbirlere yer verilmiştir (Resmi Gazete, 2006).

Adalet Bakanlığı; ilgili kurum, kuruluşlar ile birimlerin gençlerin korunması ve tedavi edilmesiyle ilgili görevler ve sorumluluklarını kanunla belirlemiştir. Denetimli Serbestlik ve Yardım Merkezleri ile Koruma Kurulları Kanunu'nda, aile

içi şiddete ya da ailesi madde bağımlısı olan çocuk ve gençlere ilgili görevlilerce özel dikkat gösterilmesi istenmektedir. Ayrıca İşyeri Açma ve Çalışma Ruhsatlarına İlişkin Yönetmelik, çeşitli hükümlerle ruhsatların verilme ölçütlerini belirlemiştir. Madde kötüye kullanımının yaygın olduğu iş yerlerine sınırlamalar getirmiştir (Resmi Gazete, 2005).

Gençlik ve Spor Bakanlığı yönetmelikleri ile Gençlik ve Spor Bakanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname’de gençlere yönelik spor, sanat, bilimsel ve kültürel faaliyetlerin planlanması ve uygulanması aynı bakanlığın ilgili birimlerine görev olarak verilmiştir. Bu tür programların uygulanmasıyla gençleri zararlı alışkanlıklardan koruyarak sağlıklı gelişimlerine katkı sağlamak hedeflenmektedir (Resmi Gazete, 2011).

2.5.4.2. Ebeveyn eğitimleri

Milli Eğitim Bakanlığı Hayat Boyu Öğrenme Müdürlüğü’nün aile eğitimlerine başlaması 1993’lü yıllara rastlamaktadır. Bu yıllardan günümüze kadar çeşitli ebeveyn eğitimleri düzenlenmektedir. Son yıllarda öne çıkan program ise “0-18 Yaş Aile Eğitimi Programı”dır. Ebeveyn eğitimi, alanında eğitim almış eğitimci ve usta öğretmenler tarafından uygulanmaktadır. 0-18 yaş çocukların eğitimi ve bakımından sorumlu kişi ya da anne-babalara; koruma, önleme ve geliştirme alanında eğitimler verilmektedir (Aile Eğitimi Uygulamaları Ülke Raporu, 2013). Ebeveynlere ergen davranışları, iletişim becerileri, birlikte büyüme, ebeveyn tutumları, risk yönetimi, olumlu davranış kazandırma, uzlaşma kültürü ve geleceği planlama gibi konularda eğitimler verilmektedir (Albayrak ve Balcı, 2014).

2.5.4.3. Örgün eğitim-öğretim ortamlarında yapılan çalışmalar

Önleme çalışmalarının sistemli olarak yürütülebileceği en iyi ortam eğitim kurumlarıdır. Okullar aracılığıyla hem öğrencilere hem de ebeveynlere ulaşmak mümkündür (TUBİM, 2012; Kılıç, 2014). Her kademedeki öğrenciye verilen madde bağımlılığını önleme eğitimleri, TUBİM İl İrtibat Görevlileri (İLTEM) ile okulların rehberlik servisinde görev yapan uzmanlar tarafından yürütülmektedir. Yine “Yaşam Becerileri Eğitimi Proqramı” MEB’in 10-19 yaş grubuna yönelik geliştirilmiş programlardandır (TUBİM, 2012).

Özel Eğitim Rehberlik ve Danışma Hizmetleri Genel Müdürlüğü tarafından düzenlenen “Eğitim Ortamlarında Şiddetin Önlenmesi ve Azaltılması” konulu

genelgede; gençlerin ve çocukların zararlı alışkanlıklardan korunması gerektiği ve edebiyat, sanat, spor ve müzik gibi alanlara yönlendirilmeleri gerektiği söylenmiştir. Çocukların ve gençlerin şiddet ve zararlı alışkanlıklardan korunması amacıyla “İl Eğitim ve Gençlik Komisyonu” yerine “İl ve İlçe Yürütme Kurulu”nun tüm bu görevleri yerine getirmesi kararlaştırılmıştır. Her eğitim öğretim yılında Aralık ve Haziran aylarında iki defa toplanacak olan kuruldan, eylem planına göre gerçekleştirilen uygulamaların raporlarını bakanlığa sunması istenmiştir (ORGM, 2009).

Özel Eğitim Rehberlik ve Danışma Hizmetleri Genel Müdürlüğü, 2014 yılında yayınlamış olduğu “Uyuşturucu Kullanımı ve Bağımlılık ile Mücadele” konulu genelgede uyuşturucu kullanımı ve bağımlılığının çağımızın en önemli sorunlarından biri olduğunu vurgulamıştır. Sağlığa zararlı ve bağımlılık yapıcı maddelerin olumsuz sonuçlarına değinilmiştir. En yaygın yaş aralığının 12-18 olduğu; madde kullanımının en önemli sebeplerinin kişisel, aile, arkadaş, çevre, eğitim ortamı ve maddeye ulaşılabilirlik olduğu tespiti yapılmıştır. Koruyucu/önleyici çalışmaların; Milli Eğitim Bakanlığı ile diğer kurumlar, üniversiteler ve Türkiye Yeşilay Cemiyeti ile koordineli yürütülmesi kararı alınarak öğrencilerin kişisel-sosyal gelişimlerinin ebeveyn eğitimlerinin de olduğu çerçevede geliştirilmesi gerektiği ifade edilmiştir (ORGM, 2014).

2014 yılının Ocak ayında, Türkiye Yeşilay Cemiyeti ile Milli Eğitim Bakanlığı arasında “Türkiye Bağımlılıkla Mücadele Eğitim Projesi (TBM)” protokolü imzalanmıştır. TBM ile her kademedeki öğrencilere sağlıklı yaşam, tütün, alkol, uyuşturucu madde ve teknoloji bağımlılığından korunma becerisi kazandırılmak amaçlanmaktadır (ORGM, 2014). Okullarda görev yapan rehberlik servisi uzmanlarına, TBM hizmet içi eğitimi verilmiştir. İlk ataması yapılan psikolojik danışmanlara da bu eğitimler vermeye devam etmektedir.

“Benim Kulübüm Yeşilay”, son yıllarda geliştirilen en önemli okul temelli önleme projelerinden biridir. Projenin 2017 yılında pilot uygulaması yapılmış ve 2018’den itibaren Türkiye genelinde uygulanacağı kararlaştırılmıştır. Öğrencilere bağımlılık hakkında eğitim verilerek; ekip çalışmasıyla afiş, resim ve puzzle yapılması sağlanarak aktif katılımlı ve etkileşimli çalışmalarla öğrencilerin bağımlılığa karşı koyma becerileri geliştirmeleri hedeflenmektedir (Yeşilay, 2017).

Türkiye Yeşilay Cemiyeti ve Milli Eğitim Bakanlığı arasında Okulda Bağımlılığa Müdahale Programı (OBM) protokolü imzalanmıştır. Pilot uygulaması İstanbul'da tamamlanan programın temel amacı, madde kötüye kullanımı olan öğrencilere bağımlılık geliştirmeden müdahale edilmesidir. OBM kapsamında; okullar ile rehberlik ve araştırma merkezlerinde görev yapan uzmanların riskli öğrencileri belirlemesi ve müdahalede bulunması sağlanacaktır. Bu müdahaleler bilgilendirme, motivasyonel görüşme, izleme, psikososyal değerlendirme ve/veya sağlık kurumlarına yönlendirme gibi farklı alt başlıklardan oluşmaktadır. Ayrıca TCK'nın 279'uncu maddesinde değişikliğe gidilerek rehber öğretmenlerin suçlu bildirme yükümlülüğü kaldırılmış ve Okulda Bağımlılığa Müdahale Programı'nın önü açılmıştır (Yeşilay, 2018).

2.5.4.4. Toplumsal önlemler

Madde bağımlılığıyla mücadelede, arzın önlenmesiyle birlikte toplumsal önleme çalışmalarının yapılması da önemlidir. Toplumun uyuşturucu madde hakkında bilinçlendirilmesi, madde bağımlılığının başlamadan önüne geçilmesi ve toplumsal yapıyla devlet kurumlarının işbirliği yapması gerekmektedir (Türkiye Uyuşturucu Raporu, 2018).

2016-2018 Uyuşturucu İle Mücadele Ulusal Eylem Planı'nda başta çocuk ve gençler olmak üzere, toplumun korunması amacı ile okul ve aile ortamı, mahalle ve sokak gibi sosyal çevrelerde tedbir alınmasına öncelik verilmiştir (2016-2018 Uyuşturucu İle Mücadele Ulusal Eylem Planı).

Çocuk ve gençlerin tütün ürünlerinden korunmaları için sivil toplum kuruluşları öncülüğünde çalışmalar yürütülmektedir. Bağımlılık yapıcı maddelerin birbirine geçişken olduğu kabul edilmektedir. Bundan dolayı çeşitli adımlar atılmıştır. 2016 yılında "Tütünle Mücadelede Sivil Toplum ve Gençlik Çalıştayları" yapılmış ve "Tütünle Mücadele Gençlik Eylem Planı" hazırlanmıştır. Bu eylem planı kapsamında "Tütünle Mücadelede Görev Sende Akran Eğitim Programı" gibi çalışmalarla gençlere madde bağımlılığıyla baş etme becerisinin yanında iletişim becerilerinin de kazandırılması hedeflenmektedir. Bu çalışmalarla tütün ve alkol kullanımının önüne geçilmesi ile uyuşturucu madde bağımlılığına da tedbir alındığı varsayılmaktadır (Türkiye Uyuşturucu Raporu, 2018).

2.5.4.5. İletişim yoluyla önleme çalışmaları

2954 Sayılı Türkiye Radyo Televizyon Kanunu’nun, Temel İlkeler ve Yayın Esasları bölümünde, “Toplumsal beden ve ruh sağlığına zarar verecek hususlara yer vermemek” hükmü yer almaktadır (TRT, 1983). Bundan dolayı TRT yayınlarında madde bağımlılığını özendiricilikten kaçınılmakta ve önlemek amaçlı bağımlılığın zararları hakkında toplumu bilinçlendirme faaliyetleri (kamu spotları gibi) yapılmaktadır.

Resmi ve özel, televizyon ve radyo kanallarında madde bağımlılığını özendirici yayınlara yasal düzenlemeler getirilmiştir. Radyo ve Televizyonların Kuruluş ve Yayın Hizmetleri Hakkında Kanun’un 8. maddesinin (h) bendinde “Alkol, tütün ürünleri ve uyuşturucu gibi bağımlılık yapıcı madde kullanımı ile kumar oynamayı özendirici nitelikte olamaz.” hükmü yer almaktadır (RTÜK, 2011). Ayrıca Radyo ve Televizyon Üst Kurulu’nca, “Alkol ve tütün ürünlerinin ticarî iletişimine izin verilmemelidir.” yayın ilkesi benimsenmiştir (RTÜK, 2014).

RTÜK ve TUBİM’in ortak çalışmalarıyla; akademisyenler, Milli Eğitim Bakanlığı, Sağlık Bakanlığı, Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu uzmanlarının katkılarıyla madde bağımlılığını özendirici yayınları engellemek amacıyla “Madde ve Madde Kullanımı İle Mücadelede Görsel-İşitsel Medyanın Rolü” adlı kitapçık yayınlanmıştır. Programlarda çocuk ve gençlerin özdeşim kurabilecekleri karakterlere yer verilmesi, örtük ya da açık mesajlarla karşı koyma becerilerinin geliştirilmesi önerilmiştir (RTÜK, 2010).

2018-2023 Uyuşturucu İle Mücadele Ulusal Strateji Belgesi ve Eylem Planı’nda, uyuşturucuyla mücadelenin etkililiğinin artırılması için kamuoyuyla yeterli paylaşımda bulunulması gerektiğine vurgu yapılmıştır. Uyuşturucuyla mücadelede iletişim stratejileri maddeler halinde açıklanmıştır:

- Yerel ve ulusal basın aracılığıyla uyuşturucunun zararları hakkında kamuoyunun farkındalığını artırma ve kamuoyunu doğru bilgilendirme,
- Kamuoyunun uyuşturucu bağımlılığının sonuçları hakkında yanlış ve yetersiz bilgilerini giderme,
- Basının uyuşturucu madde bağımlılığıyla ilgili bilgi ve farkındalığının artırılması,

- Uyumlu, etkili ve doğru iletişim kurularak gerektiğinde kamuoyu yoklaması yapılması ve medyanın sürece dahil edilmesi,
- İletişim veya medya, halkla ilişkiler, psikoloji alanlarında uzman kişilerden oluşan İletişim Bilim Kurulu'nun kurularak sürecin ve kaynakların doğru yönetilmesi,
- Kamuoyunun yeni gelişmeler hakkında bilgilendirilmesi yanında, yürürlüğe girecek olan “İletişim Strateji Belgesi” ile çalışmaların etkinliğinin ve kişilere ulaşılabilirliğin artırılması.

Çok yönlü ve güncel gelişmelere uygun olarak hazırlanan 2018-2023 Uyuşturucu İle Mücadele Ulusal Strateji Belgesi ve Eylem Planı'nda; çocuk ve gençlerin “Hayır” diyebilme becerisini geliştirmek için bazı iletişim yöntemleri belirlenmiştir:

- Animasyon, çizgi film, karikatür, sinema, tiyatro, meydan gösterileri, konserler yapılması;
- Aile içi ilişkilerin geliştirilmesine yönelik televizyon programları, kamu spotu benzeri bilgilendirici ve farkındalık artırıcı videoların yayınlanması;
- Çocuk ve gençlerin en sık ziyaret ettiği sosyal ağ veya web sitelerine yönelik görsel ve videoların yerleştirilmesi, afiş ve broşürlerin hazırlanması;
- Yeşilay'ın dergiler yayınlamasının, “Uluslar Arası Karikatür Yarışması”, “Sağlıklı Fikirler” kısa film ve “Sağlıklı Nesil Sağlıklı Gelecek” yarışmalarının, “Yeşil Sahne” uygulamasının devam ettirilmesi kararlaştırılmıştır.

2.5.5. Madde Bağımlılığı İle İlgili Yurt Dışında Yapılan Çalışmalar

Mallick (2007), ebeveyn eğitiminin uyuşturucu madde bağımlılığının önlenmesine olan etkisini araştırmıştır. “Katılımcı Eylem Araştırma Programı” adını verdiği çalışmayla dengeli bilgi verilmesi, iletişim becerilerinin gelişimi, ebeveynlerin ve gençlerin uyuşturucu eğitiminin birleştirilmesini sağlamıştır. Etkili iletişim becerisi geliştiren ebeveynlerin, ergen çocuklarını madde bağımlılığından korumak için önemli bir koruyucu faktöre sahip olduklarını vurgulamıştır. Araştırma sonunda, ebeveyn ve gençler arasında iki yönlü iletişim gelişmiş, karşılıklı anlayış ve kabul artmıştır.

İbrahim ve arkadaşları (2011), uyuşturucu bağımlılarının nüksetme davranışlarıyla özyeterlikleri arasındaki ilişkiyi ampirik olarak incelemişlerdir. Araştırmanın örneklemini, Malezya’da rehabilitasyon merkezlerinde tedavi gören 400 uyuşturucu bağımlısı oluşturmuştur. Katılımcıların %86’sının orta düzeyde, geriye kalanların ise düşük seviyede özyeterliğe sahip olduğu saptanmıştır. Tekrarlayan bağımlılıklar (nüksetme) ile özyeterlik arasında negatif yönlü güçlü bir ilişki bulunmuştur. Araştırmacılar uyuşturucu bağımlılığından dolayı tedavi görenlerin, rehabilitasyon merkezlerinden ayrıldıktan sonra, özyeterliklerinin düşük olmasına bağlı olarak, risk altında olduklarına dikkat çekmişlerdir.

Kadden ve Litt (2011), madde bağımlılığıyla özyeterlik çalışmalarını gözden geçirmişler ve çok sayıda madde kötüye kullanımı tedavisi çalışmalarında özyeterliğin, sonucun önemli bir belirleyicisi veya tedavi etkilerinin bir aracı olarak ortaya çıktığını saptamışlardır. Araştırmacılar madde bağımlılığıyla özyeterlik arasında ki ilişkiyi ortaya koyan ve öneride bulunan çok sayıda araştırma olduğunu fakat, deneysel çalışmalarla desteklenmesi gerektiğini vurgulamaktadırlar.

Geramian ve arkadaşları (2012), lise öğrencilerinin uyuşturucu maddeler hakkındaki bilgi ve tutumlarını değerlendirmişlerdir. Öğrencilerin uyuşturucu kullanımına yatkın olmalarına ilişkin düzeyleri dikkate alındığında; ebeveynlerin boşanması, ailevi çatışmalar, zevk alma arayışı, ergenlerin merakı, uyuşturucuların ulaşılabilirliği, akran baskısı, düşük özgüven düzeyi, psikolojik bozukluklar ve katı ebeveyn tutumuna bağlı olarak uyuşturucu maddeye başlama eğilimleri artmaktadır. Bundan dolayı önleyici-koruyucu çalışmalar planlanırken bu faktörlere odaklanılması gerektiği ifade edilmiştir.

Schofield ve arkadaşları (2015), erken ergenlik döneminde madde kullanımı ile akran ilişkilerinin karşılıklı etkisini ve ebeveyn denetiminin bu karşılıklı etkileşimdeki rolünü ele almışlardır. Çalışma için çevresinde alkol, sigara ve diğer maddeleri kullanan akranların bulunduğu 674 Meksikalı çocuğun verileri incelenmiştir. Yapılan incelemeler sonucunda, alkol, sigara ve diğer maddeleri kullanan çocukların aynı tutumda olan akranlarla daha fazla iletişim içerisinde olduğu; ebeveyn denetiminin özellikle çocukluktan ergenliğe geçişte, ergen bireylerin alkol/madde kullanımı ve akranlardan etkilenme düzeyini olumsuz etkilediği saptanmıştır. Ebeveyn denetiminin, akran ilişkilerinin olumsuz etkisini bozabileceği sonucuna ulaşılmıştır.

Kelly ve arkadaşları (2015) çalışmalarında zorbalık ve madde kullanımı arasında ki eşzamanlı ve olası ilişkileri incelemeyi; pasif ve zorba mağdurlar ile 'saf' zorbalar arasında ayırım yapmayı amaçlamışlardır. Zorba mağdurlar, çalışmada iki grup olarak incelenmiştir: Pasif-mağdur olup zorbalığa maruz kalanlar, fakat başkalarına zorbalık yapmayanlar ile zorba-mağdur olup zorbalığa maruz kalan ve zorbalık yapanlar. Yapılan incelemeler sonucunda, başlangıç aşamasında, zorbalık ve madde kullanımı arasında ilişki olmadığı görülmüş; fakat 24 ayın sonrasında yapılan incelemeler sonucunda, zorba-mağdur grupta alkol ve esrar kullanımının arttığı saptanmıştır. 13 yaşında araştırmaya dâhil edilen ve 15 yaşında madde kullanımı görülen ergenlerde, zorba-mağdurların yüksek risk grubunda olduğu saptanmıştır. Araştırmacıların görüşü, zorbalığın azaltılmasının madde kullanımını ve diğer riskli ergen davranışlarını azaltacağı yönündedir.

Erken ergenlik döneminde görülen saldırganlık, hiperaktivite-dürtüsellik, depresif ve kaygı bozukluğu gibi ruhsal rahatsızlıkların ergenliğin daha sonraki dönemlerinde madde kullanımıyla ilişkili olduğu sonucundan yola çıkarak, Spirito ve arkadaşları (2015); madde bağımlılığını önleyici bir program geliştirmeyi amaçlamışlardır. Psikoeğitimin ve genel aile işlevselliğinin, ergen bireylerde alkol ve madde kullanımını önleyici işlevi ele alınmıştır. Yapılan çalışmalar sonucunda, ebeveynlere sağlanan psikoeğitimin, ergen çocuklarıyla madde kullanımı konusunda iletişimlerini geliştirdiği ve ebeveyn denetiminin etkili bir biçimde yürütülmesinin madde kullanımını önleyecek ya da geciktirecek işleve sahip olduğu saptanmıştır.

Torrecillas ve arkadaşları (2015), opiyat bağımlılığın son yıllarda artış göstermesi nedeni ile madde bağımlılığının kişilik özellikleriyle ilişkisini incelemişlerdir. Çalışmalarında, özyeterliğin tedavi sonucuna etkisini ve ön görme kapasitesini ölçmeyi de hedeflemişlerdir. Metadon, Bilişsel-davranışsal, Alkol ve Kontrol gruplarını karşılaştırmışlar; özyeterliliğin Metadon, Bilişsel-davranışçı ve Alkol gruplarıyla ters, Kontrol grubu ile doğrusal ilişkili olduğuna ulaşmışlardır. Kişinin kendi kendine yeterliğinin önemli olduğu, fakat diğer kişilik özellikleriyle birlikte değerlendirilmesi gerektiği sonucuna varmışlardır.

Serafini ve arkadaşları (2016), ergenlerde öfke ile madde kullanım bozukluğu tedavisi arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. Çalışma için düşük düzeyde öfke ve yüksek düzeyde öfke olmak üzere, iki gruba ayrılan toplam 2832 ergen bireyin, agresyon ve öfke patlamalarına ilişkin sorulara vermiş oldukları yanıtlar analiz

edilmiştir. 12 aylık tedavi sürecinde, yüksek düzeyde öfke grubunda, bazı olumsuz tedavi sonuçlarının meydana geldiği görülmüştür: Bunlar arasında alkol kullanımı sebebiyle madde kullanımının nüksetmesi, öfke ve davranışların kontrolünde zorluk yaşama, diğer davranış problemleri nedeniyle tutuklanma gibi durumlar yer almaktadır.

McLaughlin ve arkadaşları (2016), madde kullanan ergenlerin; ebeveyn tutumu, ebeveynin madde kullanımı ve ebeveyn ile bağlanmasına yönelik görüşleri ele alınmıştır. Yaşları 13-17 arasında değişen ergenlerin, ebeveynleriyle ilgili görüş ve algıları ebeveyn-çocuk bağlanması, ebeveyn tutumu ve ebeveyn ile kardeşlerin madde kullanımı şeklinde üç temada incelenmiştir. Yapılan incelemeler sonucunda, ebeveyn-çocuk bağlanmasının, ergen bireylerde madde kullanımına ilişkin koruyucu bir faktör olduğu saptanmıştır. Ebeveyn tutumları arasında yer alan yetkin ebeveyn tutumu, hem çocuk ile iletişimi güçlü kıldığı hem de çocuğun kendini ifade etmesini teşvik eden bir tutum olduğu tespit edilmiştir. Aile üyelerinin madde kötüye kullanımının, çocuk açısından, erken yaşlarda madde bağımlısı olmasına neden olan önemli bir risk faktörü olduğu sonucuna varılmıştır.

Quinn ve arkadaşları (2016), zorbalık türü davranışların her biriyle ergen madde kullanımı arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. Çalışma için yaşları 13 ile 17 arasında değişen 1255 kişilik örneklemin verileri incelenmiştir. Zorba veya zorbayı pekiştiren ve savunma davranışı (zorbalığa maruz kalanı savunan) ile madde kullanım değişkenleri arasında ilişki olduğu bulunmuştur. Diğer zorbalık rollerini kontrol ettikten sonra zorbalık mağduru veya yabancı davranış sergileyen (zorbalık sürecinin dışında kalan) ile madde kullanımı arasında bir ilişki bulunamamıştır.

Etnik temelli zorbalık süreci ve madde kullanımı arasında ki ilişkiyi araştıran Sangalang ve arkadaşları (2016); zorba, zorba-mağdur, zorbalığa maruz kalan ve zorbalığın dışında kalan gençler üzerinde çalışmalarını yürütmüşlerdir. 809 ergen bireyin katılımı ile yürütülen çalışmada, son otuz günde alkol ve madde kullanım durumu ve zorbalık davranışı durumu ele alınmıştır. Elde edilen bulgulara göre zorbalık sürecine katılmayan (ilgisiz) gençlerle karşılaştırıldığında, nadiren katılan zorba mağdurların alkol kullanma olasılıkları daha fazladır. Zorbaların; alkol ve sigara kullanımına daha fazla maruz kalmaları ve zorba-mağdurların alkol, sigara ve uyuşturucu kullanma olasılıkları daha fazladır. Buna karşılık mağdur olanların, ilgisiz gençlere kıyasla madde kullanımı riski açısından, önemli fark oluşturmadığı

bulunmuştur. Kronik zorbalılar ve zorba mağdurlar, madde kullanımı için özellikle risk altındadır. Kronik zorba mağdurları, birden fazla madde kullanmanın en büyük riskini taşımaktadırlar. Çalışmanın sonucuna göre zorbalığın azaltılmasını amaçlayan önleme ve erken müdahale programları, etnik temelde, madde kullanımı gibi diğer riskli davranışları azaltmaya yönelik hazırlanabilir.

Akran zorbalığına ya da baskısına maruz kalmanın erken ergenlik döneminde sigara ve alkol kullanımıyla ilişkili olduğunu kabul eden Jiang ve arkadaşları (2016); sapkın akran ilişkileri, cinsiyet ve ebeveyn bilgisinin olup olmamasına göre daha geniş perspektiften ilişkisel bir araştırma yapmışlardır. Bir yıllık süre içerisinde, Güney Çin’de 723 gençten oluşan katılımcılardan, anketler aracılığıyla veriler toplanmıştır. Yapılan incelemeler sonucunda; akran mağduriyetinin, her iki cinsiyette de madde kullanımını, sapkın ergenlerle etkileşimi desteklemesi bakımından aracı işlevi olduğu saptanmıştır. Ayrıca, sapkın akranlarla etkileşimin, akran mağduriyeti etkisinde aracı etkisi olduğu ve bu etkinin yalnızca sigara kullanmayı deneyen erkeklerde görüldüğü belirtilmiştir.

Stone ve Carlisle (2017), Amerika’da ırkçı zorbalığın ergenlerde madde kullanımı ile ilişkisini incelemişlerdir. 7-10. sınıflarda öğrenim gören, 7585 kişinin katılımı ile yürütülen çalışmada; zorbalığa dâhil olmayan, zorbalık mağduru, zorbalık yapan ve zorba-mağdur olmak üzere gruplar incelenmiştir. Irklara göre sınıflandırılan katılımcılarda, İspanyol asıllı olanlarda zorbalık yapan ve zorba-mağdur grubundakilerde alkol, sigara ve esrar kullanımının fazla olduğu bulunmuştur. İspanyol asıllı olmayan ve Asyalı gençlerde ise mağdur gruplarda esrar kullanımının daha fazla olduğu görülmüştür.

Gattamorta ve arkadaşları (2017)’nin, yaptıkları kesitsel çalışmada, ergenlerde psikiyatrik belirtiler, ebeveyne bağlanma ve ağır alkol ve yasadışı uyuşturucu kullanımının (son üç ay içinde 10 kattan fazla) öngörülüp öngörülemediğini incelemişlerdir. 14-17 yaş aralığında, 144 ergen bireyin katıldığı çalışmada, alkol kullanım sebebi olarak, sosyal kazancın anlamlı farklılığa yol açan değişken olduğu bulunmuştur. Bununla birlikte, davranım bozukluğu, yüksek düzeyde anneye bağlanma, psikolojik kazançların fazla oluşu ile uyuşturucu madde kullanımı arasında ilişkiye ulaşılmıştır. Yazarlar madde bağımlılığı tedavisinin; birlikte ortaya çıkan psikiyatrik bozuklukları, aile ilişkilerini ve uyuşturucu madde bağımlılığının, bireysel nedenleri veya güdüleyicilerini ele almasını önermektedir.

Glowacki (2017), alkol kullanım bozukluğu ile kardeşler arasındaki iletişimi incelediği çalışmasında, tutarsız beslenme kontrol teorisini uygulamıştır. 35 üniversite öğrencisinin kendileri ve kardeşlerinin alkol kullanımına ilişkin görüşleri ve bu durumun sorun arz edip etmediğine yönelik fikirleri görüşmeler aracılığı ile kodlanmıştır. Kodlamalar iki ayrı kategoriye ayrılmıştır. Birincil kategoride pekiştirme, ceza, etiketleme yer almıştır. Pekiştirme olarak kardeşler arasında alkol hakkında konuşmaktan kaçınma veya alkolü bağları kuvvetlendiren bir araç olarak görme işlevi olduğu bildirilmiştir. Cezalandırma boyutunda, alkol kullanımı ısrarından dolayı, karşı çıkma biçiminde bir iletişimin söz konusu olduğu bildirilmiştir. Etiketleme ise kardeşlerin alkol kullanımını nitelemeleridir. İkincil grupta yer alan temalar ise arkadaş gibi eşit ve açık ilişki kuran kardeşler; kontrol eden, ebeveyn gibi davranan kardeşler; herhangi bir bağlamda (ebeveynlerin boşanması vb.) şekillenen ilişki ve bireysel farklara göre oluşan güç dinamiği olarak belirlenmiştir.

Pettigrew ve arkadaşları (2017), aile iletişiminin ergenlerde alkol kullanımı ile ilişkisini inceledikleri çalışmada, sosyalizasyon kuramı çerçevesinde değerlendirme yapmışlardır. 7. ve 8. sınıf öğrencilerinden oluşan örnekleme; aile içi iletişimin olumlu olması, dolaylı olarak ergenlerde hayat boyu alkol kullanımı ile anlamlı düzeyde ilişkili olduğu saptanmıştır. Araştırmanın sonuçları, sosyalizasyon kuramı çerçevesinde ele alınmış, aile iletişiminin pozitif olmasının madde kullanımında önleyici ve koruyucu işlevinin olduğu öne sürülmüştür.

Connell ve arkadaşları (2017), zorbalık ile ergenlerin madde kullanımı arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. Daha önce yapılan kesitsel çalışmalardan farklı olarak, boylamsal çalışmayla erken dönemdeki zorbalığa maruz kalma durumunun, ergenlikte madde kullanımına başlama yaşı ile ilişkisi analiz edilmiştir. Yapılan incelemelerde, az sayıda ergenin zorbalığa bağlı olarak alkol ve madde kullanımına başladığı saptanmıştır. Yazarlar tarafından, zorbalığa maruz kalmanın madde kullanımına küçük bir etkisi olduğu sonucu çıkarılmıştır.

Shafikhani ve arkadaşları (2018), Tahran'da yaptıkları araştırmada, madde bağımlılığı eğilimiyle özyeterlik arasında ki ilişkiyi incelemişler ve zaman perspektifinin aracılık rolüne bakmışlardır. Yaş ortalaması 16 olan 405 kız öğrencinin ölçeklere verdikleri cevapları analiz ettiklerinde; genel özyeterliğin düşük olduğunu; geçmişe yönelik bakış açısının olumlu olmadığı, hedonistik ve ölümcül

olduğu; gelecek bağlamında, ergenlerin madde bağımlılığı eğilimlerinin arttığını saptamışlardır.

Garcia Huidobro ve arkadaşları (2018), ergenleri madde bağımlılığından korumak amacı ile ebeveynlere verilen eğitimlerin önemli bir straji olduğunu kabul etmektedirler. Araştırmacılar 10-19 yaş aralığı ergenleri kapsayan kendi çalışmalarında; erken ergenlik döneminde (10-14 yaş aralığı), cinsiyet farkı gözetmeyerek, her iki cinsi kapsayan çalışmalar ile etnik ve kültüre özel çalışmaların daha başarılı olduğu sonucuna varmışlardır.

Törrönen ve arkadaşları (2019)'nın aktardığına göre son yıllarda gençler arasında, alkol tüketimi hızlı bir düşüş eğilimi göstermektedir. Bu düşüş ebeveynlik tarzındaki değişiklikler, sosyal medya kullanımının artması, oyun, cinsel kimlikteki değişiklikler ile açıklanabileceği veya sağlık ve fitness trendindeki yükselişle açıklanabileceği düşünülmektedir. Araştırmacılar kendi çalışmalarında ise gençlerin alkol tüketiminde ki düşüşün sosyal mekanizmalarını (endişeler, alışkanlıklar, uygulamalar, durumlar ve anlamlar) incelemişlerdir. Elde edilen bulgular, gençlerin içme kültürünün değişmesine bağlı olarak, alkolün sembolik gücünü kaybettiğini göstermiştir: Örneğin ergenler alkolü yetişkinliğe geçiş sağlayan bir “ayın” olarak görmemektedir. Bununla birlikte gençler; daha az akran baskısıyla karşılaşmakta, önceki nesillere göre daha erken olgunlaşmaktalar ve gençlerin alkol tüketim aktivitelerine rekabetçi yeni alternatif alanlar açılmıştır.

2.5.6. Madde Bağımlılığı İle İlgili Türkiye’de Yapılan Çalışmalar

Akkuş (2010), toplum ruh sağlığı hemşireliği bağlamında yaptığı uygulamalı çalışmada; içine kapanık, akademik başarısı düşük, meslek lisesi 10. sınıfta okuyan ve esrar kullanan bir öğrenciyle üç aylık yaptığı görüşmeyi rapor etmiştir. İlk önce görüşme yapılması konusunda öğrenciyle anlaşma sağlanmış; sonrasında sırasıyla bağımlılık hakkında bilgi verilmiş, sosyal çevresinde ve okul yaşamında değişikliğe gidilmiş, öğretmenleri bilgilendirilerek destekleri sağlanmış, annenin ruhsal rahatsızlığına ve öğrencinin hastalığına yönelik tıbbi tedavi uygulanmış, rol play yaptırılarak duyguları fark ettirilmiş ve ifade etmesi desteklenmiştir. Son görüşmelerde öğrencinin ifadelerinde duygularına daha fazla yer verdiği ve hoşlanmadığı durumlara ilişkin duygularını ifade etmekte zorlanmadığı gözlemlenmiştir. Biyo-psiko-sosyal açıdan değerlendirme yapan araştırmacı; ergeni,

aile, okul ve gencin içinde bulunduğu sosyal çevrenin birlikte değerlendirilmesi, ergenlerin uygun akran ilişkileri kurabileceği ders dışı etkinliklerin dikkatle planlanması gerektiğini ifade etmiştir.

Arslan ve arkadaşları (2012), Samsun il merkezindeki lise öğrencilerinin sigara, alkol ve diğer uyuşturucu madde kullanım durumlarını belirlemek amacı ile 951 öğrenci üzerinde çalışma yapmışlardır. Kız öğrencilerin sigara ve alkol bağımlılığının erkeklere göre daha az olduğu; sınıf düzeyi ilerledikçe sigara ve alkol bağımlısı öğrenci sayısının da arttığı bulunmuştur. Ayrıca katılımcıların yüzde üçünün, en az bir defa uyuşturucu veya uyarıcı maddeleri kullandığı ve bunların oransal olarak erkeklerde daha fazla olduğu görülmüştür.

Siyez ve arkadaşları (2012), madde kötüye kullanımı olan ve olmayan ergenlerin, çocukluk dönemine ilişkin ebeveyn algılarını incelemişlerdir. 0-7 ve 8-11 yaş aralığında ki çocuklara yönelik olumsuz ebeveyn tutumlarının, anne-babaların evlilik ilişkilerinin ve evlilik ilişkisine ilişkin mutluluk düzeyinin ergenlerin bağımlı olup olmayacağını önemli ölçüde etkilediği sonucuna ulaşmışlardır.

Aktürk ve Aylaz (2013); 6., 7. ve 8. sınıfta öğrenim gören 450 öğrenciyle yaptıkları çalışmada, ergenlerin özyeterlik algılarını tespit etmeyi ve özyeterliklerini etkileyen faktörleri incelemişlerdir. Araştırmaya katılan öğrencilerin tümünün, madde bağımlılığına ilişkin özyeterlikleri yüksek bulunmuştur. Araştırmacılar, madde bağımlılığı alt ölçeğinin sadece iki maddeyle ölçülmesinin ve öğrencilerin beklentiye uygun olarak, yanlış cevap verme olasılığı kaynaklı sınırlılıklara dikkat çekmişlerdir.

Özmen ve Kubanç (2013), liselerde ki madde bağımlılığının durumunu tespit etmek amacıyla okul yöneticilerinin ve rehber öğretmenlerin görüşlerine başvurmuşlardır. Elde edilen bulgularda, uyuşturucuya başlama nedeninin daha çok ailevi nedenlerden kaynaklandığı tespit edilmiştir. Ailesel nedenlerden sonra akran grubu, çevre ve medya diğer etkili görülen unsurlar içerisinde. Okullarda en çok esrar, eroin ve ecstasy kullanılmakta ve öğrencilerin uyuşturucu maddeyi okul dışında ara sokak satıcılarından, internet kafelerden ve okul içinden temin ettikleri ifade edilmiştir. Yönetici ve öğretmenlerin genel görüşlerine göre madde kullanım oranları, cinsiyet açısından farklılaşmamaktadır.

Yüncü ve arkadaşları (2014), madde kullanma yaşının düşüp düşmediğini tespit etmek amacıyla; çocuk ve ergenlerin rehabilite edildiği bağımlılık merkezine, yıllar içinde başvuranların madde kullanım yaşı, kullandıkları madde türü ve cinsiyet değişkenlerine ilişkin farklılıkları incelemişlerdir. 2003-2013 yılları arasını beş gruba ayırarak inceleyen araştırmacılar, başvuranların sayısının çoğunluğunun erkek olduğunu (%85,5) ve yaş ortalamalarının yaklaşık 16 olduğunu bulmuşlardır. Dönemler arasında maddeyi ilk deneme yaşı en erken 13.7 ± 1 , en geç ise 14.5 ± 1.9 olarak saptanmıştır. Yıllar içinde sigara ve alkol deneme oranları azalma eğilimi göstermektedir. Ancak esrar kullanımı azalmamakta, özellikle ekstazi kullanımı artmaktadır.

Çakar ve arkadaşları (2015), lisede görev yapan 59 öğretmen ile lise öğrencisi 50 öğrencinin bildirimlerinden, riskli davranışları belirlemişlerdir. Öğrenciler ve öğretmenler, riskli davranışlara ilişkin benzer görüşler bildirmişlerdir. Öğretmenler sigara kullanımını, okul kurallarına uymama ve kötü beslenmeyi; öğrenciler ise sigara kullanma, okulda şiddet-kavga etme, kötü beslenme ve okuldan kaçmayı riskli davranışlar olarak gördüklerini bildirmişlerdir.

“Bağımlılığı Önlemede Akran Eğitimi Programı”nın endüstri meslek lisesi, Anadolu lisesi ve kız meslek lisesi öğrencilerinin bağımlılık ile ilgili bilgi düzeyine ve bağımlılıktan korunmada algıladıkları özyeterliğe etkisini değerlendirmek amacıyla Akkuş ve arkadaşları (2016), 550 11. sınıf öğrencisiyle deneysel bir çalışma yapmışlardır. Eğitim Programı’na katılan grubun bağımlılıkla ilgili bilgi düzeyi ve özyeterlik algısı kontrol grubuna göre artış göstermiştir.

Öngel Atar ve arkadaşları (2016), madde kullanım bozukluğu olan ergenlerde aile işlevlerini, çift uyumunu ve anne baba tutumlarını inceledikleri çalışmalarında, yaşları 14 ile 18 arasında değişen 9 kız ve 41 erkek ergen bireyin verilerini incelemişlerdir. Madde kullanım bozukluğu tanısı alan ergenlerden oluşan örneklem, 50 kişilik sağlıklı kontrol grubu ile karşılaştırılmıştır. Yapılan incelemeler sonucunda, klinik grubun ebeveyn ile karşılıklı ilişki, karşılıklı fikir birliği, duygu durumu ifade etme sıklığı ve birliktelik değişkenlerinin kontrol grubuna göre daha düşük düzeyde olduğu saptanmıştır. Aile işlevleri boyutları olan problem çözme, iletişim, roller, duygulara cevap verme, duygusal deneyime katılım, davranışsal kontrol ve genel işlevsellik düzeylerinin, klinik grupta anlamlı düzeyde daha yüksek olduğu görülmüştür. Araştırma gruplarında, birliktelik boyutunun

karşılaştırılmasında, madde kullanan ergen bireylerin algıladıkları aile işlevlerinin ve ebeveynlerin duruma yönelik uyumluluk düzeylerinin sağlıklı olduğu saptanmıştır. Bu bulgulara göre ailevi risk faktörlerini belirlemek ve koruyucu önlemleri yapılandırmak için risk gruplarında aile fonksiyonlarının, ikili düzenlemenin ve ebeveyn tutum tarzlarının değerlendirilmesi gerektiği sonucu çıkarılmıştır.

Öz ve Alkeveli (2018), üniversite öğrencilerinin, madde kullanımı ve bağımlılığına eki edebilecek faktörlere bakış açılarının demografik özelliklere göre farklılaşıp farklılaşmadığını araştırmışlardır. Araştırmada cinsiyet, yaş, aylık ortalama hane geliri, medeni durum, çalışma durumu değişkenlerinin yanı sıra öğrenim görülen sınıf, öğretim programı, öğrenim görülen fakülte, anne-baba eğitim düzeyi, mevcut durumda ikamet edilen yer, ailenin yapısal durumu (birlikte/ayrı yaşama, vefat) ve çocukluk döneminde ikamet edilen yer değişkenleri ele alınmıştır. Madde kullanımı ve bağımlılığa neden olan faktörler; arkadaş grubu, bireyin aile içinde kendisine örnek aldığı rol model, baskıcı aileler, ilgisiz aileler (ailevi normlar, aile desteği ve aile içi ilişkiler), psikolojik sorunlar, ailenin ekonomik gücü, fiziksel şartlar ve maddeye her an ulaşabilme kolaylığı şeklinde sıralanmıştır.

Oğuz ve Özçelik (2018), lise son sınıfa devam eden 17-18 yaş aralığında ki ergenlerin madde kullanmaya başlama ve sürdürme davranışları ile anne-baba tutumlarının ilişkisini incelemişlerdir. Katılımcıların üçte birinin bağımlılık yapıcı maddeleri kullandığını saptayan araştırmacılar, sıkı denetimli ailelerin çocuklarının madde kullanım düzeylerinin kabul edici veya ilgili ailelere göre daha yüksek olduğu sonucuna varmışlardır.

Özbay ve arkadaşları (2018), temel önleme çalışmalarını betimlemek ve öneriler sunmak amacıyla yurtdışı ve yurt içinde yapılan çalışmaları incelemişlerdir. Bağımlılıkla mücadelede, adli ve tıbbi müdahalelerin yetersiz olduğunu; önleme ve yaşam becerileri odaklı müdahalelerin, etkili sonuçlar sağladığını vurgulamışlardır. Ayrıca koruyucu faktörlerin artırılması, bireyin becerilerinin ve farkındalığının artırılarak güçlendirilmesi, risk faktörlerinin azaltılması ve bağımlılık ortaya çıkmadan önleyici tedbirlerin alınması gerektiğini ifade etmişlerdir.

Şener ve arkadaşları (2018), lise öğrencilerinin madde kullanım dışı davranışlarını etkileyen faktörleri, kesitsel çalışmalarında incelemişlerdir. Gruplar arasında istatistiksel olarak; cinsiyet, okul türü, sınıf, yaş grubu, bağımlılık bilgi

düzeyi ve özyeterlik faktörlerine göre anlamlı farklılaşmalar bulunmuştur. Araştırmacıların elde ettiği bulgulara göre öğrenciler bağımlı olmaktan, acı çekmekten, etiketlenmekten; enerji, hırs ve kontrol kaybı yaşamaktan; yasadışı suç işleme ve pahalılık gibi nedenlerden dolayı madde kullanımından uzak durmaktadırlar.

Madde bağımlısı kişiler şiddet, suç, bulaşıcı hastalıklar, çeteleşme, zorbalık, devamsızlık, dışlanma gibi sorunlar yaşamakta; anti-sosyal davranışlarda bulunma, biyo-psiko-sosyal ve ekonomik olarak yıpranma, madde bulabilmek için çeşitli suçlara yönelme, akranlarına olumsuz örnek oluşturma gibi riskler taşımaktadırlar. Bundan dolayı Işık (2018), sosyal politika uygulamalarının önemine dikkat çekmek amacı ile okullarda sosyal hizmet çalışmalarının madde bağımlılığıyla mücadeledeki yerini incelemiştir.

Bülbül ve Odacı (2018), lise öğrencilerinde umutsuzluk, bağlanma stilleri ve aile yapısı ile madde kullanma eğilimleri arasındaki ilişkileri incelenmişlerdir. Lise öğrencilerinin madde kullanma eğilimi ile umutsuzluk, bağlanma stillerinden saplantılı bağlanma stili ve aile yapısı alt boyutlarından birlik, yönetim ve yetkinlik boyutlarıyla pozitif yönde anlamlı ilişkiler olduğu; umutsuzluğun, bağlanma stillerinin ve aile yapısının madde kullanma eğiliminin yüzde 11'ini açıkladığı bulgusuna ulaşmışlardır.

Tunçbilek (2018), spor yapan gençler üzerinde yaptığı araştırmada; cinsiyet, yaş, öğrenim durumu, aile gelir durumu ve bireysel harcama, anne-baba eğitim durumu ve mesleği, aile ile birlikte ya da ayrı kalma, ilgilenilen spor branşına harcanan zaman, süre ve düzey ile madde bağımlılığından korunma özyeterliliğini incelemiştir. Cinsiyete göre erkek katılımcıların kadın katılımcılara göre aile gelir durumu yüksek olanların az olanlara göre fazla harcama yapabilenlerin az harçlık alanlara göre yüzme spor branşındakilerin diğer branşlara göre 16 yaşındakilerin 15 ve 18 yaşındakilere göre baba eğitim düzeyi lisans olanların ilköğretim olanlara göre annesi çalışanların çalışmayanlara göre ve kardeş sayısı az olanların çok olanlara göre madde bağımlılığından korunma özyeterliklerinin anlamlı düzeyde daha yüksek olduğuna ulaşılmıştır.

Madde bağımlılığı üzerine kapsamlı bir çalışma yapan Potas ve arkadaşları (2018), 15-29 yaş aralığındaki bireylerin madde bağımlılığı ile ilgili bilgi, anlama,

uygulama, analiz, sentez ve değerlendirme alt boyutlarından oluşan farkındalık seviyelerini belirlemeye çalışmışlardır. Ayrıca istihdam durumuna, eğitim durumuna, cinsiyete ve yaş aralığına göre farklılaşmaya bakılmıştır. Eğitim durumuna göre tüm katılımcıların farkındalığı; anlama alt boyutunda kadınlar lehine, uygulamanın alt boyutunda erkekler lehine, analiz alt boyutunda kadınlar lehine ve değerlendirmenin alt boyutunda erkeklerin lehine farklılaşma bulunmuştur. Araştırma sonucunda, gençlerin duygu ve düşüncelerini ifade etme becerisinin geliştirilmesi; ebeveynlerin iletişim becerileri ile madde bağımlılığı hakkında bilgi ve farkındalığının artırılması önerilmektedir.

BÖLÜM III

YÖNTEM

Bu bölümde araştırmanın modeli, evren ve örnekleme, veri toplama araçları, verilerin toplanması ile analiz ve yorumlara ilişkin bilgiler yer almaktadır.

3.1. ARAŞTIRMANIN MODELİ

Bu araştırma ilişkisel-tarama modellerine göre desenlenmiş betimsel bir çalışmadır. Betimsel desenler, belirli bir olgunun varlığını tanımlamaya ve özelliklerini betimlemeye yardım eden teknik ya da yöntemlerdir. İlişkisel desenler ise iki ya da daha fazla değişken arasındaki ilişkilerin araştırıldığı çalışmalarda kullanılmaktadır (Heppner ve ark. 2008, s.249-272).

3.2. EVREN VE ÖRNEKLEM

Bu araştırmanın evrenini Gaziantep ilinin merkez ilçeleri olan Şahinbey ve Şehitkâmil’de bulunan Anadolu liseleri ile mesleki ve teknik liselerde 9. 10. ve 11. sınıfa kayıtlı, 2017-2018 eğitim-öğretim yılında öğrenim gören, örgün eğitime tabi öğrenciler oluşturmaktadır. Araştırmanın örnekleme ise adı geçen merkezi ilçelerdeki her iki okul türünde öğrenim gören 862 öğrenciden oluşturulmuştur.

Örneklem grubunun sosyo-ekonomik düzey ve akademik seviye açısından tüm evreni temsil etmesi hedeflenmiştir. Bu yüzden örneklem birimi olasılıklı örnekleme yöntemlerinden tabakalı örnekleme yöntemiyle belirlenmiştir. Tabakalı örnekleme; evreni oluşturan alt grupların, evrendeki ağırlıkları oranında, örnekleme temsil edilmelerini sağlar (Yıldırım ve Şimşek, 2016; Büyüköztürk ve ark., 2015) Yazıcıoğlu ve Erdoğan (2014) anakütlenin zümrelere (tabakalara) ayrılabilmesi için homojen gruplara ayrılabilir olması ve kesin ya da kesine yakın ayrımın yapılabilmesi için dikkat çekerek; zümrelere ayırmanın gerekli koşulların sağlanması durumunda, hata payının en düşük olduğu örnekleme yöntemi olduğunu bildirmişlerdir.

Örneklem grubu belirlenirken öncelikle düşük, orta ve yüksek yaşam standartlarına (sosyo-ekonomik düzey) sahip mahalle ya da semtler tabakalara ayrılmıştır. Daha sonra bu bölgelerde yer alan Anadolu liseleri ile mesleki ve teknik

Anadolu liselerinin akademik başarı düzeyleri; son üç yılın Temel Eğitimden Ortaöğretime Geçiş (TEOG) taban puanlarına göre düşük, orta ve yüksek olmak üzere tespitleri yapılmıştır.

Araştırmanın amacı doğrultusunda her iki kriterin (sosyo-ekonomik düzey ve akademik başarı düzeyi) kesişme sağladığı okullardan Anadolu liselerinden 7, mesleki ve teknik Anadolu liselerinden ise 6 olmak üzere; toplamda 13 farklı lise rastgele belirlenmiştir. Tablo 3.1’de örnekleme alınan okullara ilişkin bilgiler verilmiştir.

Tablo 3.1

Örnekleme Alınan Okullar

İLÇELER	ANADOLU LİSELERİ (AL)	MESLEKİ VE TEKNİK ANADOLU LİSELERİ (MTAL)
Şahinbey	Bağlarbaşı Anadolu Lisesi	Bedriye-Haluk Özmen MTAL
Şahinbey	Cumhuriyet Anadolu Lisesi	Mennan Usta MTAL
Şahinbey	Gaziantep Lisesi	19 Mayıs MTAL
Şahinbey	Mustafa Gürbüz-Necat Bayel Anadolu Lisesi	-
Şehitkâmil	Ayten-Kemal Akınal Anadolu Lisesi	GAİB Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi
Şehitkâmil	Gaziantep Anadolu Lisesi	Hacı Sani Konukoğlu MTAL
Şehitkâmil	Fitnat Nuri Tekerekoğlu Anadolu Lisesi	Mehmet Akif Ersoy MTAL
TOPLAM	7	6

Her bir okuldan 9., 10. ve 11. sınıf düzeyinden birer sınıf rastgele seçilmiştir. Rastgele seçimler okul yönetimleri ve rehberlik servisi çalışanlarıyla birlikte yapılmıştır. Öğrencilere gönüllülük esasına göre araştırma uygulama takımları dağıtılmıştır.

Örneklem grubunun demografik dağılımlarına ilişkin sayısal değerleri Tablo 3.2’de verilmiştir.

Tablo 3.2

Örneklem Biriminin Demografik Dağılımları

DEĞİŞKENLER		N	YÜZDE (%)
Okul Türü	Anadolu Lisesi	521	60,4
	Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi	341	39,6
Sınıf Düzeyi	9. Sınıf	302	35
	10. Sınıf	300	34,8
	11. Sınıf	260	30,2
Cinsiyet	Kız	417	48,4
	Erkek	445	51,6
Aile Toplam Aylık Gelir	1750 TL'nin Altı	316	36,7
	1750-5500 TL Arası	478	55,5
	5500 TL'nin Üstü	68	7,9
Aile Bütünlüğü	Birlikte ve Sağ	802	93
	Boşanma	39	4,5
	Anne ya da Baba Vefat Etmiş	21	2,4
TOPLAM		862	100

3.3. VERİ TOPLAMA ARAÇLARI

Araştırmaya katılanların demografik bilgilerine ulaşmak amacıyla “Kişisel Bilgi Formu” (Ek 1) düzenlenmiştir. Akran zorbalığına maruz kalma durumlarını belirlemek amacıyla Gültekin ve Sayıl (2005) tarafından kültürümüze uyarlanan “Akran Zorbalığını Belirleme Ölçeği” (Ek 2); duyguları ifade etme düzeylerini belirlemek amacıyla Kuzucu (2006) tarafından kültürümüze uyarlanan “Duyguları İfade Ölçeği” (Ek 3); psikolojik dayanıklılık düzeylerini belirlemek amacıyla Bulut ve arkadaşları (2013) tarafından geliştirilen “Ergen Psikolojik Dayanıklılık Ölçeği” (Ek 4), madde bağımlılığından korunmaya ilişkin özyeterliliklerini belirlemek amacıyla Eker ve arkadaşları (2013) tarafından ergenler için geliştirilen “Madde Bağımlılığından Korunma Özyeterlilik Ölçeği” (Ek 5) uygulanmıştır. Ölçeklerin yazar

ya da yazar temsilcileriyle yazışma adresleri üzerinden irtibat kurularak gerekli izinler alınmıştır.

3.3.1. Kişisel Bilgi Formu

Araştırmada, katılımcıların demografik özelliklerini belirlemek amacıyla kişisel “Bilgi Formu” (Ek 1) hazırlanmıştır.

Kişisel bilgi formunun giriş kısmında; araştırmanın amacı, gizlilik, gönüllülük, bildirimlerin kullanımına ilişkin sınırlılık, soruların ya da ölçek maddelerinin nasıl cevaplanabileceği gibi konularda katılımcılara bilgi verilmiştir.

Kişisel bilgi formunda; öğrencilerin okul türünü (Anadolu lisesi-mesleki ve teknik Anadolu lisesi), sınıf düzeyini (9., 10. ve 11. sınıf), cinsiyetini, aile toplam aylık gelirini ve aile bütünlük durumunu (birlikte ve sağ, boşanma, vefat etme) belirlemeyi amaçlayan sorulara yer verilmiştir.

3.3.2. Akran Zorbalığını Belirleme Ölçeği (AZBÖ)

Akran Zorbalığını Belirleme Ölçeği Mynard ve Joseph (2000) tarafından geliştirilmiş olup; fiziksel, sözel, sosyal ve kişisel eşyalara yönelik saldırı olmak üzere dört ana faktöre yönelik sorulan sorulardan oluşan kendini bildirim tarzında bir değerlendirme ölçeğidir.

Gültekin ve Sayıl (2005), çocuk ve ergenlerin akran zorbalığına maruz kalma düzeylerini ölçecek olan “Akran Zorbalığını Belirleme Ölçeği”ni kültürümüze uyarlamışlardır. İlköğretim 5, 6, 7 ve 8. sınıflar ile lise 1 ve 2. sınıflara devam eden 731 kız ve erkek öğrencinin katıldığı çalışma sonucunda 5 faktörlü (korkutma/sindirme, açık saldırı, alay, ilişkisel saldırı ve kişisel eşyalara saldırı) olarak ölçeğin uyarlamasını tamamlamışlardır.

Ölçeğin her bir maddesine katılımcıların “Hiçbir Zaman” (0 puan), “Bir Kere” (1 puan), “Birden Fazla” (2 puan) şeklinde cevap vermeleri gerekmektedir. Ölçekte ters puanlanan madde bulunmamaktadır. Ölçekten alınabilecek en az puan “0”, en yüksek alınabilecek puan ise “54”tür. Ortalamanın bir standart sapma üzerinde puan alanların, akran zorbalığına maruz kaldığı sonucunu göstermektedir (Gültekin ve Sayıl, 2005).

Tablo 3.3

Akran Zorbalığını Belirleme Ölçeği'ne Ait Bilgiler: Faktörler, Madde Numaraları ve Ters Madde Numaraları

FAKTÖRLER	MADDE NUMARALARI	TERS MADDE NUMARALARI
Korkutma/Sindirme	1, 2, 3, 4, 5, 6 ve 7	-
Alay	8, 9, 10, 11 ve 12	-
Açık Saldırı	13, 14, 15, 16, 17 ve 18	-
İlişkisel Saldırı	19, 20, 21 ve 22	-
Kişisel Eşyalara Saldırı	23, 24, 25, 26 ve 27	-

Ölçeğin güvenirliği Cronbach alfa iç tutarlık katsayıları cinsinden hesaplanmış ve Korkutma/Sindirme için .73, Açık Saldırı için .72, Alay için .68, ilişkisel saldırı için .72 ve kişisel eşyalara saldırı için .67 olarak bulunmuştur (Gültekin ve Sayıl, 2005).

3.3.3. Duyguları İfade Ölçeği (DİÖ)

King ve Emmons (1990) tarafından geliştirilen Duyguları İfade Ölçeği, Kuzucu (2006) tarafından kültürümüze uyarlanmıştır. Orijinal ölçekte 16 madde bulunurken kültürümüze uyarlama çalışmalarında, açımlayıcı faktör analizlerinde 15 maddeye düşürülmüştür. Orijinal ölçekte olduğu gibi 3 faktörlü (olumlu, olumsuz ve yakınlık duygu ifadeleri) olup, 7'li likert tipi derecelendirmeli bir ölçektir.

Maddelerin her birine verilecek cevaplar, Kesinlikle Katılmıyorum (1 Puan), Katılmıyorum (2 Puan), Pek Katılmıyorum (3 Puan), Kararsızım (4 Puan), Biraz Katılıyorum (5 Puan), Katılıyorum (6 Puan), Kesinlikle Katılıyorum (7 Puan) şeklindedir. Ölçekte 6. ve 14. maddeler tersten puanlanmaktadır. Ölçek hem kişiler arası ilişkilerde hem de kişiler arası ilişkilerden bağımsız olarak duyguları ifade hakkında bilgi vermektedir. Alınan puanın derecesine göre duyguları ifade etme eğiliminin düşük ya da yüksek olduğuna ulaşılmaktadır (Kuzucu, 2006).

Tablo 3.4

Duyguları İfade Ölçeği'ne Ait Bilgiler: Faktörler, Madde Numaraları ve Ters Madde Numaraları

FAKTÖRLER	MADDE NUMARALARI	TERS MADDE NUMARALARI
Olumlu duygu	9, 13, 11, 4, 16, 3 ve 15	-
Olumsuz duygu	2, 5, 14 ve 10	14
Yakınlık duygu	6, 12, 1, 7 ve 8	6

Ölçüt dayanaklı geçerlik çalışmaları yapılmış; çok boyutlu kişilik ölçeği (r : .27), Bradburn Pozitif Duygu Ölçeği (r : .24) ile Kısa Semptom Envanteri'nin suçluluk (r : .24) ve anksiyete (r : .25) alt ölçekleri ile .95 oranında anlamlı ilişki bulunmuştur. Ölçeğin en düşük maddeler arası korelasyonu .06, en yüksek maddeler arası korelasyonu ise .59 olarak hesaplanmıştır. Ölçek puanlarının ortalaması 4.6, ölçeğin standart sapması .76'dır. "Cronbach Alfa ile ölçülen iç tutarlığı .78'dir (Kuzucu, 2006).

Her faktör yüksek güvenirlik katsayısına sahiptir. "olumlu duygu ifadesi" olarak adlandırılan faktörün iç tutarlığı .74; "olumsuz duygu ifadesi" olarak adlandırılan faktörün iç tutarlığı .67 ve "yakınlık ifadesi" olarak adlandırılan faktörün iç tutarlığı .63'tür. Tüm faktörler pozitif yönde ilişki göstermektedir. Ancak pozitif duygu ifadesi faktörü, yakınlık ifadesi faktörü ile ilişkiliyken ($r=.58$), negatif duygu ifadesi faktörü pozitif duygu ifadesi faktörü ($r=.29$) ve yakınlık ifadesi faktörü arasında ($r=.37$) güçlü ilişki bulunmamıştır (Kuzucu, 2006).

3.3.4. Ergen Psikolojik Dayanıklılık Ölçeği (EPDÖ)

Araştırmada ergenlerin psikolojik dayanıklılık durumlarını belirlemek için Bulut ve arkadaşları (2013) tarafından geliştirilen "Ergen Psikolojik Dayanıklılık Ölçeği" kullanılmıştır. 14-17 yaş aralığında ki lise öğrencileri üzerinde geliştirilen ölçek, ergenlere uygulanabilmektedir.

Ölçek 4'lü likert tipi olup; (1) "Bana hiç uygun değil", (2) "Bana uygun değil", (3) "Bana uygun", (4) "Bana çok uygun" şeklinde cevaplanabilmektedir. Tersine maddeler, ters puanlama yöntemiyle hesaplanacak olup puanların yüksekliği ergenin psikolojik dayanıklılığının yüksekliğine işaret etmektedir. Bana hiç uygun değil seçeneğine "1" puan verilirken, bana çok uygun seçeneğine "4" puan

verilmektedir. Ölçek 6 faktörlü olup 29 maddeden oluşmaktadır. Ölçekten alınabilecek en düşük puan 29, en yüksek puan ise 116'dır (Bulut ve Ark., 2012).

Tablo 3.5

Ergen Psikolojik Dayanıklılık Ölçeği'ne Ait Bilgiler: Faktörler, Madde Numaraları ve Ters Madde Numaraları

FAKTÖRLER	MADDE NUMARALARI	TERS MADDE NUMARALARI
Aile Desteği	1, 2, 3, 4, 8, 9 ve 12	-
Akran Desteği	24, 25, 27, 28 ve 29	-
Okul Desteği	10, 11, 17, 22 ve 23	10, 11, 17, 22 ve 23
Uyum	5, 6, 7 ve 13	7
Mücadele Azmi	14, 15, 16, 18 ve 26	14, 15, 16 ve 26
Empati	19, 20 ve 21	-

Ölçeğin bütünü için güvenirlik katsayısı 0.87, “aile desteği” boyutu için .89, “akran desteği” alt boyutu için .84, “uyum” alt boyutu için .70, “okul desteği” alt boyutu için .81, “mücadele azmi” alt boyutu için .67 ve son olarak “empati” alt boyutu için ise .61'dir (Bulut ve Ark., 2012).

3.3.5. Madde Bağımlılığından Korunma Özyeterlik Ölçeği (MBKÖÖ)

Eker ve arkadaşları (2013), lise öğrencilerinin madde bağımlılığından korunmaya ilişkin özyeterlik algılarını ölçmek amacıyla bu ölçeği geliştirmişlerdir. Ölçek 24 madde ve 4 alt ölçekten (uyuşturucu/uyarıcı maddelerden uzak durma, baskı altındayken uyuşturucu/uyarıcı maddelerden uzak durma, uyuşturucu/uyarıcı maddeler konusunda yardım arama, uyuşturucu/uyarıcı maddeler konusunda arkadaşına destek olma) oluşmaktadır (Eker ve Ark., 2013).

Ölçek beşli likert tipinde bir ölçme aracıdır: “Hiç Emin Değilim” (1 puan), “Çok Az Eminim” (2 puan), “Orta Derece Eminim” (3 puan) ve “Son Derece Eminim” (4 puan). Ölçekteki 23. Madde olumlu puanlanırken, kontrol sorusunda puanlama “Hiç Emin Değilim” (5 puan), “Son Derece Eminim” (1 puan) şeklinde yapılır. Ölçekten alınabilecek en düşük puan 23 iken, en yüksek puan ise 115'tir. Ölçekten alınan puanın derecesine göre madde bağımlılığından korunma özyeterliliğinin düşük ya da yüksek olduğuna dair yorum yapılabilmektedir (Eker ve ark., 2013).

Tablo 3.6

Madde Bağımlılığından Korunma Özyeterliği Ölçeği'ne Ait Bilgiler: Faktörler, Madde Numaraları ve Ters Madde Numaraları

FAKTÖRLER	MADDE NUMARALARI	TERS MADDE NUMARALARI
Uyuşturucu/Uyarıcı Maddelerden Uzak Durma	3, 5, 6, 7, 8, 10, 11, 16, 17, 19, 20 ve 23	23
Baskı Altında İken Uyuşturucu/Uyarıcı Maddelerden Uzak Durma	18, 21, 22 ve 24	-
Uyuşturucu/Uyarıcı Maddeler Konusunda Yardım Arama	12, 13, 14 ve 15	-
Uyuşturucu/Uyarıcı Maddeler Konusunda Arkadaşına Destek Olma	1, 2 ve 9	-

Ölçeğin güvenirliği için madde analizine dayalı iç tutarlılık yöntemi olan Cronbach Alfa katsayısı yöntemi kullanılmış; ölçek maddelerinin faktör analizine uygun olup olmadığı Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) katsayısı ve Barlett testi ile kontrol edilmiştir. Ölçeğin cronbach alfa katsayısı 0.81 olarak saptanmış, Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) katsayısı değeri 0.88 ve Bartlett Testi ise anlamlı ($X^2=8844.604$; $p<0.01$) bulunmuştur. Ölçeğin güvenirliğine ilişkin bilgileri elde etmek amacıyla, kararlılık özelliği incelenerek test-tekrar-test yöntemi kullanılmıştır. İki ölçüm arasındaki korelasyon değerinin 0.87 olduğu görülmüştür.

3.4. VERİLERİN TOPLANMASI

Araştırmanın amacına uygun olarak ergenlik çağındaki lise 9. 10. ve 11. sınıflarda okuyan öğrencilerden verilerin toplanması kararlaştırıldı. Gerekli izinlerin alınması amacıyla resmi kurumlara başvuruldu. Alınan iznin belgesi Ek 6'da sunulmuştur.

Veri toplama araçları, katılımcıların zorlanmadan okuyabileceği ve işaretleyebileceği şekilde kullanışlı hale getirilmiştir. Cevaplanmasının yaklaşık kaç dakika süreceği ve olası riskler değerlendirilmiştir. Sınıfların belirlenmesi ders aralarında tamamlanmış, dersin başında veri toplama araçlarının öğrencilere dağıtılmasına özen gösterilmiştir.

Veri toplama araçları, katılımcılara, araştırmacı tarafından dağıtılmış ve gerekli açıklamalar yapılmıştır. Araştırmaya gönüllü katılım esas alınmış, gönüllü

olmayan katılımcılara veri toplama araçları dağıtılmamıştır. Araştırmacı öncelikle öğrencilere kendini tanıtmıştır. Uygulama takımının birinci sayfasında yer alan açıklamaları okumaları istenmiştir. Cevapların gizli kalacağına dikkat çekilmiş ve sadece bu araştırmada kullanılacağı söylenmiştir. Öğrencilerin ad-soyadı veya rumuz yazmalarına gerek olmadığı, verecekleri cevabın daha önemli olduğu söylenerek daha içten cevap vermeleri teşvik edilmiştir. Araştırmanın önemi ve bilimsel değeri açıklanmış; içten ve doğru cevap vermelerinin araştırmaya olan katkısı vurgulanmıştır.

Öğrencilerin cevaplama sürelerinin yaklaşık 15-25 dakika aralığında olduğu gözlenmiştir. Anadolu liselerinin cevaplama süreleri, mesleki ve teknik liselere göre daha kısa sürmüştür. Katılımcı öğrencilerin önemli bir kısmının, Madde Bağımlılığından Korunma Özyeterlik Ölçeği'nin ters puanlanan 23. maddesini anlamakta zorlandıkları görülerek yönlendirme yapılmadan açıklama yapılmıştır.

3.5. VERİLERİN ANALİZİ VE YORUMU

Veri toplama aşamasında 1078 katılımcı öğrenciye ulaşılmıştır. Tabachnick ve Fidell (2015)'in görüşüne uygun olarak, en fazla % 2' ye kadar olan kayıp veriler ve boş bırakılan veriler aritmetik ortalama ile doldurulmuştur. Bu kapsamda veri setinden toplam 63 katılımcıya ilişkin veriler veri setinden çıkartılmıştır. Veri setinin homojen bir dağılım gösterip göstermediğini belirlemek için varyansların homojenliğini incelemeye imkan tanıyan Levene testi uygulanmıştır. Daha sonra homojen dağılım gösterdiği belirlenen verilerin normal dağılıma sahip olup olmadığını belirlemek için ise veri setinde tek değişkenli ve çok değişkenli normallik analizleri yapılmıştır. Bu kapsamda öncelikle Mahalanobis ve Cook's uzaklık değerleri ve basıklık-çarpıklık değerleri incelenerek uç değerler belirlenmiştir. Veri setinin uç değerlerden arındırılmasından sonra Komogorov-Smirnov analizleri ve histogram grafik görüntülemeleri ile veri setinin normalliği incelenmiş ve tek değişkenli ve çok değişkenli normalliğin sağlandığı tespit edilmiştir. Bu kapsamda toplam 153 katılımcıya ait veriler veri setinden çıkarılmış ve veri setinde parametrik analizler yapılmasına olanak sağlanmıştır. Geriye kalan 862 katılımcıya ait veriler üzerinden araştırmanın sorularına cevap aranmıştır.

Verilerin analizinde SPSS-25.0 (Statistical Packet for The Social Science-25.0) paket programı kullanılmıştır. Anlamlılık düzeyi $p < 0.05$ ve $p < 0.01$ olarak

belirlenmiştir. Normal dağılım ya da homojen dağılım göstermeyen ($p>0.05$) değişkenler için non-parametrik testler yapılmıştır. Verilerin analizi sürecinde Levene Homejenlik Testi ile Pearson Momentler Çarpım Korelasyon Analizi'nin yanı sıra t Testi, Tek Faktörlü Varyans Analizi (ANOVA), Mann Whitney U Testi, Kruskal Wallis Testi, Bonferroni Testi, Tukey Testi ve Çoklu Doğrusal Regresyon Analizi yapılmıştır. Analizler, aritmetik ortalama ve sıra ortalamalarına göre yapılan yorumlarla desteklenmiştir.

BÖLÜM IV

BULGULAR

4.1. Alt Problemlere İlişkin Bulgular

Bu bölümde araştırma kapsamında cevap aranan alt problemlere ilişkin yapılan analizler ve bu bağlamda elde edilen bulgulara yer verilmiştir.

Alt Problem 1. *Okul türüne göre ergenlerin madde bağımlılığından korunma özyeterlikleri anlamlı farklılık göstermekte midir?*

Ergenlerin madde bağımlılığından korunma özyeterliklerinin okul türüne göre anlamlı düzeyde farklılaşma gösterip göstermediğini belirlemek için bağımsız örneklem için t testi, buna karşın normal dağılım göstermeyen ya da homojenliğin sağlanmadığı alt boyutlar için ise Mann Whitney U testi yapılmış ve elde edilen bulgular Tablo 4.1 ve Tablo 4.2’de verilmiştir.

İlk olarak veri seti üzerinde çok değişkenli analizler için normallik analizleri yapılmış ve bu kapsamda Madde Bağımlılığından Korunma Özyeterliliğinin (MBKÖÖ) alt boyutlarından olan Uyuşturucu/Uyarıcı Maddelerden Uzak Durma alt boyutu ile Baskı Altındayken Uyuşturucu/Uyarıcı Maddelerden Uzak Durma alt boyutunun normallik varsayımlarını karşılamadığı sonucuna ulaşılmıştır. Daha sonra veri setinin homojenliğini saptamak amacıyla Levene homojenlik testi yapılmıştır. Bu kapsamda homojenlik Uyuşturucu/Uyarıcı Maddelerden Uzak Durma için $F=40.759$, $p<.05$, Baskı Altındayken Uyuşturucu/Uyarıcı Maddelerden Uzak Durma için $F=23.186$, $p<.05$, Uyuşturucu/Uyarıcı Maddeler Konusunda Yardım Arama için $F=2.082$, $p>.05$ ve Uyuşturucu/Uyarıcı Maddeler Konusunda Arkadaşına Destek Olma için $F=19.270$, $p<.05$ olarak bulunmuştur.

Elde edilen bulgular doğrultusunda normallik ve homojenliği sağlayan Uyuşturucu/Uyarıcı Maddeler Konusunda Yardım Arama (UMYA) alt boyutu için parametrik testlerden olan bağımsız t testi yapılmıştır. Normallik ya da homojenliği sağlamayan Uyuşturucu/Uyarıcı Maddelerden Uzak Durma (UMUD), Baskı Altındayken Uyuşturucu/Uyarıcı Maddelerden Uzak Durma (BUMUD) ve Uyuşturucu/Uyarıcı Maddeler Konusunda Arkadaşına Destek Olma (UMADO) alt boyutları için non-parametrik testlerden olan Mann Whitney U testi yapılmıştır.

Tablo 4.1

Okul Türü Değişkenine İlişkin Bulgular

MBKÖÖ	Değişken	N	X	Ss	t	p
UMYA	Anadolu Lisesi	521	16.3781	4.13487	1.110	.267
	Mesleki ve teknik A.L.	341	16.0499	4.41060		

Tablo 4.1 incelendiğinde ergenlerin madde bağımlılığında korunma özyeterliklerinin alt boyutu olan Uyuşturucu/Uyarıcı Maddeler Konusunda Yardım Arama (UMYA) alt boyutunda [$t(860) = 1.110$, $p > .05$] okul türüne göre anlamlı düzeyde farklılaşma olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Tablo 4.2

Okul Türü Değişkenine İlişkin Bulgular

MBKÖÖ	Değişken	n	Sıra Ort.	Sıra Top.	U	p
UMUD	Anadolu Lisesi	521	453.60	236324.50	77317.500	.001
	Mesleki ve Teknik A.L.	341	397.74	135628.50		
BUMUD	Anadolu Lisesi	521	438.04	228218.00	85424.000	.247
	Mesleki ve Teknik A.L.	341	421.51	143735.00		
UMADO	Anadolu Lisesi	521	460.75	240049.50	73592.500	.000
	Mesleki ve Teknik A.L.	341	386.81	131903.50		

Tablo 4.2 incelendiğinde ergenlerin madde bağımlılığında korunma özyeterliklerinin alt boyutları olan Uyuşturucu/Uyarıcı Maddelerden Uzak Durma ($U = 77317.5$, $p < .05$), Baskı Altındayken Uyuşturucu/Uyarıcı Maddelerden Uzak Durma ($U = 85424$, $p > .05$) ve Uyuşturucu/Uyarıcı Maddeler Konusunda Arkadaşına Destek Olma ($U = 73592.5$, $p < .05$) arasında anlamlı fark olup olmadığını belirlemek için yapılan Mann Whitney U Testi sonucunda Uyuşturucu/Uyarıcı Maddelerden Uzak Durma alt boyutu ve Uyuşturucu/Uyarıcı Maddeler Konusunda Arkadaşına

Destek Olma alt boyutlarının, okul türüne göre anlamlı farklılaşma gösterdiği sonucuna ulaşılmıştır.

Bu farklılaşmanın kaynağını belirlemek amacıyla sıra ortalamaları incelenmiştir. Uyuşturucu/Uyarıcı Maddelerden Uzak Durma alt boyutunda Anadolu Lisesi öğrencilerinin sıra ortalamasının (453.60) olduğu, buna karşın mesleki ve teknik Anadolu lisesi öğrencilerinin sıra ortalamasının (397.74) olduğu; Uyuşturucu/Uyarıcı Maddeler Konusunda Arkadaşına Destek Olma alt boyutunda ise Anadolu lisesi öğrencilerinin sıra ortalamasının (460.75) olduğu, buna karşın mesleki ve teknik Anadolu lisesi öğrencilerinin sıra ortalamasının (386.81) olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Elde edilen bulgular; Anadolu lisesindeki öğrencilerin uyuşturucu/uyarıcı maddelerden uzak durma ve uyuşturucu/uyarıcı maddeler konusunda arkadaşına destek olma konusunda mesleki ve teknik Anadolu lisesi öğrencilerine göre daha fazla özen gösterdikleri şeklinde yorumlanabilir.

Sonuç olarak okul türünün genel anlamda ergenlerin madde bağımlılığından korunma özyeterliklerini belirlemede önemli bir değişken olduğu söylenebilir.

Alt Problem 2. *Sınıf düzeyine göre ergenlerin madde bağımlılığından korunma özyeterlikleri anlamlı farklılık göstermekte midir?*

Ergenlerin madde bağımlılığından korunma özyeterliklerinin okul türüne göre anlamlı düzeyde farklılaşma gösterip göstermediğini belirlemek için Tek Faktörlü Varyans Analizi (ANOVA) ve normal ya da homojen dağılım göstermeyen alt boyutlar için Kruskal Wallis testi yapılmıştır. Analizler sonucu elde edilen bulgular Tablo 4. 3 ile Tablo 4.4'te verilmiştir.

İlk olarak veri seti üzerinde çok değişkenli analizler için normallik analizleri yapılmış ve bu kapsamda Madde Bağımlılığından Korunma Özyeterliliğinin (MBKÖÖ) alt boyutlarından olan Uyuşturucu/Uyarıcı Maddelerden Uzak Durma alt boyutu ile Baskı Altındayken Uyuşturucu/Uyarıcı Maddelerden Uzak Durma alt boyutunun normallik varsayımlarını karşılamadığı sonucuna ulaşılmıştır. Varyans analizinin varsayımlarından biri olan veri setinin homojenliğinin test edilmesi için Levene homojenlik testi yapılmıştır. Yapılan analiz sonucunda Uyuşturucu/Uyarıcı Maddelerden Uzak Durma için $F= 2.512$, $p>.05$, Baskı Altındayken Uyuşturucu/Uyarıcı Maddelerden Uzak Durma için $F= 3.178$, $p<.05$, Uyuşturucu/Uyarıcı Maddeler Konusunda Yardım Arama için $F= 3.447$, $p<.05$ ve

Uyuşturucu/Uyarıcı Maddeler Konusunda Arkadaşına Destek Olma için $F= 2.177$, $p>.05$ olarak bulunmuştur.

Elde edilen bulgular doğrultusunda normallik ve homojenliği sağlayan Uyuşturucu/Uyarıcı Maddeler Konusunda Arkadaşına Destek Olma (UMADO) alt boyutu için Tek Faktörlü Varyans Analizi (ANOVA) yapılmıştır. Buna karşın normallik ya da homojenliği sağlamayan Uyuşturucu/Uyarıcı Maddelerden Uzak Durma (UMUD), Baskı Altındayken Uyuşturucu/Uyarıcı Maddelerden Uzak Durma (BUMUD) ve Uyuşturucu/Uyarıcı Maddeler Konusunda Yardım Arama (UMYA) alt boyutları için non-parametrik testlerden olan Kruskal Wallis testi yapılmıştır.

Tablo 4.3

Sınıf Düzeyi Değişkenine İlişkin Bulgular

MBKÖÖ	YAŞ	n	$\bar{X}$	S.s	sd	F	p	Fark
UMADO	9. Sınıf	302	16.8642	3.99644	2/859	.209	.811	
	10. Sınıf	300	15.9367	4.40272				
	11. Sınıf	260	15.8923	4.28114				

Tablo 4. 3 incelendiğinde, ergenlerin sınıf düzeyine göre madde bağımlılığından korunma özyeterliklerinin farklılaşıp farklılaşmadığını saptamak amacıyla yapılan Tek Faktörlü Varyans Analizi (ANOVA) sonucunda Uyuşturucu/Uyarıcı Maddeler Konusunda Arkadaşına Destek Olma (UMADO) [$F(2,859) = .209$, $p>.05$] alt boyutunda aradaki farkın anlamlı olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Tablo 4. 4

Sınıf Düzeyi Değişkenine İlişkin Bulgular

MBKÖÖ	Değişken	n	Sıra Ort.	sd	X ²	P
UMUD	9. Sınıf	302	451.28	2	3.560	.169
	10. Sınıf	300	415.98			
	11. Sınıf	260	426.43			
BUMUD	9. Sınıf	302	441.09	2	1.173	.556
	10. Sınıf	300	429.52			
	11. Sınıf	260	422.65			
UMYA	9. Sınıf	302	439.32	2	.590	.744
	10. Sınıf	300	430.45			
	11. Sınıf	260	423.64			

Tablo 4.4 incelendiğinde ergenlerin sınıf düzeyine göre, madde bağımlılığından korunma özyeterliklerinin anlamlı olarak farklılaşıp farklılaşmadığını tespit etmek için yapılan Kruskal Wallis testi yapılmış ve Uyuşturucu/Uyarıcı Maddelerden Uzak Durma (UMUD) [$X^2 = 3.560$, $p > .05$], Baskı Altındayken Uyuşturucu/Uyarıcı Maddelerden Uzak Durma (BUMUD) [$X^2 = 1.173$, $p > .05$] ve Uyuşturucu/Uyarıcı Maddeler Konusunda Yardım Arama (UMYA) [$X^2 = .590$, $p > .05$] alt boyutları ile sınıf düzeyleri arasında anlamlı fark olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Elde edilen bu bulgular doğrultusunda ergenlerin; sınıf düzeyinin, madde bağımlılığından korunma özyeterliklerinde önemli bir belirleyici değişken olmadığı şeklinde yorumlanabilir.

Alt Problem 3. *Cinsiyete göre ergenlerin madde bağımlılığından korunma özyeterlikleri anlamlı farklılık göstermekte midir?*

Ergenlerin madde bağımlılığından korunma özyeterliklerinin cinsiyete göre anlamlı düzeyde farklılaşma gösterip göstermediğini belirlemek için bağımsız örneklem için t testi yapılması planlanmış, ancak hiçbir boyutta homojenliğin sağlanamaması sebebiyle Mann Whitney U testi yapılmıştır. Elde edilen bulgular Tablo 4.5'te verilmiştir. Veri setinin homojen olup olmadığını saptamak amacıyla

Levene homojenlik testi yapılmıştır. Bu kapsamda homojenlik uyuşturucu/uyarıcı maddelerden uzak durma için ($F= 94.732, p<.05$), baskı altındayken uyuşturucu/uyarıcı maddelerden uzak durma için ($F= 61.508, p<.05$), uyuşturucu/uyarıcı maddeler konusunda yardım arama için ($F= 12.706, p<.05$) ve uyuşturucu/uyarıcı maddeler konusunda arkadaşına destek olma için ($F= 13.736, p<.05$) olarak bulunmuştur. Elde edilen bulgular doğrultusunda homojenliği sağlamayan Uyuşturucu/Uyarıcı Maddelerden Uzak Durma (UMUD), Baskı Altındayken Uyuşturucu/Uyarıcı Maddelerden Uzak Durma (BUMUD), Uyuşturucu/Uyarıcı Maddeler Konusunda Yardım Arama (UMYA) ve Uyuşturucu/Uyarıcı Maddeler Konusunda Arkadaşına Destek Olma (UMADO) alt boyutları için non-parametrik testlerden olan Mann Whitney U testi yapılmıştır.

Tablo 4.5

Cinsiyet Değişkenine İlişkin Bulgular

MBKÖÖ	Değişken	n	Sıra Ort.	Sıra Top.	U	p
UMUD	Kız	417	487.65	203350.50	69367.500	.000
	Erkek	445	378.88	168602.50		
BUMUD	Kız	417	462.99	193065.50	79652.500	.000
	Erkek	445	401.99	178887.50		
UMYA	Kız	417	465.77	194227.50	78490.500	.000
	Erkek	445	399.38	177725.50		
UMADO	Kız	417	463.88	193438.50	79279.500	.000
	Erkek	445	401.16	178514.50		

Tablo 4.5 incelendiğinde ergenlerin madde bağımlılığından korunma özyeterliklerinin alt boyutları olan Uyuşturucu/Uyarıcı Maddelerden Uzak Durma ($U = 69367.500, p<.05$), Baskı Altındayken Uyuşturucu/Uyarıcı Maddelerden Uzak Durma ($U = 79652.500, p<.05$), Uyuşturucu/Uyarıcı Maddeler Konusunda Yardım Arama ($U = 78490.500, p<.05$) ve Uyuşturucu/Uyarıcı Maddeler Konusunda Arkadaşına Destek Olma ($U = 79279.500, p<.05$) arasında anlamlı fark olup olmadığını belirlemek için yapılan Mann Whitney U Testi sonucunda, madde bağımlılığından korunma özyeterliğinin tüm alt boyutlarının cinsiyete göre anlamlı düzeyde farklılaşma gösterdiği sonucuna ulaşılmıştır.

Bu farkın kaynağını belirlemek için sıra ortalamaları incelendiğinde uyuşturucu/uyarıcı maddelerden uzak durma alt boyutunda kız öğrencilerin sıra ortalamasının (487.65) olduğu buna karşın erkek öğrencilerin sıra ortalamasının (378.88) olduğu, baskı altındayken uyuşturucu/uyarıcı maddelerden uzak durma alt boyutunda kız öğrencilerin sıra ortalamasının (462.99) olduğu buna karşın erkek öğrencilerin sıra ortalamasının (401.99) olduğu, uyuşturucu/uyarıcı maddeler konusunda yardım arama alt boyutunda kız öğrencilerin sıra ortalamasının (465.77) olduğu buna karşın erkek öğrencilerin sıra ortalamasının (399.38) olduğu ve uyuşturucu/uyarıcı maddeler konusunda arkadaşına destek olma alt boyutunda ise kız öğrencilerin sıra ortalamasının (463.88) olduğu buna karşın erkek öğrencilerin sıra ortalamasının (401.16) olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Elde edilen bulgular; kız öğrencilerin madde bağımlılığından korunmaya ilişkin özyeterliliklerinin, erkek öğrencilerden daha fazla olduğu şeklinde yorumlanabilir. Sonuç olarak cinsiyetin, ergenlerin madde bağımlılığından korunma özyeterliliklerini belirlemede önemli bir değişken olduğu söylenebilir.

Alt Problem 4. *Aile gelir düzeyine göre ergenlerin madde bağımlılığından korunma özyeterlilikleri anlamlı farklılık göstermekte midir?*

Ergenlerin madde bağımlılığından korunma özyeterliliklerinin aile gelir düzeylerine göre anlamlı düzeyde farklılaşma gösterip göstermediğini belirlemek için Tek Faktörlü Varyans Analizi (ANOVA) ve normal ya da homojen dağılım göstermeyen alt boyutlar için Kruskal Wallis testi yapılmıştır. Analizler sonucu elde edilen bulgular Tablo 4.6 ve Tablo 4.7’de verilmiştir. İlk olarak veri seti üzerinde çok değişkenli analizler için normallik analizleri yapılmış ve bu kapsamda Madde Bağımlılığından Korunma Özyeterliliğinin (MBKÖÖ) alt boyutlarından olan uyuşturucu/uyarıcı maddelerden uzak durma alt boyutu ile baskı altındayken uyuşturucu/uyarıcı maddelerden uzak durma alt boyutunun normallik varsayımlarını karşılamadığı sonucuna ulaşılmıştır. Varyans analizinin varsayımlarından biri olan veri setinin homojenliğinin test edilmesi için Levene homojenlik testi yapılmıştır. Yapılan analiz sonucunda uyuşturucu/uyarıcı maddelerden uzak durma için ($F=.027$, $p>.05$), baskı altındayken uyuşturucu/uyarıcı maddelerden uzak durma için ($F=.187$, $p>.05$), uyuşturucu/uyarıcı maddeler konusunda yardım arama için ($F=.339$, $p>.05$) ve uyuşturucu/uyarıcı maddeler konusunda arkadaşına destek olma için ($F=.993$, $p>.05$) olarak bulunmuştur.

Elde edilen bulgular doğrultusunda normallik ve homojenliği sağlayan Uyuşturucu/Uyarıcı Maddeler Konusunda Yardım Arama (UMYA) ve Uyuşturucu/Uyarıcı Maddeler Konusunda Arkadaşına Destek Olma (UMADO) alt boyutu için Tek Faktörlü Varyans Analizi (ANOVA) yapılmıştır. Buna karşın normallik kriterini sağlamayan Uyuşturucu/Uyarıcı Maddelerden Uzak Durma (UMUD) ve Baskı Altındayken Uyuşturucu/Uyarıcı Maddelerden Uzak Durma (BUMUD) alt boyutları için non-parametrik testlerden olan Kruskal Wallis testi yapılmıştır.

Tablo 4.6

Aile Gelir Düzeyi Değişkenine İlişkin Bulgular

MBKÖÖ	Değişken	n	$\bar{X}$	S.s	sd	F	p
UMYA	316	16,2342	4,23615	316	2/859	.587	.556
	478	16,3305	4,22178	478			
	68	15,7353	4,49085	68			
UMADO	316	11,9019	3,00262	316	2/859	3.544	.029
	478	12,3572	2,90199	478			
	68	12,7647	2,87614	68			

Tablo 4.6 incelendiğinde ergenlerin aile gelir düzeyine göre madde bağımlılığın korunma özyeterliklerinin farklılaşıp farklılaşmadığını saptamak amacıyla yapılan Tek Faktörlü Varyans Analizi (ANOVA) sonucunda uyuşturucu/uyarıcı maddeler konusunda yardım arama (UMYA) [$F(2,859) = .587$, $p > .05$] alt boyutunda aradaki farkın anlamlı olmadığı; buna karşın uyuşturucu/uyarıcı maddeler konusunda arkadaşına destek olma (UMADO) [$F(2,859) = 3.544$, $p < .05$] alt boyutunda aradaki farkın anlamlı olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Aradaki farkın kaynağını belirlemek için çoklu karşılaştırma testlerinden Bonferroni ve Tukey Testleri farkın kaynağını belirlemek için yapılmıştır. Ancak gruplar arasındaki farkın manidar düzeyde olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Tablo 4.7

Aile Gelir Düzeyi Değişkenine İlişkin Bulgular

MBKÖÖ	Değişken	n	Sıra Ort.	sd	X ²	p
UMUD	316	16.2342	420.09	2	1.189	.552
	478	16.3305	437.62			
	68	15.7353	441.51			
BUMUD	316	11.9019	432.11	2	.023	.989
	478	12.3572	431.60			
	68	12.7647	427.98			

Tablo 4.7 incelendiğinde aile gelir düzeyine göre madde bağımlılığından korunma özyeterliklerinin anlamlı olarak farklılaşıp farklılaşmadığını tespit etmek için yapılan Kruskal Wallis testi yapılmış ve uyuşturucu/uyarıcı maddelerden uzak durma (UMUD) [$X^2 = 1.189$, $p > .05$] ve baskı altındayken uyuşturucu/uyarıcı maddelerden uzak durma (BUMUD) [$X^2 = .023$, $p > .05$] alt boyutları ile aile gelir düzeyleri arasında anlamlı fark olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Elde edilen bu bulgular doğrultusunda aile gelir düzeyinin ergenlerin madde bağımlılığından korunma özyeterliklerinde önemli bir belirleyici değişken olmadığı şeklinde yorumlanabilir.

Alt Problem 5. *Aile bütünlük durumuna göre ergenlerin madde bağımlılığından korunma özyeterlikleri anlamlı farklılık göstermekte midir?*

Ergenlerin madde bağımlılığından korunma özyeterliklerinin aile bütünlük durumuna göre anlamlı düzeyde farklılaşma gösterip göstermediğini belirlemek için Tek Faktörlü Varyans Analizi (ANOVA) ve normal ya da homojen dağılım göstermeyen alt boyutlar için Kruskal Wallis testi yapılmıştır. Analizler sonucu elde edilen bulgular Tablo 4.8 ve Tablo 4.9’da verilmiştir. İlk olarak veri seti üzerinde çok değişkenli analizler için normallik analizleri yapılmış ve bu kapsamda Madde Bağımlılığından Korunma Özyeterliliğinin (MBKÖÖ) alt boyutlarından olan uyuşturucu/uyarıcı maddelerden uzak durma alt boyutu ile baskı altındayken uyuşturucu/uyarıcı maddelerden uzak durma alt boyutunun normallik varsayımlarını karşılamadığı sonucuna ulaşılmıştır. Varyans analizinin varsayımlarından biri olan veri setinin homojenliğinin test edilmesi için Levene homojenlik testi yapılmıştır. Yapılan analiz sonucunda uyuşturucu/uyarıcı maddelerden uzak durma için $F =$

4.166, $p < .05$, baskı altındayken uyuşturucu/uyarıcı maddelerden uzak durma için $F = 4.904$, $p < .05$, uyuşturucu/uyarıcı maddeler konusunda yardım arama için $F = .929$, $p > .05$ ve uyuşturucu/uyarıcı maddeler konusunda arkadaşına destek olma için $F = 2341$, $p > .05$ olarak bulunmuştur.

Elde edilen bulgular doğrultusunda normallik ve homojenliği sağlayan Uyuşturucu/Uyarıcı Maddeler Konusunda Yardım Arama (UMYA) ve Uyuşturucu/Uyarıcı Maddeler Konusunda Arkadaşına Destek Olma (UMADO) alt boyutları için Tek Faktörlü Varyans Analizi (ANOVA) yapılmıştır. Buna karşın normallik ya da homojenliği sağlamayan Uyuşturucu/Uyarıcı Maddelerden Uzak Durma (UMUD) ve Baskı Altındayken Uyuşturucu/Uyarıcı Maddelerden Uzak Durma (BUMUD) alt boyutları için non-parametrik testlerden olan KruskalWallis testi yapılmıştır.

Tablo 4.8

Aile Bütünlük Durumuna İlişkin Bulgular

MBKÖÖ	Bütünlük	n	$\bar{X}$	S.s	sd	F	p
UMYA	Birlikte ve Sağ	802	16,2519	4,23043	2/859	.40	.961
	Boşanma	39	16,3077	4,26216			
	Anne ya da Baba Vefat Etmiş	21	16,0000	5,00000			
UMADO	Birlikte ve Sağ	802	12,2316	2,90336	2/859	.575	.563
	Boşanma	39	12,3846	3,58810			
	Anne ya da Baba Vefat Etmiş	21	11,5714	3,32523			

Tablo 4.8 incelendiğinde ergenlerin aile bütünlük durumlarına göre madde bağımlılığından korunma özyeterliklerinin farklılaşıp farklılaşmadığını saptamak amacıyla yapılan Tek Faktörlü Varyans Analizi (ANOVA) sonucunda uyuşturucu/uyarıcı maddeler konusunda yardım arama (UMYA) [$F(2,859) = .40$, $p > .05$] ve uyuşturucu/uyarıcı maddeler konusunda arkadaşına destek olma (UMADO) [$F(2,859) = .575$, $p > .05$] alt boyutlarında aradaki farkın anlamlı olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Tablo 4.9

Aile Bütünlük Durumuna İlişkin Bulgular

MBKÖÖ	Değişken	n	Sıra Ort.	sd	X ²	p
UMUD	Birlikte ve Sağ	802	430,65	2	.162	.922
	Boşanma	39	445,29			
	Anne ya da Baba	21	438,36			
	Vefat Etmiş					
BUMUD	Birlikte ve Sağ	802	432,22	2	1.674	.433
	Boşanma	39	445,86			
	Anne ya da Baba	21	377,17			
	Vefat Etmiş					

Tablo 4.9 incelendiğinde ergenlerin aile bütünlük durumlarına göre madde bağımlılığından korunma özyeterliliklerinin anlamlı olarak farklılaşıp farklılaşmadığını tespit etmek için yapılan Kruskal Wallis testi yapılmış ve uyuşturucu/uyarıcı maddelerden uzak durma (UMUD) [$X^2 = .162$, $p > .05$] ve baskı altındayken uyuşturucu/uyarıcı maddelerden uzak durma (BUMUD) [$X^2 = 1.674$, $p > .05$] alt boyutları ile aile bütünlük durumları arasında anlamlı fark olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Elde edilen bu bulgular doğrultusunda ergenlerin aile bütünlük durumlarının madde bağımlılığından korunma özyeterliliklerinde önemli bir belirleyici değişken olmadığı şeklinde yorumlanabilir.

Alt Problem 6. *Ergenlerin akran zorbalığına maruz kalmaları ile madde bağımlılığından korunmaya ilişkin özyeterlilikleri arasında anlamlı ilişki var mıdır?*

Ergenlerin akran zorbalığına maruz kalmaları ile madde bağımlılığından korunmaya ilişkin özyeterlilikleri arasında anlamlı ilişkilerin olup olmadığını belirlemek için Pearson Momentler Çarpım Korelasyonu analizi yapılmış ve elde edilen bulgular Tablo 4.10’da verilmiştir.

Tablo 4.10

Akran Zorbalığına Maruz Kalmaları İle Madde Bağımlılığından Korunmaya İlişkin Özyeterlilikleri Arasındaki İlişkiler

	UMUD	BUMUD	UMYA	UMADO
Korkutma	-,227**	-,202**	-,154**	-,110**
Alay	-,081*	-,099**	-,137**	-,076*
Açık saldırı	-,196**	-,194**	-,197**	-,107**
İlişkisel saldırı	-,056	-,051	-,137**	-,022
Eşyaya saldırı	-,118**	-,130**	-,133**	-,087*

1. * $p < .05$, ** $p < .01$

2. UMUD = Uyuşturucu/Uyarıcı Maddelerden Uzak Durma, BUMUD = Baskı Altındayken Uyuşturucu/Uyarıcı Maddelerden Uzak Durma, UMYA = Uyuşturucu/Uyarıcı Maddeler Konusunda Yardım Arama, UMADO = Uyuşturucu/Uyarıcı Maddeler Konusunda Arkadaşına Destek Olma

Tablo 4.10 incelendiğinde Korkutma alt boyutu ile Uyuşturucu/Uyarıcı Maddelerden Uzak Durma arasında $r(862) = -.227$, $p < .01$, Baskı Altındayken Uyuşturucu/Uyarıcı Maddelerden Uzak Durma arasında $r(862) = -.202$, $p < .01$, Uyuşturucu/Uyarıcı Maddeler Konusunda Yardım Arama arasında $r(862) = -.154$, $p < .01$ ve Uyuşturucu/Uyarıcı Maddeler Konusunda Arkadaşına Destek Olma arasında $r(862) = -.110$, $p < .01$ negatif yönlü ve anlamlı ilişkilerin olduğu görülmektedir.

Alay alt boyutu ile Uyuşturucu/Uyarıcı Maddelerden Uzak Durma arasında $r(862) = -.081$, $p < .05$, Baskı Altındayken Uyuşturucu/Uyarıcı Maddelerden Uzak Durma arasında $r(862) = -.099$, $p < .01$, Uyuşturucu/Uyarıcı Maddeler Konusunda Yardım Arama arasında $r(862) = -.137$, $p < .01$ ve Uyuşturucu/Uyarıcı Maddeler Konusunda Arkadaşına Destek Olma arasında $r(862) = -.076$, $p < .05$ negatif yönlü ve anlamlı ilişkilerin olduğu görülmektedir.

Açık saldırı alt boyutu ile Uyuşturucu/Uyarıcı Maddelerden Uzak Durma arasında $r(862) = -.196$, $p < .01$, Baskı Altındayken Uyuşturucu/Uyarıcı Maddelerden Uzak Durma arasında $r(862) = -.194$, $p < .01$, Uyuşturucu/Uyarıcı Maddeler Konusunda Yardım Arama arasında $r(862) = -.197$, $p < .01$ ve Uyuşturucu/Uyarıcı Maddeler Konusunda Arkadaşına Destek Olma arasında $r(862) = -.107$, $p < .01$ negatif yönlü ve anlamlı ilişkilerin olduğu görülmektedir.

İlişkisel saldırı alt boyutu ile Uyuşturucu/Uyarıcı Maddeler Konusunda Yardım Arama arasında $r(862) = -.137$, $p < .01$ negatif yönlü ve anlamlı ilişkilerin olduğu görülmektedir. Ayrıca Eşyaya saldırı alt boyutu ile Uyuşturucu/Uyarıcı Maddelerden Uzak Durma arasında $r(862) = -.118$, $p < .01$, Baskı Altındayken Uyuşturucu/Uyarıcı Maddelerden Uzak Durma arasında $r(862) = -.130$, $p < .01$, Uyuşturucu/Uyarıcı Maddeler Konusunda Yardım Arama arasında $r(862) = -.133$, $p < .01$ ve Uyuşturucu/Uyarıcı Maddeler Konusunda Arkadaşına Destek Olma arasında $r(862) = -.087$, $p < .05$ negatif yönlü ve anlamlı ilişkilerin olduğu görülmektedir.

Elde edilen bu bulgular ergenlerin akran zorbalığına maruz kalmaları ile madde bağımlılığından korunmaya ilişkin özyeterlilikleri arasında negatif yönlü anlamlı ilişkilerin olduğu şeklinde yorumlanabilir.

Alt Problem 7. *Ergenlerin duygularını ifade etme düzeyleri ile madde bağımlılığından korunmaya ilişkin özyeterlilikleri arasında anlamlı ilişki var mıdır?*

Ergenlerin duygularını ifade etme düzeyleri ile madde bağımlılığından korunmaya ilişkin özyeterlilikleri arasında anlamlı ilişkilerin olup olmadığını belirlemek için Pearson Momentler Çarpım Korelasyonu analizi yapılmış ve elde edilen bulgular Tablo 4.11’de verilmiştir.

Tablo 4.11

Duygularını İfade Etme Düzeyleri İle Madde Bağımlılığından Korunmaya İlişkin Özyeterlilikleri Arasındaki İlişkiler

	UMUD	BUMUD	UMYA	UMADO
Olumlu duygu	,094**	,052	,101**	,183*
Yakınlık duygu	,186**	,148**	,191**	,210**
Olumsuz duygu	,005	,008	,077*	,104**

1. * $p < .05$, ** $p < .01$

2. UMUD = Uyuşturucu/Uyarıcı Maddelerden Uzak Durma, BUMUD = Baskı Altındayken Uyuşturucu/Uyarıcı Maddelerden Uzak Durma, UMYA = Uyuşturucu/Uyarıcı Maddeler Konusunda Yardım Arama, UMADO = Uyuşturucu/Uyarıcı Maddelerden Konusunda Arkadaşına Destek Olma

Tablo 4.11 incelendiğinde Olumlu duygu alt boyutu ile Uyuşturucu/Uyarıcı Maddelerden Uzak Durma arasında $r(862) = .094$, $p < .01$, Uyuşturucu/Uyarıcı Maddeler Konusunda Yardım Arama arasında $r(862) = .101$, $p < .01$ ve

Uyuşturucu/Uyarıcı Maddeler Konusunda Arkadaşına Destek Olma arasında $r(862) = .183$, $p < .05$ pozitif yönlü ve anlamlı ilişkilerin olduğu; buna karşın Olumlu duygu alt boyutu ile Baskı Altındayken Uyuşturucu/Uyarıcı Maddelerden Uzak Durma arasında $r(862) = .052$, $p > .01$ anlamlı ilişki olmadığı görülmektedir.

Yakınlık duygu alt boyutu ile Uyuşturucu/Uyarıcı Maddelerden Uzak Durma arasında $r(862) = .186$, $p < .01$, Baskı Altındayken Uyuşturucu/Uyarıcı Maddelerden Uzak Durma arasında $r(862) = .148$, $p < .01$, Uyuşturucu/Uyarıcı Maddeler Konusunda Yardım Arama arasında $r(862) = .191$, $p < .01$ ve Uyuşturucu/Uyarıcı Maddeler Konusunda Arkadaşına Destek Olma arasında $r(862) = .210$, $p < .01$ pozitif yönlü ve anlamlı ilişkilerin olduğu görülmektedir.

Olumsuz duygu alt boyutu ile Uyuşturucu/Uyarıcı Maddeler Konusunda Yardım Arama arasında $r(862) = .077$, $p < .05$ ve Uyuşturucu/Uyarıcı Maddeler Konusunda Arkadaşına Destek Olma arasında $r(862) = .104$, $p < .01$ pozitif yönlü ve anlamlı ilişkilerin olduğu buna karşın Olumsuz duygu alt boyutu ile Uyuşturucu/Uyarıcı Maddelerden Uzak Durma arasında $r(862) = .005$, $p > .05$, Baskı Altındayken Uyuşturucu/Uyarıcı Maddelerden Uzak Durma arasında $r(862) = .008$, $p > .05$ anlamlı ilişki olmadığı görülmektedir.

Alt Problem 8. *Ergenlerin psikolojik dayanıklılık düzeyleri ile madde bağımlılığından korunmaya ilişkin özyeterlilikleri arasında anlamlı ilişki var mıdır?*

Ergenlerin psikolojik dayanıklılık düzeyleri ile madde bağımlılığından korunmaya ilişkin özyeterlilikleri arasında anlamlı ilişkilerin olup olmadığını belirlemek için Pearson Momentler Çarpım Korelasyonu analizi yapılmış ve elde edilen bulgular Tablo 4.12’de verilmiştir.

Tablo 4.12

Psikolojik Dayanıklılık Düzeyleri İle Madde Bağımlılığından Korunmaya İlişkin Özyeterlilikleri Arasındaki İlişkiler

	UMUD	BUMUD	UMYA	UMADO
Aile desteği	,227**	,222**	,281**	,105**
Akran desteği	,157**	,114**	,109**	,145**
Okul desteği	,166**	,110**	,154**	,136**
Uyum	,178**	,191**	,201**	,156**
Mücadele azmi	,203**	,165**	,213**	,159**
Empati	,169**	,122**	,140**	,178**

1. ** $p < .01$

2. UMUD = Uyuşturucu/Uyarıcı Maddelerden Uzak Durma, BUMUD = Baskı Altındayken Uyuşturucu/Uyarıcı Maddelerden Uzak Durma, UMYA = Uyuşturucu/Uyarıcı Maddeler Konusunda Yardım Arama, UMADO = Uyuşturucu/Uyarıcı Maddelerden Konusunda Arkadaşına Destek Olma

Tablo 4.12 incelendiğinde Aile Desteği alt boyutu ile Uyuşturucu/Uyarıcı Maddelerden Uzak Durma arasında $r(862) = .227$, $p < .01$, Baskı Altındayken Uyuşturucu/Uyarıcı Maddelerden Uzak Durma arasında $r(862) = .222$, $p < .01$, Uyuşturucu/Uyarıcı Maddeler Konusunda Yardım Arama arasında $r(862) = .281$, $p < .01$ ve Uyuşturucu/Uyarıcı Maddeler Konusunda Arkadaşına Destek Olma arasında $r(862) = .105$, $p < .01$ pozitif yönlü ve anlamlı ilişkilerin olduğu görülmektedir

Akran Desteği alt boyutu ile Uyuşturucu/Uyarıcı Maddelerden Uzak Durma arasında $r(862) = .157$, $p < .01$, Baskı Altındayken Uyuşturucu/Uyarıcı Maddelerden Uzak Durma arasında $r(862) = .114$, $p < .01$, Uyuşturucu/Uyarıcı Maddeler Konusunda Yardım Arama arasında $r(862) = .109$, $p < .01$ ve Uyuşturucu/Uyarıcı Maddeler Konusunda Arkadaşına Destek Olma arasında $r(862) = .145$, $p < .01$ pozitif yönlü ve anlamlı ilişkilerin olduğu görülmektedir

Okul Desteği alt boyutu ile Uyuşturucu/Uyarıcı Maddelerden Uzak Durma arasında $r(862) = .166$, $p < .01$, Baskı Altındayken Uyuşturucu/Uyarıcı Maddelerden Uzak Durma arasında $r(862) = .110$, $p < .01$, Uyuşturucu/Uyarıcı Maddeler Konusunda Yardım Arama arasında $r(862) = .154$, $p < .01$ ve Uyuşturucu/Uyarıcı Maddeler Konusunda Arkadaşına Destek Olma arasında $r(862) = .136$, $p < .01$ pozitif yönlü ve anlamlı ilişkilerin olduğu görülmektedir

Uyum alt boyutu ile Uyuşturucu/Uyarıcı Maddelerden Uzak Durma arasında $r(862) = .178$, $p < .01$, Baskı Altındayken Uyuşturucu/Uyarıcı Maddelerden Uzak Durma arasında $r(862) = .191$, $p < .01$, Uyuşturucu/Uyarıcı Maddeler Konusunda Yardım Arama arasında $r(862) = .201$, $p < .01$ ve Uyuşturucu/Uyarıcı Maddeler Konusunda Arkadaşına Destek Olma arasında $r(862) = .156$, $p < .01$ pozitif yönlü ve anlamlı ilişkilerin olduğu görülmektedir

Mücadele Azmi alt boyutu ile Uyuşturucu/Uyarıcı Maddelerden Uzak Durma arasında $r(862) = .203$, $p < .01$, Baskı Altındayken Uyuşturucu/Uyarıcı Maddelerden Uzak Durma arasında $r(862) = .165$, $p < .01$, Uyuşturucu/Uyarıcı Maddeler Konusunda Yardım Arama arasında $r(862) = .213$, $p < .01$ ve Uyuşturucu/Uyarıcı Maddeler Konusunda Arkadaşına Destek Olma arasında $r(862) = .159$, $p < .01$ pozitif yönlü ve anlamlı ilişkilerin olduğu görülmektedir

Empati alt boyutu ile Uyuşturucu/Uyarıcı Maddelerden Uzak Durma arasında $r(862) = .169$, $p < .01$, Baskı Altındayken Uyuşturucu/Uyarıcı Maddelerden Uzak Durma arasında $r(862) = .122$, $p < .01$, Uyuşturucu/Uyarıcı Maddeler Konusunda Yardım Arama arasında $r(862) = .140$, $p < .01$ ve Uyuşturucu/Uyarıcı Maddeler Konusunda Arkadaşına Destek Olma arasında $r(862) = .178$, $p < .01$ pozitif yönlü ve anlamlı ilişkilerin olduğu görülmektedir

Korelasyon analizleri sonucunda ergenlerin madde bağımlılığından korunmaya ilişkin özyeterlilikleri ile psikolojik dayanıklılık düzeyleri, duygularını ifade etme düzeyleri ve akran zorbalığına maruz kalmaları arasında anlamlı ilişkilerin olduğu ve bu ilişkilerinde genel olarak orta düzeyde olduğu söylenebilir.

Alt Problem 9. *Ergenlerin akran zorbalığına maruz kalmaları, duyguları ifade etme düzeyleri ve psikolojik sağlamlık düzeyleri madde bağımlılığından korunma özyeterliliklerini yordamakta mıdır?*

Değişkenler arasında anlamlı ilişkilerin belirlenmesinden sonra ikinci adımda değişkenler arasındaki yordayıcı ilişkilerin belirlenebilmesi amacıyla Çoklu Doğrusal Regresyon analizi yapılmıştır. Ancak Çoklu Doğrusal Regresyon analizi yapılmadan önce bir takım varsayımlar denenmiştir. Bunlar;

1. Çoklu doğrusal regresyon analizinin ilk varsayımlarından birisi evreni temsil edebilecek güçte yeterli örneklem büyüklüğüne sahip olmaktır. Bu kapsamda Stevens (1996) her yordayan değişken için en az 15 kişi olması gerektiğini ileri

sürerken Pallant (2011) ise her yordayan değişken için en az 40 kişilik bir örneklem grubunun olması gerektiğini belirtmektedir. Sonuç olarak bu araştırmanın örneklem grubunun sayısının her iki kriter değeri de karşıladığı görülmektedir.

2. Çoklu doğrusal regresyon analizinin bir diğer varsayımı ise çoklu doğrusal bağlantı probleminin olmamasıdır. Korelasyon analizi sonucunda herhangi iki değişken arasında çok yüksek düzeyli anlamlı ilişkilerin olmayışı veri setindeki değişkenler arasında çoklu bağlantı ve doğrusallık probleminin bulunmadığına işaret etmektedir (Tabachnick ve Fidell, 2015). Buna ek olarak her alt boyut için VIF değerlerine ve tolerans değerlerine bakılmıştır. VIF değerlerinin 10'dan düşük olması ve tolerans değerinin 10'dan düşük olması veri setinin çoklu doğrusal bağlantı göstermediğine işaret etmektedir.
3. Son olarak çoklu doğrusal regresyon analizi için veri setinin uç değerlere sahip olmaması ve normal dağılım göstermesi gerekmektedir. Bu kapsamda veri analizi başında veri seti uç değerlerden arındırılmış ve çok değişkenli analizler için normallik analizleri yapılmıştır.

Tablo 4.13

Uyuşturucu/Uyarıcı Maddelerden Uzak Durma Alt Boyutunun Yordanmasına İlişkin Çoklu Regresyon Analizi Bulguları

Değişken	B	Standart hata	β	t	p
Sabit	35,794	2,644		13,539	,000
Olumlu duygu	,037	,046	,031	,801	,424
Yakınlık duygu	,152	,065	,089	2,351	,019
Olumsuz duygu	-,082	,070	-,041	-1,163	,245
Akran destek	,125	,084	,060	1,480	,139
Aile destek	,252	,070	,124	3,603	,000
Okul destek	,074	,084	,033	,885	,376
Uyum	,281	,140	,070	2,000	,046
Mücadele azmi	,166	,100	,066	1,671	,095
Empati	,200	,164	,049	1,215	,225
Korkutma	-,934	,260	-,142	-3,584	,000
Alay	,199	,157	,049	1,268	,205
Açık saldırı	-,603	,276	-,093	-2,186	,029
İlişkisel saldırı	,213	,148	,053	1,445	,149
Kişisel eşya saldırı	-,193	,173	-,042	-1,110	,267

R= .38, R²= .14, F= 10.26, p<.05

Tablo 4.13 incelendiğinde ergenlerin psikolojik dayanıklılık ve duygularını ifade etme düzeylerinin madde bağımlılığından korunmaya ilişkin özyeterliliğin alt boyutlarından biri olan *Uyuşturucu/Uyarıcı Maddelerden Uzak Durma* alt boyutunu pozitif yönlü olarak yordadığı buna karşın akran zorbalığına maruz kalma durumlarının *Uyuşturucu/Uyarıcı Maddelerden Uzak Durma* alt boyutunu negatif yönlü olarak yordadığı görülmektedir (R= .38, R²= .14, F= 10.26, p<.05).

Ayrıca duygularını ifade etmenin alt boyutlarından olan olumlu duygu ve olumsuz duygu alt boyutlarının; psikolojik dayanıklılığın alt boyutlarından olan akran desteği, okul desteği, mücadele azmi ve empati alt boyutlarını ve akran zorbalığına maruz kalmanın alt boyutlarından olan alay, ilişkisel saldırı ve kişisel eşyalara saldırı alt boyutlarının ise *Uyuşturucu/Uyarıcı Maddelerden Uzak Durma* alt boyutu üzerinde yordayıcı bir etkiye sahip olmadığı görülmektedir.

Elde edilen bulgular ergenlerin yakınlık duygusunu ifade etmelerinin, aile desteğini almalarının, uyum sağlamalarının, korkutma ve açık saldırıya uğramalarının madde bağımlılığından korunmaya ilişkin özyeterliliğin alt boyutlarından biri olan *Uyuşturucu/Uyarıcı Maddelerden Uzak Durma* alt boyutundaki varyansın %14'ünü açıkladığı şeklinde yorumlanabilir. Dolayısıyla ergenlerin uyuşturucu/uyarıcı maddelerden uzak durmasında yakınlık duygusunu ifade etmelerinin, aile desteğini almalarının, uyum sağlamalarının, korkutma ve açık saldırıya uğramalarının önemli bir yer tuttuğu söylenebilir.

Tablo 4.14

Baskı Altındayken Uyuşturucu/Uyarıcı Maddelerden Uzak Durma Alt Boyutunun Yordanmasına İlişkin Çoklu Regresyon Analizi Bulguları

Değişken	B	Standart hata	β	t	p
Sabit	12,803	,894		14,321	,000
Olumlu duygu	-,001	,016	-,003	-,064	,949
Yakınlık duygu	,041	,022	,072	1,878	,061
Olumsuz duygu	-,008	,024	-,012	-,344	,731
Akran destek	,035	,028	,051	1,224	,221
Aile destek	,094	,024	,139	3,984	,000
Okul destek	-,009	,028	-,012	-,314	,753
Uyum	,140	,047	,106	2,955	,003
Mücadele azmi	,042	,034	,050	1,253	,211
Empati	,027	,056	,020	,483	,629
Korkutma	-,238	,088	-,109	-2,703	,007
Alay	,036	,053	,026	,676	,499
Açık saldırı	-,201	,093	-,093	-2,152	,032
İlişkisel saldırı	,087	,050	,065	1,745	,081
Kişisel eşya saldırı	-,096	,059	-,062	-1,629	,104
R= .34, R ² = .11, F= 8.16, p<.05					

Tablo 4.14 incelendiğinde ergenlerin psikolojik dayanıklılık düzeylerinin madde bağımlılığından korunmaya ilişkin özyeterliliğin alt boyutlarından biri olan *Baskı Altındayken Uyuşturucu/Uyarıcı Maddelerden Uzak Durma* alt boyutunu pozitif yönlü olarak yordadığı buna karşın akran zorbalığına maruz kalma

durumlarının *Baskı Altındayken Uyuşturucu/Uyarıcı Maddelerden Uzak Durma* alt boyutunu negatif yönlü olarak yordadığı görülmektedir ($R = .34$, $R^2 = .11$, $F = 8.16$, $p < .05$).

Ayrıca ergenlerin duygularını ifade etme düzeylerinin; psikolojik dayanıklılığın alt boyutlarından olan akran desteği, okul desteği, mücadele azmi ve empati alt boyutlarını ve akran zorbalığına maruz kalmanın alt boyutlarından olan alay, ilişkisel saldırı ve kişisel eşyalara saldırı alt boyutlarının ise *Baskı Altındayken Uyuşturucu/Uyarıcı Maddelerden Uzak Durma* alt boyutu üzerinde yordayıcı bir etkiye sahip olmadığı görülmektedir.

Elde edilen bulgular ergenlerin aile desteğini almalarının, uyum sağlamalarının, korkutma ve açık saldırıya uğramalarının madde bağımlılığından korunmaya ilişkin özyeterliliğin alt boyutlarından biri olan *Baskı Altındayken Uyuşturucu/Uyarıcı Maddelerden Uzak Durma* alt boyutundaki varyansın %11'ini açıkladığını şeklinde yorumlanabilir. Dolayısıyla ergenlerin baskı altındayken uyuşturucu/uyarıcı maddelerden uzak durmasında aile desteğini almalarının, uyum sağlamalarının, korkutma ve açık saldırıya uğramalarının önemli bir yer tuttuğu söylenebilir.

Tablo 4.15

Uyuşturucu/Uyarıcı Maddeler Konusunda Yardım Arama Alt Boyutunun Yordanmasına İlişkin Çoklu Regresyon Analizi Bulguları

Değişken	B	Standart hata	β	t	p
Sabit	4,554	1,322		3,444	,001
Olumlu duygu	,015	,023	,025	,662	,508
Yakınlık duygu	,067	,032	,078	2,085	,037
Olumsuz duygu	,059	,035	,059	1,679	,093
Akran destek	-,007	,042	-,007	-,162	,872
Aile destek	,181	,035	,178	5,176	,000
Okul destek	,021	,042	,018	,488	,626
Uyum	,195	,070	,097	2,773	,006
Mücadele azmi	,098	,050	,077	1,965	,050
Empati	,108	,082	,053	1,312	,190
Korkutma	-,040	,130	-,012	-,304	,761
Alay	-,042	,078	-,020	-,530	,596
Açık saldırı	-,297	,138	-,091	-2,153	,032
İlişkisel saldırı	-,096	,074	-,048	-1,302	,193
Kişisel eşya saldırı	-,077	,087	-,033	-,887	,375

R= .38, R²= .15, F= 10.75, p<.05

Tablo 4.15 incelendiğinde ergenlerin psikolojik dayanıklılık düzeylerinin madde bağımlılığından korunmaya ilişkin özyeterliliğin alt boyutlarından biri olan *Uyuşturucu/Uyarıcı Maddeler Konusunda Yardım Arama* alt boyutunu pozitif yönlü olarak yordadığı buna karşın akran zorbalığına maruz kalma durumlarının *Uyuşturucu/Uyarıcı Maddeler Konusunda Yardım Arama* alt boyutunu negatif yönlü olarak yordadığı görülmektedir (R= .38, R²= .15, F= 10.75, p<.05).

Ayrıca duygularını ifade düzeylerinin; psikolojik dayanıklılığın alt boyutlarından olan akran destek, okul destek ve empati alt boyutlarını ve akran zorbalığına maruz kalmanın alt boyutlarından olan korkutma, alay, ilişkisel saldırı ve kişisel eşyalara saldırı alt boyutlarının ise *Uyuşturucu/Uyarıcı Maddeler Konusunda Yardım Arama* alt boyutu üzerinde yordayıcı bir etkiye sahip olmadığı görülmektedir.

Elde edilen bulgular ergenlerin aile desteğini almalarının, uyum sağlamalarının, mücadele azmine sahip olmalarının ve korkutma gibi zorbaca davranışlara maruz kalmalarının madde bağımlılığından korunmaya ilişkin özyeterliliğin alt boyutlarından biri olan *Uyuşturucu/Uyarıcı Maddeler Konusunda Yardım Arama* alt boyutundaki varyansın %15'ini açıkladığı şeklinde yorumlanabilir. Dolayısıyla ergenlerin *Uyuşturucu/Uyarıcı Maddeler Konusunda Yardım Aramasında* aile desteğini almalarının, uyum sağlamalarının, mücadele azmine sahip olmalarının ve korkutma davranışlarına uğramalarının önemli bir yer tuttuğu söylenebilir.

Tablo 4.16

Uyuşturucu/Uyarıcı Maddeler Konusunda Arkadaşına Destek Olma Alt Boyutunun Yordanmasına İlişkin Çoklu Regresyon Analizi Bulguları

Değişken	B	Standart hata	β	t	p
Sabit	5,317	,942		5,642	,000
Olumlu duygu	,045	,017	,109	2,752	,006
Yakınlık duygu	,056	,023	,094	2,438	,015
Olumsuz duygu	,027	,025	,040	1,099	,272
Akran destek	,024	,030	,034	,814	,416
Aile destek	,005	,025	,007	,206	,837
Okul destek	,028	,030	,036	,940	,348
Uyum	,126	,050	,091	2,514	,012
Mücadele azmi	,034	,035	,038	,947	,344
Empati	,120	,059	,085	2,048	,041
Korkutma	-,085	,093	-,037	-,919	,359
Alay	-,057	,056	-,040	-1,021	,308
Açık saldırı	-,070	,098	-,031	-,717	,474
İlişkisel saldırı	,046	,053	,033	,875	,382
Kişisel eşya saldırı	-,079	,062	-,049	-1,282	,200
R= .32, R ² = .10, F= 6.99, p<.05					

Tablo 4.16 incelendiğinde ergenlerin psikolojik dayanıklılık ve duygularını ifade etme düzeylerinin madde bağımlılığından korunmaya ilişkin özyeterliliğin alt boyutlarından biri olan *Uyuşturucu/Uyarıcı Maddeler Konusunda Arkadaşına Destek*

Olma alt boyutunu pozitif yönlü olarak yordadığı görülmektedir ($R = .32$, $R^2 = .10$, $F = 6.99$, $p < .05$).

Ayrıca duygularını ifade etmenin alt boyutlarından olan olumsuz duygu alt boyutunun; psikolojik dayanıklılığın alt boyutlarından olan aile desteği, akran desteği ve okul desteği alt boyutlarının ve akran zorbalığına maruz kalma durumlarının ise *Uyuşturucu/Uyarıcı Maddeler Konusunda Arkadaşına Destek Olma* alt boyutu üzerinde yordayıcı bir etkiye sahip olmadığı görülmektedir.

Elde edilen bulgular ergenlerin olumlu ve yakınlık duygularını ifade etmelerinin, uyum sağlamalarının ve empati kurmalarının madde bağımlılığından korunmaya ilişkin özyeterliliğin alt boyutlarından biri olan *Uyuşturucu/Uyarıcı Maddeler Konusunda Arkadaşına Destek* alt boyutundaki varyansın %10'unu açıkladığı şeklinde yorumlanabilir. Dolayısıyla ergenlerin uyuşturucu/uyarıcı maddeler konusunda arkadaşına destek olmasında olumlu ve yakınlık duygularını ifade etmelerinin, uyum sağlamalarının ve empati kurmalarının önemli bir yer tuttuğu söylenebilir.

BÖLÜM V

TARTIŞMA

Bu bölümde; ergenlerin madde bağımlılığından korunmaya ilişkin özyeterlikleri ile demografik değişkenler, akran zorbalığı, duyguları ifade etme ve psikolojik sağlamlık düzeylerinin analizleri ilgili literatüre göre tartışılmıştır.

5.1. Okul Türüne Göre Ergenlerin Madde Bağımlılığından Korunma Özyeterliklerinin Farklılaşp Farklılaşmama Durumuna İlişkin Tartışma

Okul türü ile ergenlerin madde bağımlılığından korunmaya ilişkin özyeterlikleri incelendiğinde; Anadolu lisesi öğrencilerinin mesleki ve teknik Anadolu lisesi öğrencilerinden daha fazla madde bağımlılığından korunma özyeterliğine sahip oldukları bulunmuştur.

Okul türü ile madde bağımlılığına ilişkin alan yazın incelendiğinde, bu çalışma sonucunu destekleyen çalışma bulgularına rastlanmaktadır.

Uzun (2017) lise öğrencileri üzerinde yapmış olduğu çalışmada, mesleki ve teknik Anadolu lisesi öğrencileri ile Anadolu lisesi öğrencilerinin madde bağımlılığından korunma özyeterliklerini kıyaslamış; mesleki ve teknik Anadolu lisesi öğrencilerinin Anadolu lisesi öğrencilerinden daha düşük özyeterliğe sahip olduklarına ulaşmıştır. Tunçbilek (2018) ise lise öğrencilerin madde bağımlılığından korunmaya ilişkin özyeterliklerini incelediği çalışmasında madde bağımlılığından korunma özyeterliklerini en yüksekten en düşüğe doğru sıralamıştır: Sosyal bilimler lisesi, Anadolu imam hatip lisesi, diğer liseler ile Anadolu liseleri, fen lisesi-mesleki ve teknik Anadolu lisesi, açık öğretim lisesi. Bu sıralamadan meslek lisesi öğrencilerinin madde bağımlılığından korunmaya ilişkin özyeterliklerinin Anadolu lisesi öğrencilerinden daha düşük olduğu anlaşılmaktadır.

Erdamar ve Kurupınar (2014), meslek liselerinde, Anadolu liselerine oranla sigara bağımlılığının daha yaygın olduğunu; alkol kullanım oranlarının ise her iki okul türünde yakın oranlı olduğunu bildirmişlerdir. Akkuş ve arkadaşları (2016) ise endüstri meslek lisesi öğrencilerinin Anadolu ve kız meslek liselerindeki öğrencilerden madde kullanım sıklıklarının daha yüksek olduğunu bildirmişlerdir.

Şener ve arkadaşları (2018)'nin çalışmasının sonuçları, bu çalışmanın okul türü ve cinsiyet bağlamı sonuçlarıyla oldukça tutarlıdır: Lise öğrencilerinin madde bağımlılığından korunma özyeterliklerini incelemişler, kız meslek liseleri ile Anadolu lisesi öğrencilerinin endüstri meslek lisesi öğrencilerinden daha yüksek özyeterliğe sahip olduklarına ulaşmışlardır.

Meslek lisesinden mezun olan üniversite öğrencilerinin baskı altındayken uyuşturucu/uyarıcı maddelerden uzak durma ve uyuşturucu/uyarıcı maddeler konusunda yardım arama düzeylerini, Anadolu lisesinden mezun olanlara göre daha yüksek olduğunu saptayan Osmanoğlu (2017)'nin çalışmasının sonucu bu çalışmanın sonucunu desteklememektedir.

Çataloğlu (2011) yaptığı çalışmada meslek lisesi öğrencilerinde madde kullanım oranının en az olduğunu ve zararlı madde deneme oranlarının da Anadolu-fen lisesi grubunda en fazla olduğunu bildirdiği çalışmasının sonuçlarıyla bu çalışmanın sonucu tutarlılık göstermemektedir. Araştırmacı, en fazla madde kullanımının özel liselerde, en az da meslek liselerinde olduğunu tespit etmiştir. Bununla birlikte Anadolu-fen liseleri, genel liseler, meslek liseleri ve özel liseler arasında zararlı madde deneme oranı en fazla olanın Anadolu-fen liseleri olduğunu saptamıştır. Bu bulguya rağmen, aynı çalışmada, madde kullanım oranı Anadolu-fen lisesi grubunda düşük çıkması, bu çalışmanın bulgusuna paralel olarak, Anadolu-fen lisesi öğrencilerinin madde bağımlılığından korunma özyeterliklerinin diğer okul türlerine göre daha yüksek olmasına bağlanabilir.

Farklı okul türü ve kademelere göre sonuçlar bildiren çalışmalar da mevcuttur. Kasap (2015), Anadolu imam hatip lisesi öğrencilerinin, Anadolu lisesi ile mesleki ve teknik Anadolu lisesinde eğitim gören öğrencilere göre madde kullanma riskinin daha az olduğunu saptamıştır. Atan ve arkadaşları (2016); madde bağımlılığı açısından riskli okulları belirlemişler ve en fazla riskli okul olarak ortaokul öğrencilerini, orta derecede riskli meslek (endüstri ve sağlık) lisesi öğrencilerini, en az riskli olanın ise ilköğretim öğrencilerinin olduğunu tespit etmişlerdir.

5.2. Sınıf Düzeyine Göre Ergenlerin Madde Bağımlılığından Korunma Özyeterliklerinin Farklılaşp Farklılaşmama Durumuna İlişkin Tartışma

Sınıf düzeyi ile ergenlerin madde bağımlılığından korunmaya ilişkin özyeterliklerinin anlamlı düzeyde farklılaşmadığına ulaşılmıştır.

Birçok çalışmada madde bağımlılığının sınıf düzeyine göre farklılaşma durumuna ilişkin bulgular mevcuttur. Sınıf düzeyi, bazı çalışmalarda yaş değişkeniyle paralellik göstermektedir. Bundan dolayı; sınıf düzeyine göre ergenlerin madde bağımlılığından korunma özyeterlikleri tartışılırken, özde sınıf düzeyi değişkenine bağlı kalınarak, her iki değişkene de yer verilmiştir.

Bu çalışmayla tutarlı olarak Yıldız (2017), lise öğrencilerinin madde bağımlılığından korunmaya ilişkin özyeterliklerinin yaş farkına göre anlamlı düzeyde farklılaşmadığını bildirmiştir. Karatay ve Kubilay (2004), lise öğrencilerinin sigara ve alkolü ilk defa kullanma yaşları arasında fark saptamamışlardır. Sağar (2014)'da çalışmasında lise öğrencilerinin yaş değişkenine göre sigara, alkol ve uyuşturucuya ilişkin tutumlarında farklılık olmadığını saptamıştır.

Bazı çalışmalarda, bu çalışmanın sonuçlarından farklı olarak, ergenlerin yaş düzeyi ve sınıf düzeyi arttıkça bağımlılık oranlarının da arttığı bildirilmiştir. Uzun (2017) çalışmasında, 17 ve üzeri yaş grubunun, 16 ve altı yaş grubuna göre madde bağımlılığından korunma özyeterliklerini düşük bulmuştur. Arslan ve arkadaşları (2012) lise öğrencilerinin sınıf düzeyi yükseldikçe sigara içmeyi deneme davranışı, son bir ay içinde her gün sigara içme davranışı ve sarhoş olma davranışlarında artış olduğunu saptamışlardır. Erdamar ve Kurupınar (2014) lise son sınıf öğrencilerinde madde bağımlılığının daha yaygın olduğunu söyleyerek, yaş ortalamasının artmasına bağlı olarak, madde bağımlılığının da arttığını bildirmişlerdir. Çataloğlu (2011) lise öğrencilerinde, yaş oranları arttıkça, sınıf düzeyiyle paralel olarak, madde deneme ve kullanma oranlarının da arttığını; Güler ve arkadaşları (2009) ergenlerde yaş düzeyinin ilerlemesiyle madde kullanım oranlarının da arttığını; Doğan ve Ulukol (2010) ise yaş artışıyla birlikte ergenlerin sigara içme sıklığının da arttığını saptamıştır.

Yaş düzeyi ve sınıf düzeyin artmasına bağlı olarak riskli davranışlarda bulunma oranlarında artış olduğunu söyleyen çalışmalarda mevcuttur. Yaşı daha büyük olan ergenlerin daha küçük olanlara göre daha fazla riskli davranışlar

sergilediği saptanmıştır (Uysal ve Bingöl, 2014). Mancini ve Huebner (2004), ergenliğin sonlarına doğru risk alma davranışlarında artış olduğunu tespit etmiştir. Kasap (2015), 15-17 yaş grubu lise öğrencilerinde 17 yaşındakilerin daha fazla risk altında olduğunu bildirmiştir. Yani lise 1., 2. ve 3. sınıflar arasında, 3. sınıf öğrencilerinin risk altında olduğu saptanmıştır. Uludağlı ve Sayıl (2009) ise kız öğrencilerin üniversiteye geçişle birlikte lise döneminden daha fazla risk aldıklarını; erkeklerde de benzer şekilde, liseden üniversiteye geçişte risk alma davranışlarında artış olduğunu; ancak üniversite son sınıfta risk alma davranışlarında düşüş olduğunu saptamışlardır. Bu sonuçlardan farklı olarak Kıran Esen (2003b), ilk ergenlik döneminde, son ergenlik dönemine göre daha fazla riskli davranışların görüldüğünü aktarmış; Aksoy (2006) ise 15-19 yaş arası lise öğrencileri içinde yaşları daha büyük olanların küçük olanlara göre madde bağımlılığına karşı daha olumlu tutuma sahip olduklarını saptamıştır. Benzer şekilde lise 1., 2. ve 3. sınıflar arasında, 3. sınıfların madde kullanımına ilişkin daha olumlu tutuma sahip olduklarını eklemiştir.

Diğer çalışmalarda ise ergenliğin farklı evrelerine ilişkin bulgular mevcuttur. Tunçbilek (2018) yapmış olduğu çalışmada, 16 yaşında ki ergenlerin uyuşturucu ya da uyarıcı maddelerden uzak durma ortalamalarını, 15 ve 18 yaşındakilerden daha yüksek bulmuştur. Benzer şekilde Özmen ve Kubanç (2013), lise öğrencileri üzerinde yaptıkları çalışmada, liselerin 9. sınıfları ile 12. sınıflarında okuyanlarında, 10. ve 11. sınıflara göre uyuşturucu madde kullanımının daha yaygın olduğunu tespit etmişlerdir. Bu çalışmalardan farklı olarak Şener ve arkadaşları (2018) ise madde bağımlılığı konusunda, 9. sınıf öğrencilerinin 10. ve 11. sınıf öğrencilerinden daha yüksek oranda farkındalığa sahip olduklarını saptamışlardır.

5.3. Cinsiyete Göre Ergenlerin Madde Bağımlılığından Korunma Özyeterliklerinin Farklılaşp Farklılaşmama Durumuna İlişkin Tartışma

Cinsiyet ile ergenlerin madde bağımlılığından korunmaya ilişkin özyeterlikleri incelendiğinde; kız öğrencilerin özyeterliğinin, erkek öğrencilerden anlamlı düzeyde daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. İlgili literatürde cinsiyete göre madde kullanım yaygınlığı ve risk alma davranışlarına ilişkin sonuçlara rastlanmaktadır.

Bu çalışmayla tutarlı olarak Yardımcı (2007), kız ergen öğrencilerin madde bağımlılığı potansiyeli özyeterliğinin daha yüksek olduğunu ifade etmiştir. Erkek

öğrencilerde yaşamı boyunca en az bir kere alkollü içki içme ve son bir ayda alkollü içki içme ve sarhoş olma oranlarının kızlara göre daha yüksek olduğunu saptamıştır. (Arslan ve ark. 2012). Flora ve Chassin (2005) madde kullanımı oranın kadınlarda erkeklerden daha düşük olduğunu ifade etmiştir. Uzun (2017), kız öğrencilerin madde bağımlılığından korunma özyeterliklerini erkek öğrencilerden daha yüksek olduğunu bulmuştur. Tansel (2006)'de benzer olarak, çalışmasında kız öğrencilerin madde kullanımı ve etkileri hakkında erkek öğrencilere göre daha fazla farkındalığa sahip olduklarına, madde kullanımına daha temkinli ve duyarlı yaklaştıklarına ulaşmıştır.

Erdamar ve Kurupınar (2014) lise öğrencilerinin madde kullanımını incelemişler, erkek öğrencilerde madde bağımlılığının daha yaygın olduğunu saptamışlardır. Yine Turhan ve arkadaşları (2011) erkek üniversite öğrencilerinin sigara, alkol ve uyuşturucu madde kullanımı daha yüksek olduğunu; Güler ve arkadaşları (2009), lise öğrencileri arasında sigara ve alkol kullanımının kızlara oranla erkekler de daha fazla olduğunu; San (2018) ise madde bağımlılığının, erkeklerde kadınlara oranla daha yaygın olduğunu bildirmiştir. Kiuru ve arkadaşları (2010)'nın ergenlerde yaptığı çalışmada, erkekler de, kızlara oranla sigara kullanımlarında daha fazla artış olduğu; Koca ve Oğuzöncül (2011)'ün çalışmasında ise erkeklerin kızlara oranla daha fazla madde kullandığı bildirilmiştir.

TUBİM 2011 Raporu'nda genel lise ve teknik lise öğrencilerinin %26,7'si sigara, puro, pipo, nargile vb. bir tütün ürününü, %19,4'ü alkollü içecekleri denemiştir. %2,2'si hastalık nedeni dışında ilaç kullanmıştır. Bununla birlikte herhangi bir yasa dışı bağımlılık yapıcı maddenin en az bir kere deneme oranı %1,5 olarak bulunmuştur. Bu oran erkeklerde %2,3, kızlarda %0,7 olarak hesaplanmıştır. Maddeyi ilk kez kullanma yaşı ortalaması $13,88 \pm 2,39$ 'dur. Madde kullanım oranı erkeklerde daha yaygındır. Bu oran erkeklerde %1,5, kızlarda ise %0,5'tir. Yine çoklu madde kullanımı, erkeklerde kızlardan daha fazladır (TUBİM, 2012; 2014).

Madde bağımlılığından korunma özyeterliği düzeyini şekillendirecek kavramlardan birinin de risk alma davranışı olduğu söylenebilir. Bu bağlamda, çalışmanın sonuçlarıyla paralellik gösteren çalışmalar mevcuttur. Erkek ergenler, kız ergenlere göre daha fazla risk alma davranışı sergilemektedir (Uysal ve Bingöl, 2014). Karahan ve arkadaşları (2006), lisede öğrenimine devam eden erkek öğrencilerin kızlara oranla trafik, madde kullanımı ve toplumsal konumla ilgili daha

fazla risk alma eğiliminde olduklarını saptamışlardır. Kasap (2015), 15-17 yaş arası öğrencilerde, madde kullanımı açısından, erkek öğrencilerin kızlara oranla daha fazla risk taşıdıklarını bildirmiştir. Uludağlı ve Sayıl (2009), hem orta ergenlik hem de ileri ergenlik döneminde erkeklerin kızlara oranla daha fazla riskli davranışlarda bulunduklarını saptamışlardır. Mancini ve Huebner (2004), erkek ergenlerde riskli davranışların daha fazla olduğunu tespit etmiştir.

Erkekler, kızlardan daha fazla riskli davranışlarda bulunan arkadaşına sahiptir. Ancak kızların, riskli davranışlarda bulunan arkadaşına sahip olmaları durumunda, madde kullanma riskleri erkeklerden anlamlı düzeyde daha yüksektir (Erdem ve ark. 2006). Simons Morton ve arkadaşları (2001) ise madde bağımlılığında etkili olan akran etkisinin cinsiyetegöre farklılaştığını; ergenlik döneminde kız öğrencilerin alkol ve sigara içiciliğinde, erkeklere oranla akran baskısına daha açık olduklarını belirtmişlerdir. Bundan dolayı sigara ve alkol içiciliğinin kız öğrenciler arasında erkeklerden birkaç kat daha fazla olduğunu; kız ergenlerin sosyal becerilerinin geliştirilmesinin erkeklerden daha önemli olduğunu söylemişlerdir.

Kadınların madde kullanım oranlarının düşük olduğunu bildiren çalışmalardan farklı olarak, erkeklerin madde kullanım oranlarının ya da eğilimlerinin kadınlara göre daha düşük olduğunu bildiren çalışmalara da oldukça sık rastlanmaktadır. Shafikhani ve arkadaşları (2018), ergen kız öğrencilerin genel özyeterliliğinin düşük olduğunu ve madde bağımlılığı eğilimlerinin yüksek olduğunu bildirmişlerdir. La Greca ve arkadaşları (2001), alkol kullanımının ergenlik çağında ki kızlarda daha yüksek olduğunu saptamışlardır. Sucaklı ve arkadaşları (2015), yetiştirme yurdunda kalan ve yaş ortalamaları 14 olan ergenlerde, kızların erkeklere oranla daha fazla sigara kullandıklarını tespit etmişlerdir. Şener ve arkadaşları (2018) erkeklerin madde bağımlılığı konusunda farkındalık düzeyleri ile madde bağımlılığından korunma özyeterliklerini kızlardan daha yüksek bulmuşlardır. Aksoy (2006), lise de okuyan erkek öğrencilerin, kız öğrencilere göre madde bağımlılığına ilişkin daha olumlu tutuma sahip olduklarını saptamışlardır. Tunçbilek (2018), 15-18 yaş aralığında ki erkek öğrencilerin madde bağımlılığından korunma özyeterliklerini kız öğrencilerden daha yüksek bulmuştur.

Dönmez ve arkadaşları (2010), madde bağımlılığında cinsiyete göre farklılaşma durumunun maddenin türüne göre değişebildiğini tespit etmişlerdir. Erkeklerin sigara kullanma oranlarının kızlara oranla daha fazla olduğunu, alkol

kullanımında ise cinsiyete göre farklılık olmadığını söylemişlerdir. Arıdağ ve Ermumcu (2017) ise üniversite öğrencilerinde sigara ve alkol kullanımının erkekler arasında daha yaygın olduğunu, diğer madde kullanımlarının ise cinsiyete göre farklılaşmadığını saptamışlardır.

Alan yazında madde bağımlılığına cinsiyetin etkisinin nötr olduğunu bildiren çalışmalarda mevcuttur. Yıldız (2017), lise öğrencilerinin madde bağımlılığından korunmaya ilişkin özyeterliklerinin cinsiyete göre farklılaşmadığını bildirmiştir. Özmen ve Kubanç (2013) uyuşturucu madde kullanımının yaygınlığında, cinsiyete göre lise öğrencileri arasında anlamlı düzeyde farklılaşma olmadığını tespit etmişlerdir. Yılmaz ve Türkkahraman (2014), lise öğrencilerinin cinsiyetleri ile madde kullanım yaygınlığının ilişkili olmadığını tespit etmişlerdir. Gülmez (2003) lise öğrencilerinde sigara ve alkol deneme oranlarında farklılık olmadığını; Terzi (2009), madde kullanımının cinsiyete göre farklılaşmadığını saptamıştır. Sağar (2014), lise öğrencilerinin cinsiyete göre sigara, alkol ve uyuşturucuya ilişkin tutumlarında farklılık olmadığını saptamış; Öztürk (2018) ise madde bağımlılığı farkındalık düzeyinin cinsiyete göre farklılaşmadığını bildirmiştir.

5.4. Aile Aylık Gelir Düzeyine Göre Ergenlerin Madde Bağımlılığından Korunma Özyeterliklerinin Farklılaşp Farklılaşmama Durumuna İlişkin Tartışma

Aile aylık gelir düzeyi ile ergenlerin madde bağımlılığından korunmaya ilişkin özyeterlikleri arasında anlamlı düzeyde farklılaşma olmadığına ulaşılmıştır. İlgili literatürde aile aylık gelir düzeyi ve madde bağımlılığı ile ailenin gelir düzeyine ilişkin sonuçların yanında; sosyo-ekonomik düzeye ilişkin genel sonuçlara da rastlanmaktadır. Bundan dolayı, çalışmanın bu bulgusu tartışılırken aile aylık gelir düzeyi ve sosyo-ekonomik düzeye ilişkin faktörlere de yer verilmiştir.

Bu çalışmanın bulgularıyla tutarlı olarak; Tunçbilek (2018), 15-18 yaş grubu ergenlerin aile gelir durumlarına göre madde bağımlılığından korunma özyeterliklerinin farklılaşmadığını tespit etmiştir. Aksoy (2006), lise öğrencilerinin madde kullanımına ilişkin tutumlarının aile gelir düzeyine göre farklılaşmadığını bildirmiştir. Terzi (2009) ve Öztürk (2018), sosyo-ekonomik düzeye göre madde kullanımının farklılaşmadığını saptamışlardır. Yine genel liselerden sosyo-ekonomik düzeyi farklı iki okulun öğrencilerinin sigara ve alkol kullanım oranları

karşılaştırılmış, oranların okullara göre farklılık göstermediği saptanmıştır. Ancak sosyo-ekonomik düzeyi düşük olanların ilk kullanmadan sonra daha fazla sigara kullanmaya devam ettikleri; alkol kullanımında ise sosyo-ekonomik düzeyi düşük olanların oranın daha fazla olduğu saptanmıştır. Bununla birlikte sosyo-ekonomik düzey fark etmeden, tüm kesimlerde madde bağımlılığı yaygınlaşmaktadır (Karatay ve Kubilay, 2004).

TBMM Araştırma Raporu'nda sigara kullanan erkek öğrencilerin sosyo-ekonomik düzeyi yüksek ailelerden geldiklerini, kız öğrencilerde ise tersi bir durum tespit edilmiştir. Aynı araştırmada alkol kullandığını bildiren kız ve erkeklerin madde kullanım oranları ile sosyo-ekonomik düzeyin negatif korelasyon gösterdiği saptanmıştır. Bu sonuçlardan farklı olarak, alkol ve sigara kullanma dışında kalan diğer maddeleri kullandıklarını bildirenlerin durumunun, sosyo-ekonomik düzeye göre farklılaşmadığı belirtilmiştir (TBMM, 2008).

İlgili literatürde bu çalışmayla tutarlı olanların dışında, birbiriyle tutarlı olmayan sonuçlara rastlamak mümkündür. Bazı çalışmalar sosyo-ekonomik düzeyin düşük olmasını riskli bulmuş, bazıları da yüksek olmasının ya da düşük ve yüksek olanların her ikisinin de risk oluşturduğunu tespit etmiştir.

Yıldız (2017), çalışmasında lise öğrencilerinin madde bağımlılığından korunmaya ilişkin özyeterliklerinin aile aylık gelir düzeyine göre farklılaştığını ve bu farklılaşmanın sosyo-ekonomik düzeyi yüksek olanların lehine olduğunu tespit etmiştir. Ayrıca, düşük gelirli ailelerin çocuklarının risk altında olduğuna dikkat çekmiştir. Düşük gelirli ailelerin çocuklarına sosyal ve kültürel faaliyetler ilgili kurumlarca düzenlenmelidir. Üst sosyo-ekonomik düzeyden gelen çocuklar ile alt sosyo-ekonomik düzeyden gelen çocukların arasında eşitliğin sağlanmasıyla özgüven ile öz-saygı gelişimi de sağlanmış olacaktır. Çataloğlu (2011) ise gelir düzeyi yüksek ve düşük olan ergenlerde, orta olanlara göre madde kullanımının daha yaygın olduğunu bildirmiştir. Bu durum yüksek ekonomik imkânların uyuşturucu/uyarıcı maddeye erişimi kolaylaştırmasına bağlanabilir. Bununla birlikte, düşük ekonomik imkâna sahip olan bireylerin ise eğitim, yaşam standartları ve diğer risk etkenlerinden (ebeveyn tutumu, akran ilişkileri, bireysel riskler) kaynaklı olabileceği düşünülebilir.

Yardımcı (2007), ergenler üzerinde yaptığı çalışmada, ergenlerin ekonomik durumunun düşmesiyle madde bağımlılığı potansiyeli özyeterliliğinin de düştüğünü ifade etmiştir. Yılmaz (2010), üst sosyo-ekonomik düzey ailelerin çocuklarının alt ve orta düzey ailelerin çocuklarına göre daha fazla riskli davranışlarda bulunduğunu ifade etmiştir (Akt. Yıldız, 2017). Boztaş ve Arısoy (2010) ise sosyo-ekonomik olarak dezavantajlı olan çocuk ve ergenlerde uçucu madde bağımlılığına sık rastlandığını ifade etmişlerdir.

Ergenlerin sosyo-ekonomik düzeyleri ile özyeterlilikleri arasında pozitif yönde anlamlı ilişkiler bulunmuştur. Sosyo-ekonomik düzey arttıkça madde bağımlılığı özyeterliliği de artmaktadır (Yardımcı ve Başbakkal, 2010; Aktürk ve Alyaz, 2013). Benzer bir sonuç bir başka çalışmada, sosyo-ekonomik düzeyi düşük ailelerin çocuklarının, madde kullanımına risk oluşturduğu şeklinde ifade edilmiştir (Arslan, 2016). Yine Karatay ve Kubilay (2004) sosyo-ekonomik düzeyi yüksek olan okullarda, düşük olanlara göre alkol ve sigara dışında diğer uyuşturucu maddelerin daha yaygın olduğunu saptamışlardır.

Uludağlı ve Sayıl (2009)'a göre ebeveynleri tarafından ergenlere ekonomik imkânların sunulmasıyla sosyal faaliyetler ve alışkanlıkların çeşitlenmesine bağlı olarak, riskli davranışlarda artış olmaktadır. Tanrıku ve arkadaşları (2009), yüksek gelire sahip olmanın sigara kullanımına risk oluşturduğunu saptamışlardır. Kasap (2015), 15-17 yaş arası ergenlerde, gelir düzeyi yüksek olanların, madde kullanımı açısından daha riskli olduklarını saptamıştır. Gülmez (2003), harçlık miktarı fazla olan lise öğrencilerinin sigara ve alkol deneme oranlarının daha fazla olduğunu bildirmiştir. Başka bir çalışmada, aile geliri arttıkça öğrencilerin sigara ve alkol kullanımının arttığı, ayrıca aile geliri fazla olan öğrencilerin sigara ve alkole başlama yaşının da düştüğü ifade edilmiştir (Yurtsever, 2011).

Sosyo-ekonomik durum ile madde bağımlılığının farklılaşma durumuna ilişkin en yaygın veriler TUBİM raporlarında mevcuttur. Bu verilerin alan yazına en önemli katkısı, ülkemiz genelini yansıtır olması denilebilir. TUBİM, 2011 Raporu'nda madde kullanıcılarının %60,6'sı aylık gelirinin düşük olduğunu bildirmiştir. Bu veriye rağmen aynı raporda, sosyo-ekonomik düzeyi düşük ailelerde madde kullanımının daha yaygın olduğu yorumunun yapılamayacağı söylenmektedir.

TUBİM 2011 Raporu verilerinde, son bir yıl içinde madde kullanımının ve çoklu madde kullanımının aylık gelir durumuna göre farklılaşmadığı bildirilmiştir. Bununla birlikte düzenli aylık geliri olmayan aileler ile yüksek gelire sahip ailelerde, halen ve yaşam boyu kullanımın yaygın olduğu tespit edilmiştir. Sosyo-ekonomik düzeyin belirleyicilerinden olan oturlan evin kendilerine ait olması ve kendine ait odanın bulunup bulunmama durumuna göre TUBİM 2011 Raporu'nda ki verilerde yer verilmiştir. Oturlan evin kendilerine ait olup olmaması durumuna göre farklılaşma olmadığı; kendine ait bir odanın olup olmaması durumuna göre ise son bir yılda ve çoklu madde kullanımı arasında fark olmadığı tespit edilmiştir. Ancak yaşam boyu madde kullandığını söyleyen gençler kendine ait odanın bulunmadığını bildirmişlerdir. Annenin ev kadını ve babanın da işsiz olduğu ailelerin çocukları arasında madde kullanımı yaygınlığı, TUBİM 2011 Raporu verilerine göre son bir yıl içinde madde kullanımı ile çoklu madde kullanımı açısından fark oluşturmamaktadır. Ancak yaşam boyu madde kullananlarda bu durumun varlığı madde kullanım oranlarını artırmaktadır (TUBİM, 2014).

Lise çağı öğrencilerinin okul zamanının dışında, bir işte çalışıyor olması, ailesinin sosyo-ekonomik düzeyinin düşük ya da orta düzey olmasıyla açıklanabilir. TUBİM 2011 Raporu verileri; lise çağında ki gençlerin, okul zamanı dışında başka işlerde çalışma durumları ile madde kullanımı ilişkisini açıklamaktadır. Son bir yılın ayları periyodik olarak incelenmiş, madde kullanımı açısından anlamlı bir farklılaşmaya rastlanmamıştır. Yine bir işte çalışmayan gençlerin oranı bir işte çalışanlara göre yaşam boyu madde kullanma açısından daha düşük olduğu tespit edilmiştir. Çoklu madde kullanımı açısından her iki grup arasında anlamlı düzeyde farklılaşmaya rastlanmamıştır (TUBİM, 2014). TUBİM verilerinden yola çıkarak, sosyo-ekonomik düzeyi düşük ailelerin çocuklarının okul çağında para ya da bedel karşılığı çalıştırıldığı varsayıldığında, sosyo-ekonomik düzeyi düşük ailelerin çocukları madde kullanımı açısından riskli grup olarak değerlendirilebilir.

5.5. Aile Bütünlük Durumuna Göre Ergenlerin Madde Bağımlılığından Korunma Özyeterliklerinin Farklılaşp Farklılaşmama Durumuna İlişkin Tartışma

Aile bütünlük durumu (birlikte ve sağ, boşanmış, vefat etme) ile ergenlerin madde bağımlılığından korunmaya ilişkin özyeterlikleri arasında anlamlı düzeyde farklılaşma olmadığına ulaşılmıştır.

Anne ve babanın hayatta olma durumu TUBİM 2011 Raporu'nda madde kullanımı açısından incelenmiştir. Annenin ve babanın hayatta olup olmaması ile son bir yılda ve çoklu madde kullanımında farklılaşma olmadığı; ancak annesinin ve babasının hayatta olmadığını söyleyenlerin madde kullanım oranlarının daha fazla olduğu tespit edilmiştir (TUBİM, 2014). Karatay ve Kubilay (2004), babası hayatta olmayan lise öğrencilerinin kayba bağlı olarak, strese ve travmaya maruz kalmaları nedeniyle daha fazla oranda alkol kullandıklarını bildirmiştir.

Uzun (2017), parçalanmış ailelerin çocuklarının ve aile ilişkileri iyi olmayan öğrencilerin madde bağımlılığından korunma özyeterliklerinin diğerlerine göre daha düşük olduğu sonucuna ulaşmıştır. Aktürk ve Aylaz (2013), parçalanmış ailelere sahip ergenlerin madde bağımlılığı özyeterliğinin düşük olduğunu tespit etmişlerdir. Parçalanmış aile yapısına sahip ergenlerin ebeveynlerinden yetersiz destek almalarına bağlı olabileceği düşünülmektedir. Boztaş ve Arısoy (2010), aile dağınıklığı veya çatışmalı olan ailelerdeki çocuk ve ergenlerde uçucu madde kullanımının sık olduğunu ifade etmişlerdir. Demir (2006), madde bağımlısı gençlerin parçalanmış ailelere sahip olduklarını ifade etmiştir. Ailede var olan problemler ve bölünmüşlükten dolayı ergenlerde madde kullanım riski artmaktadır (Özmen ve Kubanç, 2013). Yalçın ve arkadaşları (2009), anne-babanın ayrı ya da boşanmış olmasının ilk defa madde kullanımı nedenlerinden biri olduğunu bildirmişlerdir.

TBMM raporunda, anne-babalarından herhangi biriyle yaşayan ve üvey anne-babalarıyla yaşayan kız ve erkek öğrencilerin madde bağımlılığı açısından risk oluşturdukları saptanmıştır. Özellikle, üvey anne-babası ile yaşayan erkek öğrenciler ve anne-babalarından biri ile yaşayan kız öğrencilerin yaşam boyu sigara içme oranlarının diğerlerine göre daha yüksek olduğu bildirilmiştir. Bununla birlikte, kız ve erkek öğrencilerin anne-babalarından sadece biriyle yaşadıklarını bildirenlerin sigara ve alkol kullanım oranları diğerlerine göre daha yüksek bulunmuştur (TBMM, 2008).

Tunçbilek (2018) yapmış olduğu çalışmada, 15-18 yaş grubu ergenlerin aileleriyle birlikte yaşadıklarını (%92,1) tespit etmiş ve bu durumun madde bağımlılığından korunma özyeterliklerini olumlu etkilediğini bildirmiştir. Sağar (2014)'ın yaptığı çalışmada ise lise öğrencilerinin annesi hayatta olanlarının sigara, alkol ve uyuşturucuya ilişkin tutumları yüksek bulunurken, babanın hayatta olup

olmaması sigara, alkol ve uyuşturucuya ilişkin tutumlarda anlamlı bir farklılık oluşturmamıştır. Aynı çalışmada annenin öz olması madde kullanımı tutumlarına ilişkin bazı alt boyutlarda annesi öz olanlar lehine fark oluştururken, babanın öz ya da üvey olmasının anlamlı farklılaşma sağlamadığı tespit edilmiştir.

5.6. Ergenlerin Akran Zorbalığına Maruz Kalmaları İle Madde Bağımlılığından Korunmaya İlişkin Özyeterliliklerinin Tartışılması

Ergenlerin akran zorbalığına maruz kalmaları ile madde bağımlılığından korunmaya ilişkin özyeterlilikleri arasında negatif yönlü anlamlı ilişkilere ulaşılmıştır. Ergenlerin akran zorbalığına ya da baskısına maruz kalmasına bağlı olarak, madde bağımlılığından korunmaya ilişkin özyeterliliklerinde değişimlerin meydana geleceği söylenebilir.

Bu çalışma sonuçlarıyla tutarlı olarak Hong ve arkadaşları (2014), akran zorbalığına maruz kalma ile madde bağımlılığı arasında ilişki bulmuşlar; zorbalığa bağlı olarak ortaya çıkan psikolojik ve okul yaşantısı sorunlarında madde bağımlılığına neden olduğunu tespit etmişlerdir.

TBMM Araştırma Raporu (2008)'nda, erkek öğrencilerin bazıları ilk defa madde kullanmalarına, akranlarının aracılık ettiğini bildirmiştir. Bu durum ergenler arasında, akran baskısına bağlı olarak madde bağımlılığının başladığını düşündürmektedir. Kaya (2011)'nın yapmış olduğu çalışmada, yaklaşık %80 oranında madde kullanıcısı, akranlarının etkisiyle madde kullanmaya başladığını söylemiştir. Kırca (2006) ise bu oranın yaklaşık %56 olduğunu saptamıştır.

Gülmez (2003) akranları sigara ve alkol kullanan ergenlerin, sigara ve alkolü deneme oranlarının diğerlerine göre daha fazla olduğunu bildirmiştir. Başka bir çalışmada ise madde kullanımında, akran baskısının en önemli faktör olduğu; gençlerin ne kadar çok madde kullanan arkadaşları var ise kendisinin de kullanma riskinin o kadar yükseldiği ifade edilmektedir (Kaşıkçı, 2018). Bu durum özellikle sigara ve alkol kullanımlarında ortaya çıkmakta ve çoklu madde kullanımına neden olmaktadır (Karatay ve Kubilay, 2004; Unlu, 2009).

Sangalang ve arkadaşları (2016) zorba, mağdur, zorba-mağdur ve nadiren zorbalığa maruz kalanlar olarak grupladıkları ergenlerin, madde bağımlılığıyla ilişkilerini anlamlı bulmuşlardır. Zorbaların alkol ve sigara kullanma olasılıklarının daha fazla olduğunu; zorbalık sürecinde yer almayanların, nadiren yer alanlara oranla

alkol kullanma olasılıklarının daha düşük olduğunu ve zorbalığa maruz kalanların alkol, sigara ve diğer solunum yoluyla alınan uyuşturucu maddeleri kullanma olasılıklarının daha fazla olduğunu tespit etmişlerdir. Araştırmacılar kronik zorbaların ve zorbalığa maruz kalanların madde bağımlılığı açısından özellikle risk altında olduklarını vurgulamışlardır. Bununla birlikte kronik zorbalığa maruz kalanların çoklu madde kullanımı açısından riskli grup olduklarına dikkat çekmişlerdir.

Akpınar ve arkadaşları (2006) yaptıkları çalışmada, sigara kullanımını etkileyen en önemli faktörün “en yakın arkadaşın sigara içiyor olması” olduğunu tespit etmişlerdir. Erdamar ve Kurupınar (2014), sigara ve alkol kullanan arkadaş sayısının artmasına bağlı olarak, lise öğrencilerinin madde kullanım oranlarının da arttığını saptamışlardır ve ergenlerin en fazla merak ve akran etkisiyle madde kullandıklarını ifade etmişlerdir. Mayda ve arkadaşları (2010)’nın yaptığı çalışmada da üniversite öğrencileri, madde kullanmaya başlama nedenlerini, çevre ve arkadaş etkisi ile özenti ve merak olduğunu bildirmişlerdir.

Özellikle, ergen gruplarında madde kullanan arkadaşların olması ergen birey için önemli risk oluşturmaktadır. Akranlar arasında madde kullanım oranı ve akranlar arasında ki madde kullanımına ilişkin algının artması ile madde kullanımında ki yaygınlık pozitif ilişkilidir (Erdem ve ark., 2006; Ünlü ve Evcin, 2014). Bu durum akran baskısının varlığına işaret etmektedir (Erdem ve ark., 2006).

Yetiştirme yurdunda kalan ergenlerin çoğunluğunun, ilk defa sigara kullanmaya, arkadaş teklifi üzerine başladıklarını saptamışlardır. Bu durum yurt ortamında ki grup dinamiğinin etkisiyle açıklanabilir (Sucaklı ve ark, 2015). Simons Morton ve arkadaşları (2001); ergenlerin sosyal uyum sağlamak amacıyla sigara, alkol ve diğer maddeleri kullanmaya yönelebildiklerini belirtmişlerdir. Ergenler madde bağımlısı akranları aracılığıyla daha kolay maddeye erişebilir, maddeleri normal ve olumlu algılayabilirler.

Uludağlı ve Sayıl (2009)’a göre akranların olumlu veya olumsuz tutum ve davranışlarının ergenlerin üzerindeki etkisine ilişkin bulgular yanıltıcı olabilir. Bundan dolayı akran ilişkilerinin etkisi, aracı rol testinden geçirilmelidir. Michell ve West (1996) ise ilk defa sigara kullanma davranışına sadece akran baskısının yol

açmadığını, akran baskısının yanında diğer sosyal etkenlerinde olabileceğini ifade etmişlerdir.

Akran baskısı, ergenlerde risk alma davranışlarını pozitif yönde anlamlı düzeyde yordamaktadır (Kıran Esen, 2003b). Aksu (2002)'nin elde ettiği sonuçlara göre şiddet eğilimli ergenler, madde kullanımı açısından yüksek risk taşımaktadır. Shepherd ve arkadaşları (2006), 11-16 yaş arası ergenlerde, alkol bağımlılığı ile şiddete başvurma ve şiddete maruz kalma arasında ilişki olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Genç (2007), madde bağımlılığı olan lise öğrencilerinin hem daha fazla zorbalık mağduru oldukları hem de daha fazla zorbalık yaptıklarını saptamıştır.

Yakın arkadaşın alkol kullanımı, 15-17 yaş ergenlerde risk oluşturmaktadır (Kasap, 2015). Herken ve arkadaşları (2000), sosyal ilişkilerinin iyi olduğunu bildiren üniversiteli kız öğrencilerin, madde kullanımının daha yaygın olduğunu saptamışlardır. Bunun nedeni, akran grubuna uyum sağlama çabası ve örnek alma; özellikle “sosyal ilişkilerin iyiliği” amacıyla grup normlarının benimsenmesi olabilir (Akt. Herken ve ark., 2000).

Akran baskısının ve zorbalığa maruz kalmanın madde bağımlılığına neden olabileceği ve ergenlerin buna açık olduğunu ifade eden çalışmalar olduğu görülmektedir. Bu yaklaşımlardan farklı olarak; Törrönen ve arkadaşları (2019), gençlerin, önceki nesillere göre madde kötüye kullanımına zemin oluşturan akran baskısıyla daha kolay başa çıkabildiklerini savunmaktadırlar. Ermağan (2010) da son yıllarda öğrencilerin madde kullanımına ilişkin yanlış inançlarının azaldığını, “hayır” deme becerilerinde artış olduğunu, madde kullanım sıklığında ve madde kullanma eğiliminde azalma olduğunu saptamıştır.

Eğitim yoluyla sadece “Madde kullanımına hayır!” Kampanyaları yürütmenin gençleri ikna etmesi olası değildir. Çünkü ergenlik çağlarında ki birey “değerli bir akran grubunun üyesi” konumundadır ve onun için riskli davranışlarda ortak hareket etmesi muhtemeldir. Bundan dolayı akran grubunun etkisi önemsenmeli ve önleme çabaları buna yönelik olmalıdır. Kapsamlı önleyici programlar, zamanlaması iyi yapılarak, erken yaşlarda başlatılması sağlanabilir. Riskli davranışlarda bulunan akranlarından farklı ortamlarda eğitimler verilmesi ve akran grubunu ebeveynlerin takip etmesi daha iyi sonuçlar verebilir (La Greca ve ark., 2001).

5.7. Ergenlerin Duygularını İfade Etme Düzeyleri İle Madde Bağımlılığından Korunmaya İlişkin Özyeterliliklerinin Tartışılması

Duyguları ifade etme düzeyleri ile ergenlerin madde bağımlılığından korunmaya ilişkin özyeterlilikleri arasında genel anlamda pozitif yönlü anlamlı ilişkilere ulaşılmıştır. Ergenlerin duygularını ifade etme düzeylerinin, madde bağımlılığından korunmaya ilişkin özyeterliliklerinin değişimine etki ettiği söylenebilir.

Duygular; madde bağımlılığını başlatan, devam ettiren ve kronikleştiren bir etki oluşturmaktadır. Bununla birlikte duygular bireyin bağımlılığı terk etmesinde önemli bir faktördür. Birey; stres, olumsuz duygu ve kaygısı ile baş etmek, rahatlamak veya duygularını olumluya çevirmek için madde kullanımına yönelebilmektedir. Kritik ya da kriz durumunda duygularını düzene koyamayan veya ifade edemeyen birey madde kullanımına yönelip sonrasında bir kısır döngüye girmektedir (Alikışifoğlu ve Ercan, 2006; Arabacı ve ark. 2018).

Bağımlı bireyler olumsuz durumlardan ve duygulardan kaçınmak, gerilimi azaltmak, iyi hissetmek ve haz almak amacıyla madde kullanmaktadırlar (Ögel, 2010). Erbay ve arkadaşları (2016) %56,4'ünün alkol kullandığı madde bağımlılarının başa çıkma yöntemlerini incelemiştir. En çok kullanılan başa çıkma yöntemlerinden birinin duyguları açığa vurma olduğunu aktarmıştır.

Acı duymaya bağlı madde kötüye kullanan bireyler, acıyı tamamen ortadan kaldırmaya çalışmamakta, bunun yerine duygu kontrolü sağlamayı hedeflemektedirler. Hatta acı duyma yerine üzüntü duymayı tercih etmektedirler. Madde kullanarak duygularını tanır ve kontrol sağladıklarını düşünürler (Gönüllü ve ark., 2002).

Akranlarla ilişki kurulması bireyin doğrudan kendini ifade etmesini sağlar. Duygu ve düşüncelerini paylaşması yaşam doyumunu artıracığından zararlı alışkanlıklar geliştirmesini de önleyebilir. Yılmaz ve Türkkahraman (2014), üniversiteli gençlerde, yalnız yaşayanlarda ve arkadaş ilişkileri kötü olanlarda alkol kullanım oranlarının daha fazla olduğunu saptamışlardır. Turhan ve arkadaşları (2011) ise üniversite öğrencilerinin düşük sosyal destekten dolayı, özellikle uyuşturucu/uyarıcı maddeye yöneldiklerini bildirmişlerdir.

Kendini ifade etme becerisi madde bağımlılığı riskine karşı koruyucu olabilmektedir. Özbay ve arkadaşları (2018)'nin aktardığına göre çocukluk döneminde saldırgan, içe kapanık olanlar, duygularını ifade etmek de zorluk yaşayanlar ile girişimci olamayanlar madde kullanımı açısından risk grubunda bulunmaktadır.

Kılıç (2017)'ın yaptığı çalışmada internet bağımlılığı riski bulunan ergenlerin duygu düzenleme güçlüğü yaşadığı, fakat duyguları ifade etmenin internet bağımlılığı riskini etkilemediği sonucuna ulaşılmış; bununla birlikte, duygu düzenleme güçlüğü ile duyguları ifade etmenin, internet bağımlılığı riskini öngördüğünü bildirmiştir.

Bayram (2013), eroin bağımlısı bireylerin evrensel duygu ifadelerini (mutlu, üzgün, kızgın, şaşırılmış, korkmuş vs.) tanımakta zorlandıklarını saptamıştır. Benzer bir sorun aleksitimik bozukluğu olan kişilerde de görülmektedir.

Aleksitimi ile madde bağımlılığı arasındaki ilişki birçok çalışmada ele alınmıştır. Madde kötüye kullanımı, bireyin bir tür kendini ifade etme biçimi olduğu düşünülmektedir. Özellikle alkol bağımlılarının aleksitimik düzeylerinin yüksek olduğu saptanmıştır (Akt. Bağcı, 2008 s. 35). Aleksitimi hastalarının; psikolojik ve biyolojik olarak alkole karşı daha fazla savunmasız kaldıkları ve bağımlılık geliştirmeye yatkın oldukları varsayılmaktadır (Rybakowski ve ark., 1988). Morie ve arkadaşları (2016) ise madde bağımlılarında aleksitimiye yaygın olarak rastlandığını ve madde bağımlılığına neden olabilecek bir faktör olarak gördüklerini aktarmışlardır.

Madde bağımlılarında aleksitimik özelliğin yaygın olduğu saptanmıştır (Rybakowski ve ark. 1988; Ghalehban ve Besharat, 2011; Lyvers ve ark. 2014). Ancak aleksitiminin madde bağımlılığına yol açtığını söyleyen çalışmalar oldukça sınırlıdır. Cruise ve Becerra (2018), aleksitminin alkol bağımlılığına makul bir risk oluşturduğunu ve önceki araştırmalara oranla bağımlılarda aleksitimik özelliğe bilinenden daha az rastlandığını bildirmişlerdir.

Bülbül ve Odacı (2018), ergenlerin iletişim ve girişimcilik becerilerinin geliştirilmesinin madde kullanımının ve eğiliminin azaltılmasına katkı sağlayacağını ifade etmişlerdir. Osmanoglu (2017)'na göre madde kullanımına müdahalede bireyin iletişim becerilerinin ve sosyal ilişkilerinin düzenlenmesi önemlidir.

Potas ve arkadaşları (2018), gençlerin yaşadıkları duyguları ve düşüncelerini yorumlama konusunda bilgilendirilmeleri gerektiğini ifade etmişlerdir. Karaaslan (2017)'a göre ebeveynler ergenlik çağında ki çocukları ile sosyal ilişki kurmalı, onların kendini ifade etme ve “hayır” deme becerisini geliştirmelidir. Ergenlerin ısrar nedeniyle madde kullanmaya başlamaları, ebeveynlerin bu becerilerin geliştirilmesinde ki önemini ortaya koymaktadır.

5.8. Ergenlerin Psikolojik Dayanıklılık Düzeyleri İle Madde Bağımlılığından Korunmaya İlişkin Özyeterliliklerinin Tartışılması

Bu çalışmada, ergenlerin psikolojik dayanıklılık düzeyleri ile madde bağımlılığından korunmaya ilişkin özyeterlilikleri arasında pozitif yönlü ve anlamlı ilişkiler bulunmuştur. Ergenlerin psikolojik sağlamlığının yüksek olması, madde kullanma düzeylerine ve eğilimlerine olumlu etki edecektir. İlgili alan yazında psikolojik dayanıklılığın belirleyicilerinden olan aile, akran ve okul desteğinin madde bağımlılığına olan etkisine daha sık rastlanmaktadır. Bununla birlikte özyeterlilik algısının yüksek olması, geleceğe dönük umut düzeyinin ve mücadele etme azminin yüksek olmasının madde kullanımına yönelme riskini azalttığı bildirilmektedir.

Psikolojik sağlamlığı artıran ve azaltan değişkenler, çalışmanın bulgularıyla birlikte ele alınmıştır. Psikolojik sağlamlığın değişimi daha çok; aile, okul, öğretmen ve akran desteği ile uyum sağlama becerisi, empati kurabilme ve mücadele azmi gibi faktörlerin etkisine bağlıdır (Bulut ve ark., 2013; Eminağaoğlu, 2006; Nguyen ve ark., 2011). Bu faktörler bireysel, ailesel ve çevresel (Gizir, 2007) olarak da gruplandırılmaktadır.

Çataloğlu (2011) bu çalışmayla paralel sonuçlar bildirmiş; psikolojik sağlamlık düzeyleri düşük olan ergenlerin, madde bağımlılığı açısından psikolojik sağlamlığı yüksek olanlara göre daha fazla risk taşıdıklarını saptamıştır. Buna karşın Gökçen (2015); madde kullanan veya kullanmayan üniversite öğrencilerinin psikolojik dayanıklılık düzeylerinin anlamlı düzeyde farklılaşmadığını tespit etmiştir. Yine Çırak (2016) yaptığı çalışmada, psikolojik dayanıklılığın alkol kullanımına istatistiksel anlamda bir etkisinin olmadığına ulaşmıştır.

Ebeveynlerin olumlu tutumu ve gözetimi ergen madde kullanımına karşı koruyucu faktör olarak işlev görmektedir (Wills ve Yaeger, 2003). Ailenin ergene

desteği, güçlü aile bağları ve eğitime devam etme isteği gibi bazı koruyucu etkenler, risk faktörlerinin önüne geçerek ergenlerin madde kullanımına karşı dayanıklılık özelliklerini arttırır (Alikasıfoğlu ve Ercan, 2006). Ergenler ebeveynleri tarafından gözetildiğinde, akran ilişkileri konusunda doğru bilgilendirme yapıldığında, baskıcı ve yasaklayıcı davranışlara maruz kalmadıklarında, ebeveyn desteğini olumlu algılamaktalar ve riskli davranışlarda daha az bulunmaktadırlar (Uludağlı ve Sayıl, 2009).

Ebeveyn desteğinin yetersiz olması veya olumsuz olması durumlarında ergenlerde madde kullanım oranları ya da eğilimleri artabilmektedir. Karatay ve Kubilay (2004) bu durumu rol-model kavramıyla açıklamaktadır: Ebeveynlerin sigara ve alkol kullanmaları olumsuz örnek oluşturmakta ve olumlu düşünceler geliştirmelerine neden olmaktadır. Ayrıca çocukların maddeye kolay ulaşımına neden olma riskini barındırmaktadır.

Okul desteği ve öğretmen desteği alabilen ergenlerin madde kullanımına karşı koruyucu faktörlere sahip oldukları söylenebilir. Uzun (2017) ile Karatay ve Kubilay (2004) çalışmalarında okul yaşantısından memnun olanların, akademik başarısı yüksek olanların; okula bağlılığı az olanların aksine, farklı aktiviteler arayıp yeni aktivitelerine madde kullanımını dahil etme risklerinin daha az olduğunu ifade etmektedirler.

Akran desteğinin olumlu olmasının yanında, akran etkisi olumsuz olabilmektedir. Simons Morton ve arkadaşları (2001) buna benzer bir duruma dikkat çekmektedirler. Sapkın davranışları olan akranlar madde kötüye kullanımı açısından risk oluşturunken; sosyal beceri geliştirme çalışmalarının ve olumlu ebeveyn tutumlarının ise koruyucu birer faktör olduğunu ifade etmişlerdir. Bununla birlikte, akran desteği cinsiyete göre anlam kazanabilmektedir. Uludağlı ve Sayıl (2009), orta ergenlik döneminde herhangi bir yakın arkadaşına sahip olmanın riskli davranışlardan koruduğunu, ileri ergenlik döneminde ise sadece karşı cinsten arkadaşına sahip olmanın riskli davranışlardan koruduğunu bildirmişlerdir.

Okul ya da eğlence mekânlarında arkadaşlarıyla madde kullananların, evde ya da arkadaş evinde madde kullananlara göre psikolojik dayanıklılıkları anlamlı düzeyde yüksek bulunmuştur (Gökçen, 2015). Bu durum akran desteğinin fazla

olduğu ve grup uyumunun yaygın olduğu ortamlarda madde kullananların psikolojik dayanıklılık düzeylerinin de aynı oranda etkilendiğini göstermektedir.

Güçlü Gönüllü ve arkadaşları (2002)'na göre geleceğe dair umutsuz olan bireylerin olumsuz yaşantılarının da pekiştirmesiyle baş etme mekanizmaları zayıflar. Dolayısıyla olumsuz yaşantılar, bu tür bireylerin madde kötüye kullanımı eğilimini artırmaktadır. Çünkü gerginlik yaratan olayları geçiştirmek, yatıştırmak ve üzüntülerini hafifletmek amacıyla madde kullanımına yönelmektedirler.

Psikolojik sağlamlığı belirleyen özelliklerden biri özyeterlik algısıdır (Gizir ve Aydın, 2006; Yılmaz ve Sipahioğlu, 2012). Anne-babanın çocukluk ve ergenlik döneminde duygusal istismarda bulunması risk oluşturmakta, psikolojik sağlamlık ve özyeterlik düzeyini düşürmektedir (Arslan ve Balkıs, 2016). Özbay ve arkadaşları (2018)'na göre ise riskli davranışlar çocuk ve ergenlerin, sosyal ve psikolojik gelişimlerini engellemektedir. Yine iyilik hallerini tehdit eder ve ergenlikten yetişkinliğe geçişte, başarıma potansiyellerini sınırlar. Bundan dolayı madde bağımlılığının nedenlerini, madde kullanım sıklığını, yaygınlığını ve bağımlılığı önleyici çalışmaların etkililiğini artırmak amacıyla risk faktörleri ve koruyucu faktörler ele alınmalıdır.

5.9. Akran Baskısı, Duyguları İfade Etme ve Psikolojik Sağlamlığın; Ergenlerin Madde Bağımlılığından Korunmaya İlişkin Özyeterliliklerini Yordama Düzeylerinin Tartışılması

a) Ergenlerin psikolojik dayanıklılık ve duygularını ifade etme düzeylerinin madde bağımlılığından korunmaya ilişkin özyeterliliğin alt boyutlarından biri olan Uyuşturucu/Uyarıcı Maddelerden Uzak Durma alt boyutunu pozitif yönlü olarak yordadığı buna karşın akran zorbalığına maruz kalma durumlarının Uyuşturucu/Uyarıcı Maddelerden Uzak Durma alt boyutunu negatif yönlü olarak yordadığına ulaşılmıştır ($R = .38$, $R^2 = .14$, $F = 10.26$, $p < .05$).

Ayrıca duygularını ifade etmenin alt boyutlarından olan olumlu duygu ve olumsuz duygu alt boyutlarının; psikolojik dayanıklılığın alt boyutlarından olan akran desteği, okul desteği, mücadele azmi ve empati alt boyutlarını ve akran zorbalığına maruz kalmanın alt boyutlarından olan alay, ilişkisel saldırı ve kişisel eşyalara saldırı alt boyutları Uyuşturucu/Uyarıcı Maddelerden Uzak Durma alt boyutunu yordamamaktadır.

Elde edilen bulgulara göre ergenlerin yakınlık duygusunu ifade etmeleri, aile desteğini almaları, uyum sağlamaları, korkutma ve açık saldırıya uğramaları madde bağımlılığından korunmaya ilişkin özyeterliliğin alt boyutlarından biri olan Uyuşturucu/Uyarıcı Maddelerden Uzak Durma alt boyutundaki varyansın %14'ünü açıklamaktadır.

b) Ergenlerin psikolojik dayanıklılık düzeylerinin madde bağımlılığından korunmaya ilişkin özyeterliliğin alt boyutlarından biri olan Baskı Altındayken Uyuşturucu/Uyarıcı Maddelerden Uzak Durma alt boyutunu pozitif yönlü olarak yordadığı buna karşın akran zorbalığına maruz kalma durumlarının Baskı Altındayken Uyuşturucu/Uyarıcı Maddelerden Uzak Durma alt boyutunu negatif yönlü olarak yordadığına ulaşılmıştır ($R = .34$, $R^2 = .11$, $F = 8.16$, $p < .05$).

Ayrıca ergenlerin duygularını ifade etme düzeyleri; psikolojik dayanıklılığın alt boyutlarından olan akran desteği, okul desteği, mücadele azmi ve empati alt boyutlarını ve akran zorbalığına maruz kalmanın alt boyutlarından olan alay, ilişkisel saldırı ve kişisel eşyalara saldırı alt boyutları Baskı Altındayken Uyuşturucu/Uyarıcı Maddelerden Uzak Durma alt boyutunu yordamamaktadır.

Elde edilen bulgulara göre ergenlerin aile desteğini almaları, uyum sağlamaları, korkutma ve açık saldırıya uğramaları madde bağımlılığından korunmaya ilişkin özyeterliliğin alt boyutlarından biri olan Baskı Altındayken Uyuşturucu/Uyarıcı Maddelerden Uzak Durma alt boyutundaki varyansın %11'ini açıklamaktadır.

c) Ergenlerin psikolojik dayanıklılık düzeylerinin madde bağımlılığından korunmaya ilişkin özyeterliliğin alt boyutlarından biri olan Uyuşturucu/Uyarıcı Maddeler Konusunda Yardım Arama alt boyutunu pozitif yönlü olarak yordadığı buna karşın akran zorbalığına maruz kalma durumlarının Uyuşturucu/Uyarıcı Maddeler Konusunda Yardım Arama alt boyutunu negatif yönlü olarak yordadığına ulaşılmıştır ($R = .38$, $R^2 = .15$, $F = 10.75$, $p < .05$).

Ayrıca duygularını ifade etme düzeyleri; psikolojik dayanıklılığın alt boyutlarından olan akran desteği, okul desteği ve empati alt boyutları ve akran zorbalığına maruz kalmanın alt boyutlarından olan korkutma, alay, ilişkisel saldırı ve kişisel eşyalara saldırı alt boyutları ise Uyuşturucu/Uyarıcı Maddeler Konusunda Yardım Arama alt boyutunu yordamamaktadır.

Elde edilen bulgular ergenlerin aile desteğini almaları, uyum sağlamaları, mücadele azmine sahip olmaları ve korkutma gibi zorbaca davranışlara maruz kalmaları madde bağımlılığından korunmaya ilişkin özyeterliliğin alt boyutlarından biri olan Uyuşturucu/Uyarıcı Maddeler Konusunda Yardım Arama alt boyutundaki varyansın %15'ini açıklamaktadır.

d) Ergenlerin psikolojik dayanıklılık ve duygularını ifade etme düzeylerinin madde bağımlılığından korunmaya ilişkin özyeterliliğin alt boyutlarından biri olan Uyuşturucu/Uyarıcı Maddeler Konusunda Arkadaşına Destek Olma alt boyutunu pozitif yönlü olarak yordadığına ulaşılmıştır ($R = .32$, $R^2 = .10$, $F = 6.99$, $p < .05$).

Ayrıca duyguları ifade etmenin alt boyutlarından olan olumsuz duygu alt boyutu; psikolojik dayanıklılığın alt boyutlarından olan aile desteği, akran desteği ve okul desteği alt boyutları ve akran zorbalığına maruz kalma durumları Uyuşturucu/Uyarıcı Maddeler Konusunda Arkadaşına Destek Olma alt boyutunu yordamamaktadır.

Elde edilen bulgular ergenlerin olumlu ve yakınlık duygularını ifade etmelerinin, uyum sağlamalarının ve empati kurmalarının madde bağımlılığından korunmaya ilişkin özyeterliliğin alt boyutlarından biri olan Uyuşturucu/Uyarıcı Maddeler Konusunda Arkadaşına Destek Olma alt boyutundaki varyansın %10'unu açıklamaktadır.

Bu çalışmanın sonuçlarıyla ilişkili olarak, ilgili literatürde yer alan çalışmalara yer verilmiştir. İlgili literatürde ergenlerin madde bağımlılığına eğilimli olmaları ya da madde bağımlılığından korunma özyeterlikleri düzeylerini açıklayan farklı etmenler (aile, akran, okul, bireysel etmenler ve diğer çevresel etmenler) olduğu görülmektedir. Bu etmenler akranlarla olan ilişkilerin, duyguları ifade etmenin ve psikolojik sağlamlığın farklı şekilleri olarak nitelendirilebilir.

Yapılan çalışmalar ergenlerde özyeterlik inancının en yaygın risk alma davranışlarından olan sigara içmeye ve uyuşturucu madde kullanmaya başlama ve devam etmeyi etkilediğini ortaya koymaktadır. Ergenlerin özyeterlik düzeyleri sigara, alkol ve uyuşturucu madde kullanmayı reddetmelerini kolaylaştırmaktadır (Carpenter ve Howard, 2009; Li ve arkadaşları, 2002; Akt. Uysal ve Bingöl, 2014).

Ergenlik döneminde özyeterlik algısı önem kazanmaktadır. Özyeterlik bireyin risk davranışlarının azalmasına, sosyal becerilerinin ve sorun çözme becerisinin

artmasına, akran baskısı, akademik başarısızlık, fiziki ve ailesel sorunlarla baş etmesine katkı sağlamaktadır (Singh ve Udainiya, 2009). Karahan ve arkadaşları (2006) ise lise öğrencilerinin özsaygı düzeyleri düştükçe, madde kullanımı ve toplum yaşamında risk alma ile tehlikeli davranışlarda bulunma eğilimlerinin artış gösterdiğini saptamışlardır.

Özmen ve Kubanç (2013), ergenler üzerinde yaptıkları çalışmada bir kısım öğrencinin kendini ispatlamak amacıyla uyuşturucu madde kullanmaya başladıklarını tespit etmişlerdir. Ergenlerin bu davranışları çağlarına özgü olarak yorumlansa da, madde bağımlılığına karşı özyeterliklerinin gelişmediğini göstermektedir. Tunçbilek (2018) ise 15-18 yaş aralığında ki ergenlerin genel olarak madde bağımlılığından korunmaya ilişkin özyeterliklerinin yüksek olduğunu saptamıştır.

Yetiştirme yurdunda kalanların, ergenliğin ilk dönemlerinden itibaren sigara kullanmayı denedikleri saptanmıştır. Ayrıca çeşitli araştırmalarda yetiştirme yurdunda kalan ergenlerin madde kullanımlarının yaygın olduğu tespit edilmiştir (Sucaklı ve ark., 2015). Bu sonuçlardan yola çıkarak yetiştirme yurdunda kalan ergenlerin aile desteği ve sosyal destekten yoksun olmalarına bağlı olarak madde kullanımına karşı özyeterliklerinin düşük olduğu söylenebilir. Yine Sucaklı ve arkadaşları, aynı çalışmada, tutarlı sonuçlara ulaşmışlardır: Katılımcıların önemli bir kısmının (%43,4) kimseden madde kullanımı konusunda destek almadıkları ve bir kısmının (%26,3) ise sadece öğretmen ve bakıcılardan destek aldıkları bilgisine ulaşmışlardır.

Ergenlik döneminde ki öğrencilere madde bağımlılığından korunmaya ilişkin eğitimlerin verilmesinin madde kullanımına karşı özyeterliklerini artırdığı belirlenmiştir (Akkuş ve ark., 2017; Ramos ve ark., 2017). Bülbül ve Odacı (2018) ise ergenlere aile, arkadaş ve öğretmen desteğini artıracak programların uygulanmasının, madde bağımlılığını ve eğilimini azaltacağını düşünmektedirler.

Madde bağımlılığı oldukça karmaşık süreçlerden sonra meydana gelen olumsuz duygu, düşünce ve davranışların da dâhil olduğu bir durumdur. Bu duruma sınırlı neden-sonuç ilişkileri olarak bakmak yetersiz kalır. Tüm risklerin belirlenip koruyucu faktörlerin de güçlendirilmesi gerekmektedir (Özbay ve ark., 2018).

Yaş düzeyine bağlı olarak risk faktörlerinin etkisi farklı olabilmektedir. Ergenliğin başlarında, aile içi ilişkilerin yetersizliğinden dolayı madde bağımlılığı

gelişirken, ergenliğin son dönemlerinde, madde bağımlılığında akran etkisi ön plana çıkmaktadır. Bununla birlikte koruyucu faktörler; problem çözme, sağlıklı kararlar verebilme, olumlu kişilerarası ilişkiler geliştirebilme, stres ve öfke yönetimi ile güvenli yaşam becerisine sahip olmayı kapsar. Ayrıca, aileye olumlu bağlılık geliştirebilme ve ailenin desteğini alabilme koruyucu faktörler arasındadır (Akt. Özbay ve ark., 2018). Ailenin desteğini yeterli düzeyde alabilen ergenlerin, psikolojik dayanıklılıkları ve özyeterliklerinin daha yüksek olacağı söylenebilir. Demir (2006), ebeveynlerin alkol veya uyuşturucu bağımlısı olmasının ergenleri riskli davranışlara yönelttiğini saptamıştır. Bu tür ailelerin çocuklarının öfke kontrolünde zorlandıkları, akranlarla iletişim becerilerinin zayıf olduğu, sakinleştirici ilaç kullandıkları, hayatı anlamlı ve yaşamaya değer bulmadıkları tespit edilmiştir.

Siyez ve Palabıyık (2009)'ın yapmış olduğu deneysel çalışmada, madde bağımlılığını önlemeye yönelik eğitim programı, ergenlerin yanlış inançlarını azaltmış, bilgi düzeylerini artırmış ve maddeyi reddetme becerilerini geliştirmiştir. Madde kullanım sıklığında ise anlamlı düzeyde değişme sağlanamamıştır. Bu sonuç; ergenlerin madde bağımlılığından korunması için, daha önce madde denememiş kişilere yönelik önleyici çalışmalar yapılması gerektiğini göstermesi bakımından önemlidir.

Gençlerin madde kullanımına karşı becerileri eğitim ve aile desteğinin sağlanması, sağlık ve yaşam becerileri ile güvenli ve kararlı davranış biçimlerinin kazandırılmasıyla mümkün olabilir. Çok yönlü kişisel-sosyal gelişimin benimsenmesi özellikle akran gruplarının olumsuz etkisinin ve diğer riskli davranışların önüne geçer (Yılmaz ve Türkkahraman, 2014).

Ailenin ilgisiz olması madde bağımlılığı riskini artırmaktadır (Özmen ve Kubanç, 2013). Buna ek olarak, Hong ve arkadaşları (2014), ebeveynlerin katılım ve desteğinin yetersizliği, aile içi şiddete maruz kalma, olumsuz akran etkisi, okula ilişkin aidiyet duygusunda yetersizlik algısı, toplum şiddeti ve düzensizliği nedeniyle öğrenciler arasında zorbalık mağduru olma ile madde kötüye kullanım riskinin arttığını bildirmişlerdir.

Erken dönemde zorbalık yapan çocuklar, ileriki dönemlerinde madde bağımlılığı gibi sorunlara daha fazla yatkın olmaktadır (Akt. Akyol ve ark. 2018 s. 440). Çevresel olumsuzluklar, özellikle okula ilişkin sorunlar, zorbalık ve uyuşturucu

madde kullanımı gibi sorunların ortaya çıkmasına neden olmaktadır (Aküzüm ve Oral, 2015, s.6). Dishion ve Skaggs (2000), 11-14 yaş aralığında ki ergenlerin sigara, alkol ve diğer uyuşturucu madde kullanımlarıyla çevresel değişkenleri incelemişler; aile stresi ve akran baskısının artmasıyla madde kullanımının da arttığı sonucuna ulaşmışlardır.

Aile ilişkilerinin niteliği ile akran desteği, ergenlerde sigara, alkol ve diğer uyuşturucu madde kullanımını yordamaktadır (Akt. Arıdağ ve Ermumcu, 2017, s.496). Derin (2017) yaptığı çalışmada madde bağımlısı olan bireyler, yüksek oranda sosyal dışlanma algıladıklarını, özellikle de akrabaları ve akranları tarafından dışlandıklarını bildirmişlerdir. Yine Aydoğdu (2013)'nın çalışmasında madde bağımlısı olan ergenler, bağımlı olmayanlardan farklı olarak, sosyal ve ailesel desteği düşük algıladıklarını bildirmişlerdir. Bunun bir sonucu olarak, Kaya (2011)'nın çalışmasında ifade edildiği gibi, madde kullanan ergenlerin, kullanmayanlara göre benlik saygısının düşük olduğu düşünülebilir.

Unlu (2009), madde kullanımı ile sosyal sermayenin (akran etkisi, aile bağları ve gençlik faaliyetleri) ilişkisini araştırmıştır. Madde kullanımı ile akran etkisinin pozitif, aile bağları ve gençlik faaliyetlerinin ise negatif ilişkili olduğunu tespit etmiştir. Yılmaz ve Sipahioğlu (2012), tek ebeveynle yaşayan ergenler için okulun ve öğretmenlerin sağladığı desteğin, yetişkine duyulan destek ihtiyacını karşılayabileceğini ifade etmişlerdir. Özellikle öğretmenler ilgi, destek ve cesaretlendirme ile bu ihtiyacı karşılayarak riskli durumlara karşı korumaktadır. Okula bağlılık, ebeveyn gözetimi ve akran desteği sigara kullanımında koruyucu bir faktördür (Peltzer, 2009).

Sale ve arkadaşları (2003), ergenlerin sigara, alkol ve diğer uyuşturucu maddeleri kullanmalarını; aile, okul, akran ve mahalle etkileri gibi dış risk faktörleri ve kendi kendini kontrol, aile bağları ve okula bağlılığı içeren bireysel risk ve koruyucu faktörler açısından değerlendirmişlerdir. Bireysel, aile ve okul ile madde kullanımı arasında doğrudan, anlamlı ilişkilere ulaşmışlardır. Bu durum ergenlerin bireysel koruyucu faktörleri ile aile ve okul bağlarının güçlendirilmesi gerektiğini göstermektedir.

Madde kullanımı ile akran baskısı ilişkisi anlamlı düzeydedir. Uçucu madde kullanma deneyimi, halen madde kullanma, ailede madde kullanma ve yakın

arkadaşta sigara/alkol/uyuşturucu madde kullanımı olan öğrencilerin akran baskısı düzeyleri daha yüksek bulunmuştur (Can, 2017). Olumsuz akran davranışları ve ebeveyn tutumuna maruz kalan lise ğrencilerinin sigara ve alkol deneme oranları daha fazladır (Gölmez, 2003). Çevresel rol modellerin olmaması, olumlu ebeveyn ve arkadaş ilişkileri, sosyal destek ve maddeye ulaşma zorluğu madde kullanımını önleyici etkenlerdir (Yıldız, 2009).

Bu çalışmanın bulgularıyla tutarlı olarak çırak (2016), duygusal anlamda dengesizlik ve dışadönük kişilik özelliklerinin alkol kullanımını yordadığı sonucuna ulaşmıştır. Zullig ve arkadaşları (2014)'nın lise öğrencileri ile yaptıkları çalışmada ise ergenlerin duygusal özyeterlilik düzeyleri azaldıkça alkol alma ve sigara içme davranışlarında artış olduğu belirlenmiştir.

BÖLÜM VI

SONUÇ VE ÖNERİLER

6.1. SONUÇLAR

Yapılan analizler sonucunda; ergenlerin madde bağımlılığından korunmaya ilişkin özyeterlilikleri ile psikolojik dayanıklılık düzeyleri, duygularını ifade etme düzeyleri ve akran zorbalığına maruz kalmaları arasında anlamlı ilişkilerin olduğu, bu ilişkilerinde genel olarak orta düzeyde ve yordayıcı olduğu söylenebilir. Bununla birlikte ergenlerin madde bağımlılığından korunmaya ilişkin özyeterlilikleri ile okul türü ve cinsiyete göre anlamlı düzeyde farklılaşma olduğu; fakat sınıf düzeyi, aile aylık gelir düzeyi ve aile bütünlüğüne göre anlamlı düzeyde farklılaşma olmadığına ulaşılmıştır. Çalışmanın bulgularına ilişkin yorumlar aşağıda maddeler halinde açıklanmıştır.

1. Okul türüne göre ergenlerin madde bağımlılığından korunmaya ilişkin özyeterlilikleri anlamlı düzeyde farklılaşmaktadır. Çalışmadan elde edilen bulgulara göre Anadolu lisesi öğrencilerinin mesleki ve teknik Anadolu lisesi öğrencilerine göre madde bağımlılığından korunmaya ilişkin özyeterlilikleri daha yüksek bulunmuştur.
2. Sınıf düzeyiyle ergenlerin madde bağımlılığından korunmaya ilişkin özyeterlilikleri anlamlı düzeyde farklılaşmamaktadır. Bu sonuç, lise öğrencilerinin yaş düzeylerine göre de farklılaşma olmadığını göstermektedir.
3. Cinsiyet ile ergenlerin madde bağımlılığından korunmaya ilişkin özyeterliliklerinin anlamlı düzeyde farklılaştığı saptanmıştır. Kız öğrencilerin erkek öğrencilere göre madde bağımlılığından korunmaya ilişkin özyeterlilikleri, anlamlı düzeyde yüksek bulunmuştur.

İlgili literatür incelendiğinde erkek öğrencilerin, kız öğrencilere oranla madde kullanımıyla daha fazla ilişkili bulunduğu görülmektedir. Sınırlı sayıda çalışma, kız öğrencilerin madde kullanım oranlarının erkeklerden daha yüksek olduğuna ilişkin sonuçlar bildirmektedir. Orta çoklukta çalışmada ise madde kullanımının cinsiyete göre farklılaşmadığını bildiren sonuçlara rastlanmaktadır.

4. Aile aylık gelir düzeyi ile ergenlerin madde bağımlılığından korunmaya ilişkin özyeterlilikleri anlamlı düzeyde farklılaşmamaktadır.

İlgili literatür incelendiğinde sosyo-ekonomik düzeyin birçok çalışmada farklılaşma durumunun incelendiği görülmektedir. Sosyo-ekonomik düzeyin; ekonomik gelir, iş ve meslek, kirada oturup oturmama ve ev ısınma şekli, öğrenim düzeyi, okunulan gazete, kitap ve dergi sayıları gibi farklı kriterlere göre belirlendiği göze çarpmaktadır. Bu çalışmada tüm bu kriterlerin, madde kullanımıyla ilişkisi ve farklılaşma durumlarına yer verilmeye özen gösterilmiştir.

5. Aile bütünlük durumu (birlikte ve sağ, boşanma, vefat etme) ile ergenlerin madde bağımlılığından korunmaya ilişkin özyeterlikleri anlamlı düzeyde farklılaşmamaktadır.

İlgili literatür incelendiğinde ailenin çeşitli nedenlerle parçalanmış olmasının madde bağımlılığına risk oluşturduğu bulgusuna sık rastlanmaktadır. Ergenlerin anne ya da babasının öz veya üvey olması, birlikte ve sağ olması, madde kullanma düzeylerini farklılaştırmaktadır. Bu çalışmayla tutarlı olarak, madde kullanımının aile bütünlük durumuna göre farklılaşmadığını bildiren çalışmalara da rastlanmaktadır.

Ailenin parçalanmış olmasına rağmen, madde bağımlılığından korunmaya ilişkin özyeterliğin farklılaşmaması, bazı olasılıklara işaret etmektedir. Bu durum ebeveynlerle kurulan ilişkilerin, her hangi biri tarafından kurulmasının yeterli olmasıyla açıklanabilir. Ayrıca ilgi, sevgi ve yeterli desteğin okul ya da diğer sosyal çevreden karşılanmasından kaynaklı olabileceği de söylenebilir.

6. Ergenlerin akran zorbalığına maruz kalmaları ile madde bağımlılığından korunmaya ilişkin özyeterlilikleri arasında orta düzeyde, negatif yönlü ve anlamlı ilişkiler bulunmuştur. Ergenlerin akran zorbalığına ya da baskısına maruz kalması, madde bağımlılığından korunmaya ilişkin özyeterlilik düzeylerini düşürecektir.

İlgili literatürde, ergenlerin ilk defa madde kullanmalarında ve madde bağımlılığı geliştirmelerinde akranların yüksek dereceli etkisi olduğunu bildiren çalışmalara rastlanmaktadır. Akranların etkisi; maddeye erişim de kolaylığa neden olma, “ısrar” yoluyla baskı kurma, olumsuz örnek (model) teşkil etme ve grup normlarını içselleştirme vs. şeklinde kendini göstermektedir.

Akran baskısına maruz kalan kronik zorba mağdurlarında, madde kullanımına daha sık rastlandığı söylenebilir. Bu durum, baskıya ve yönlendirilmeye açık olmalarına bağlanabilir. Zorbalık yapanlarda madde kullanımına sık rastlanması ise grup uyumuyla, kendini ispatlama ve diğer etmenlerin varlığıyla açıklanabilir.

7. Duyguları ifade etme düzeyleri ile ergenlerin madde bağımlılığından korunmaya ilişkin özyeterlikleri arasında orta düzeyde, pozitif yönlü ve anlamlı ilişkilere ulaşılmıştır. Ergenlerin duygularını ifade etme düzeylerinin yüksek olması, madde bağımlılığından korunmaya ilişkin özyeterliklerini olumlu yönde etkilemektedir.

Bireyin kendini ifade etmesinin en önemli unsurlarından biri olan duyguları ifade etme, bireyi farklı arayışlara girmeden problemlerini çözmesi ve çeşitli olumsuzluklara ilişkin üzüntü veya keder duygusunu karşı tarafa ileterek hafifletmesi anlamında işlevseldir.

İlgili literatürde; madde kullanımının duyguyu tanıyabilme, düzenleme ve ifade etme ile ilişkisini ortaya koyan çalışmalar mevcuttur. Ayrıca madde kullanmanın bir tür kendini ifade etme şekli ve maddenin baş etme yöntemi olarak kullanıldığı da ifade edilmektedir. Bu durumda madde bağımlılığının, kendini ifade etme becerisinin yerini aldığı söylenebilir.

8. Psikolojik dayanıklılık düzeyleri ile ergenlerin madde bağımlılığından korunmaya ilişkin özyeterlikleri arasında orta düzeyde, pozitif yönlü ve anlamlı ilişkilere ulaşılmıştır.

Akran, okul ve aile desteğinin; mücadele azmi, uyum sağlama ve empati kurabilme becerisinin yüksek olması ergenleri madde bağımlılığı riskine karşı koruyucu olmaktadır. Bu duruma ilişkin paralel sonuçlar, ilgili literatürde çeşitli araştırmalarda yer almaktadır.

Bireyi madde kullanımına iten sebepler ile madde kullanımından koruyan faktörler; bireysel, ailesel ve çevresel kapsamda ele alınmaktadır. Bireyin benlik saygısı, özgüveni, atılganlığı gibi faktörler bireysel özelliklere; ebeveyn tutumu ailesel özelliklere; bireyin yaşadığı mahalle ya da sokağın risk durumu ise çevresel özelliklere örnekler olabilir. Bunların yetersizliği ve olumsuz rol modelleri risk oluştururken tersi durumlar ise bireyi madde kullanımına karşı koruyucu olacaktır.

9. Akran zorbalığına maruz kalma, duyguları ifade etme ve psikolojik dayanıklılık ergenlerin madde bağımlılığından korunmaya ilişkin özyeterliklerini yordamaktadır.

Ergenlerin uyuşturucu/uyarıcı maddelerden uzak durmasında, yakınlık duygusunu ifade etmeleri, aile desteğini almaları, uyum sağlamaları, korkutma ve açık saldırıya uğramaları; baskı altındayken uyuşturucu/uyarıcı maddelerden uzak durmalarında aile desteğini almaları, uyum sağlamaları, korkutma ve açık saldırıya

uğramaları önemli bir yer tutmaktadır. Aynı zamanda uyuşturucu/uyarıcı maddeler konusunda arkadaşına destek olmalarında olumlu ve yakınlık duygularını ifade etmeleri, uyum sağlamaları ve empati kurmaları; uyuşturucu/uyarıcı maddeler konusunda yardım aramalarında ise aile desteğini almaları, uyum sağlamaları, mücadele azmine sahip olmaları ve korkutma davranışlarına uğramaları önemli bir yer tutmaktadır.

6.2. ÖNERİLER

6.2.1. Araştırmacılara Öneriler

1. Bu çalışma da, devlet okullarından, Anadolu liseleri ile mesleki ve teknik liselerin madde bağımlılığından korunmaya ilişkin özyeterliklerinin farklılaşıp farklılaşmadığı incelenmiştir. Bundan dolayı özel okullar, diğer lise türleri ve kademelerdeki öğrenciler (ilkokul, ortaokul vs.) üzerine çalışmalar yapılabilir.
2. Türkiye’de mesleki ve teknik Anadolu liselerinin, Anadolu liselerine göre daha az tercih edildiği ve tercih edenlerinde akademik başarısının düşük düzeyde olduğu söylenebilir. Akademik başarı ile madde bağımlılığından korunmaya ilişkin özyeterlik üzerinde çalışılması, bu çalışmadan daha farklı sonuçlar ortaya koyacaktır.
3. Lise öğrencileri üzerinde yapılan çalışmaların birçoğunda (bu çalışma dâhil), çeşitli nedenlerden dolayı son sınıflar (12. sınıf) örnekleme dahil edilmemektedir. 12. sınıf öğrencilerine özgü ya da 12. sınıfların dahil edildikleri çalışmalar planlanabilir.
4. Cinsiyete göre madde kullanımının farklılaşma durumları araştırılırken, özellikle kız imam hatip okulları (ortaokul ve lise) ile erkek imam hatip okulları üzerine çalışmalar tasarlanabilir. Bu tür okullarda okuyan öğrencilerin, daha çok hem cinsleriyle zaman geçiriyor olmaları, madde kullanımına etkiyi ve madde bağımlılığına olan eğilimi de farklı şekilde ortaya koyacaktır. Özellikle hem cins akranların, madde bağımlılığına etkisine ilişkin daha açık bilgiler sağlayacaktır.
5. Aile bütünlüğünün madde bağımlılığından korunmaya ilişkin özyeterlikten farklılaşma durumu, anne-babasız büyüyen çocuklar ya da yetiştirme yurtlarında büyüyen bireyler de incelenebilir.
6. İlgili literatür incelendiğinde akran zorbalığı ve duyguları ifade etme düzeyi ile madde bağımlılığı üzerine yapılan çalışmaların oldukça sınırlı olduğu görülmektedir. Bu tür çalışmalar çeşitli desenlerde tasarlanabilir. Özellikle, akran zorbalığı ve duyguları ifade etme düzeylerinin aracılık rollerine ve yordayıcı ilişkilerine de bakılabilir.

7. Akran zorbalığıyla veya baskısıyla baş etme, duyguları ifade etme ve psikolojik sağlamlığa ilişkin yapılandırılmış eğitimlerin, ergenlerin madde bağımlılığından korunmaya ilişkin özyeterliklerine etkisi test edilebilir.

6.2.2. Uygulayıcılara Öneriler

1. Mesleki ve teknik liselerde görev yapan okul psikolojik danışmanları, öğrencilerinin önleyici çalışmalarla madde bağımlılığından korunmaya ilişkin özyeterliklerini artırabilirler.
2. Tüm kademelerde görev yapan okul psikolojik danışmanları ile okul yöneticileri ve öğretmenler, madde bağımlılığını önleyici çalışmalar planlarken riskli durumda olan erkek öğrencilere öncelik verebilirler.
3. Okul psikolojik danışmanları; bireysel veya grup çalışmaları ile akran baskısı/akran zorbalığı ile baş etme, kendini ifade etme becerisi kazandırma ve psikolojik dayanıklılık düzeylerini olumsuz etkileyecek durumlara müdahalede bulunma gibi girişimlerde bulunarak, çocuk ve ergenlerin madde bağımlılığına karşı koruyucu özelliklerinin artmasını sağlayabilirler.
4. MEB ve Yeşilay'ın öncülüğünde, diğer özel veya resmi kurum ve kuruluşlar çocuk ve ergenlerin madde bağımlılığından korunma özyeterliklerini artırmak amacıyla akran zorbalığıyla baş etme, kendini ifade etme becerisi geliştirme ve psikolojik dayanıklılığı artırma çalışmaları planlayarak uygulanmasını sağlayabilirler.
5. Çocuk ve ergenlerin madde bağımlılığından korunma özyeterliklerini artırmaya yönelik çalışmalar, ebeveyn eğitimleriyle desteklenebilir.
6. Çocuk ve ergenlerin madde bağımlılığından korunmaya ilişkin özyeterliklerini artırmak amacı ile öğretmenlere; akran zorbalığı, kendini ifade etme ve psikolojik dayanıklılık konularında, seminer, konferans veya hizmet içi eğitim faaliyetleri düzenlenebilir.
7. Öğrencilerin madde bağımlılığından korunmaya ilişkin özyeterliklerini artırmak amacıyla verilen eğitimlerin kalıcı olmasını sağlamak için, disiplinler arası yaklaşım esas alınarak, akran zorbalığı, kendini ifade etme ve psikolojik dayanıklılık konularına ders içeriğinde yer verilebilir.

6.2.3. Ebeveynlere Öneriler

1. Ebeveynlerin kuracakları iletişim, çocuklar için model olmaktadır. Ebeveynler, kendilerinin ve çocuklarının duygu ve düşüncelerini ifade edebilecekleri bir ortam oluşturup, çocuklarının madde bağımlılığından korunma özyeterliklerini artırabilirler.

2. Ebeveynler; psikolojik dayanıklılık düzeyini olumsuz etkileyen aile yaşantılarından kaynaklı riskli durumların önüne geçerek, çocuklarının madde bağımlılığından korunma özyeterliklerini artırabilirler.
3. Madde bağımlılığında akran etkisi ön plana çıkmaktadır. Bundan dolayı ebeveynler, çocuklarının akran baskısı/akran zorbalığı ile baş etme becerilerini artırmaya yönelik eğitilmelerini sağlayabilirler.
4. Madde bağımlılığından korunmayı sağlayan en önemli faktörlerden biri de çocukların uğraş alanlarının çeşitlendirilmesidir. Bu konuda ebeveynler, çocuklarının ilgi ve yeteneklerini esas alarak, sosyal ve fiziki aktivitelerinin çeşitlenmesinde çocuklarına yol gösterici olabilirler.

KAYNAKÇA

- Acar, H. ve Kılınç, M. (2017). Akran baskısıyla başa çıkma konusunda hazırlanan psikoeğitim programının lise öğrencilerinin akran baskısı düzeylerine etkisi. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9(19), 287-300.
- Acar, M. (2006). *Türkiye’de madde bağımlılığı ve gençlik*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kırıkkale.
- Acar, S. (2017). *Sigara içen ve sigara içmeyen bireylerin psikolojik dayanıklılık ve stresle başa çıkma tutumları açısından karşılaştırılması*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Ege Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, İzmir.
- Açıkgöz, T. (2017). *Ortaokul öğrencilerinde akran zorbalığı ile okula karşı tutum (Kartepi ilçesi örneği)*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Sakarya Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Sakarya.
- Adıgüzel, G. (2012). *Üniversite öğrencilerinin saldırganlık düzeylerinin empatik eğilim, duyguları ifade etme ve öz-anlayış açısından incelenmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Selçuk Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Konya.
- Adler, A. (2010). *Yaşamın anlamı*. (1. Baskı). İlhan, H. Çev. Ankara: Alter Yayıncılık.
- Ahmad, I. (2009). *Mothers' parenting styles as predictors of Palestinian children's peer victimization and aggression*. Doctoral dissertation, Indiana University.
- Aile Eğitimi Uygulamaları Ülke Raporu, (2013). <http://aileegitimi.meb.gov.tr> (Erişim tarihi: 09.02.2019).
- Akça, Z. K. (2012). *Genç yetişkinlikte algılanan anne-baba tutumlarının, kendini toplarlama gücü ve benlik saygısı arasındaki ilişki*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Akdoğan, B. ve Yalçın, S. B. (2018). Lise öğrencilerinin psikolojik dayanıklılık ve çatışma çözme davranışlarının öznel iyi oluşlarını yordaması. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, (46), 174-197.

- Akgül, A. ve Kaptı, A. (2010). *Türkiye'nin uyuşturucu ile mücadele politikası: Politika süreç analizi*. S. Özeren, M., A., Mehmet ve Ö. Demir. Yerelden küresele sınırı aşan suçlar, 75-59.
- Akgün, S. (2005). *Akran zorbalığının anne-baba tutumları ve anne-baba ergen ilişkisi açısından incelenmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Akkuş, D. (2010). Ergende esrar kullanımı: Toplum ruh sağlığı yaklaşımı (Olgu sunumu). *Journal of Psychiatric Nurses*, 1(1), 43-46.
- Akkuş, D., Karaca, A., Konuk Şener, D. & Ankaralı, A. (2016). Lise öğrencileri arasında madde kullanım sıklığı ve etkileyen faktörler. *Bağımlılık Dergisi*, 17(4), 139–152.
- Akkuş, D., Karaca, A., Şener, D. K. ve Ankaralı, H. (2017). Lise öğrencileri arasında sigara ve alkol kullanma sıklığı ve etkileyen faktörler. *Anadolu Kliniği*, 22(1), 36-45. DOI: 10.21673/anadoluklin.245632
- Akpınar, E., Yoldaşcan, E., & Saatçi, E. (2006). The smoking prevalence and the determinants of smoking behaviour among students in Cukurova University, Southern Turkey. *West Indian Medical Journal*, 55(6), 414-419.
- Aksoy, K. (2006). *Lise öğrencilerinin bağımlılık yapan maddelere ilişkin tutumları ve bu tutumlara etki eden değişkenlerin incelenmesi: Malatya ili örneği*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya.
- Aksu, A. (2002). *Lise öğrencilerinde psikoaktif madde kullanımı ve şiddet davranışı*. Yayınlanmamış Uzmanlık Tezi, Fırat Üniversitesi Tıp Fakültesi Adli Tıp Anabilim Dalı, Elazığ.
- Aktaş, B. (2018). *Ortaokul öğrencilerinde internet ve dijital oyun bağımlılığının psikolojik sağlamlık ve saldırganlıkla ilişkisi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Kafkas Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Kars.
- Aktaş, E. (2016). *Ergenlerin psikolojik dayanıklılıkları ile gelecek beklentileri arasındaki ilişki*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Samsun.

- Aktuğ, T. (2006). *Ergenlerde akran baskısı ve benlik saygısının incelenmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Mersin Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Mersin.
- Aktürk, Ü. ve Aylaz, R. (2013). Bir ilköğretim okulundaki öğrencilerin öz yeterlilik düzeyleri. *Dokuz Eylül Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Elektronik Dergisi*, 6(4).
- Aküzüm, C. ve Oral, B. (2015). Yönetici ve öğretmen görüşleri açısından okullarda görülen en yaygın şiddet olayları, nedenleri ve çözüm önerileri. *EKEV Akademi Dergisi*, 61(61), 1-30.
- Akyol, N. A., Yıldız, C. ve Akman, B. (2017). Öğretmenlerin akran zorbalığına ilişkin görüşleri ve zorbalıkla baş etme stratejileri. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 33(2), 439-459.
- Albayrak, B. ve Kutlu, Y. (2009). Ergenlerde öfke ifade tarzı ve ilişkili faktörler. *Maltepe Üniversitesi Hemşirelik Bilim ve Sanatı Dergisi*, 2(3), 57-69.
- Albayrak, S. ve Balcı, S. (2014). Gençlerde madde bağımlılığı ve önlenmesi. *Hemşirelikte Eğitim ve Araştırma Dergisi*, II (2): 30-37.
- Algünerhan, R. G. (2017). *12-14 yaşındaki ergenlerde algılanan anne baba tutumları benlik algısı ve psikolojik sağlamlık*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Nişantaşı Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Alıkaşifoğlu, M. (2008). Ergenlerde davranışsal sorunlar. *İ.Ü. Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Sürekli Tıp Etkinlikleri, Adolesan Sağlığı 2, Sempozyum Dizisi No: 63. Mart 2008 S.55-59*.
- Alıkaşifoğlu, M. ve Ercan, O. (2006). Ergenlerde madde kullanımı. *Türkiye Klinikleri Pediatrik Bilimler Dergisi*, 2(5):76-83.
- Altundağ, Y. (2013). *Anne-babası bosanmış ergenlerin psikolojik dayanıklılık düzeylerinde yordayıcı değişkenler olarak yaşam doyumu ve yalnızlık*. Yayınlanmamış Yüksek lisans tezi, Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Bolu.

- Arabacı, L. B., Dağlı, D. A. ve Taş, G. (2018). Madde Kullanım Bozukluklarında Duygu Düzenleme Güçlüğü ve Hemşirelerin Rol ve Sorumlulukları. *Bağımlılık Dergisi*, 19(1), 10-16.
- Aras, S., Günay, T., Özcan, S. ve Orçin, E. (2007). İzmir ilinde lise öğrencilerinin riskli davranışları. *Anadolu Psikiyatri Dergisi*, 8(3), 186-196.
- Arıdağ, N. Ç. ve Ermumcu, E. (2017). Examinations of Perceived Family Functions, Resilience and Substance Abuse of University Students. *International Online Journal of Educational Sciences*, 9(2).
- Arslan, C. ve Adıgüzel, G. (2018). Investigation of university students' aggression levels in terms of empathic tendency, self-compassion and emotional expression. *European Journal of Education Studies*.
- Arslan, G. ve Balkıs, M. (2016). Ergenlerde duygusal istismar, problem davranışlar, özyeterlik ve psikolojik sağlamlık arasındaki ilişki. *Sakarya University Journal of Education*, 6(1), 8-22.
- Arslan, H. (2016). *Ankara ili polatlı ilçesindeki aile içi ilişkiler temelinde 13-18 yaş madde bağımlılığı*. Yayınlanmamış Yüksek lisans tezi, Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Arslan, H. N., Terzi, Ö., Dabak, Ş. ve Pekşen, Y. (2012). Samsun il merkezindeki lise öğrencilerinde sigara, alkol ve madde kullanımı. *Erciyes Medical Journal*, 34(2), 79-84.
- Arslan, S. ve Savaşer, S. (2009). Akran zorbalığını önlemede okul hemşiresinin rolü. *Maltepe Üniversitesi Hemşirelik Bilim ve Sanatı Dergisi*, 2(3), 118-123.
- Atak, H. (2011). Kimlik gelişimi ve kimlik biçimlenmesi: Kuramsal bir değerlendirme. *Current Approaches in Psychiatry/Psikiyatride Guncel Yaklaşımlar*, 3(1).
- Atan, M., Türe, H. ve Koçak, D. (2016). Analitik ağ süreci yöntemi ile gençlerde madde bağımlılığı ve erken uyarı sistemine ilişkin bir uygulama. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (24), 103-112.
- Atik, Z. E., Çoban, A. E., Çok, F., Doğan, T. ve Karaman, N. G. (2014). Akran ilişkileri ölçeği'nin Türkçe'ye uyarlanması: Geçerlik ve güvenirlik çalışması. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, 14(2), 433-446.

- Austin V. L. and Sciarra D.T. (2015). *Çocuk ve ergenlerde duygusal ve davranışsal bozukluklar*. (Çev. Ed. Özkes, M.). Nobel Yayınları.
- Avcı M. (2010). Ergenlikte toplumsal uyum sorunları. *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi/Journal of Graduate School of Social Sciences*; 7.1: 39-64.
- Avcı, E. (2017). *Madde bağımlılığı tedavisi görmüş bireylerde bilişsel davranışçı grup psikoterapisinin relaps eğilimi üzerindeki etkisinin sınanması*. Yayınlanmamış doktora tezi, İstanbul Arel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Ayas, T. (2012). The effect of parental attitudes on bullying and victimizing levels of secondary school students. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 55, 226-231. <https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2012.09.498>
- Ayas, T. ve Pişkin, M. (2011). Lise öğrencileri arasındaki zorbalık olaylarının cinsiyet, sınıf düzeyi ve okul türü bakımından incelenmesi. *İlköğretim Online*, 10(2).
- Ayas, T. ve Pişkin, M. (2015). Akran zorbalığı belirleme ölçeği ergen formu. *Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi*, (50), 316-324.
- Aydın, A. (2007). *Eğitim psikolojisi*. (8. Basım). Ankara: Tek Ağaç Yayıncılık.
- Aydoğdu, T. (2013). *Bağlanma stilleri, başa çıkma stratejileri ile psikolojik dayanıklılık arasındaki ilişkinin incelenmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Bacıoğlu, S. D., Kocabıyık, O. O. ve Malkoç, A. (2017). Rehberlik ve psikolojik danışmanlık öğrencilerinin okullardaki rehberlik servisini değerlendirmeleri. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 7(48).
- Bağcı, T. (2008). *Üniversite öğrencilerinin aleksitimi düzeylerinin bazı değişkenlere göre incelenmesi (Gazi Üniversitesi, Gazi Eğitim Fakültesi örneği)*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Balcı, S., Gülveren, H. ve Balcı, M. (2015). Madde bağımlılığı konulu kamu spotlarının lise öğrencilerince değerlendirilmesi. *Turkish Studies International Periodical For The Languages*. 10(6).

- Bandura, A. (1999). A sociocognitive analysis of substance abuse: an agentic perspective. *Psychological Science*, 10(3), 214-217.
- Bartneck, C., Bleeker, T., Bun, J., Fens, P. and Riet, L. (2010). The influence of robot anthropomorphism on the feelings of embarrassment when interacting with robots. *Paladyn, Journal of Behavioral Robotics*, 1(2), 109-115.
- Bayar, Y. ve Uçanok, Z. (2012). Ergenlerin dâhil oldukları zorbalık statülerine göre okul sosyal iklimi ve genellenmiş akran algıları. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, 12(4), 2337-2358.
- Bayhan, P. ve Işıtan, A. G. S. (2010). Ergenlik döneminde ilişkiler: Akran ve romantik ilişkilere genel bakış. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 20(20), 33-44.
- Bayram, T. (2013). *Eroin bağımlılarında yüzdeki duygu ifadelerini tanıma ve hemisferik asimetrinin görsel yarı alan tekniği ile incelenmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Haliç Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Beyazyürek, M. ve Şatır, T. T. (2000). Madde kullanım bozuklukları. *Psikiyatri Dünyası*, 4(2), 50-56.
- Boztaş, M. H. ve Arısoy, Ö. (2010). Uçucu madde bağımlılığı ve tıbbi sonuçları/inhalant dependence and its medical consequences. *Psikiyatri ve Güncel Yaklaşımlar*, 2(4), 516.
- Bülbül, K. ve Odacı, H. (2018). Lise öğrencilerinde umutsuzluk, bağlanma stili ve aile yapısının madde kullanma eğilimini yordama gücü. *Klinik Psikiyatri Dergisi*, 21(4).
- Bulut, B. (2016). *Ergenlerin anksiyete, sosyal destek ve psikolojik sağlık düzeyleri arasındaki ilişkilerin incelenmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Atatürk Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Erzurum.
- Bulut, S., Doğan, U. ve Altundağ, Y. (2013). Adolescent Psychological Resilience Scale: Validity and Reliability Study. *Contemporary Psychology, Suvremena Psihologija*, 16(1), 21-32.
- Burger, J. M. (2006). *Kişilik* (İ. D. Erguvan Sarioğlu, Çev.). İstanbul: Kaknüs Yayınları.

- Burns, A. & Darling, N. (2002) “ Peer Pressure: It’s More Subtle Than You Think” *Principal*, 82, 1, 67-69.
- Burnukara, P. ve Uçanok, Z. (2012). İlk ve orta ergenlikte akran zorbalığı: Gerçekleştiği yerler ve baş etme yolları. *Türk Psikoloji Yazıları*, 15(29), 68.
- Büyüköztürk, Ş., Çakmak, E. K., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş. ve Demirel, F. (2015). *Bilimsel araştırma yöntemleri*. (19. Baskı). Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık
- Çakar, F. S., Tagay, Ö., Karataş, Z. ve Yavuzer, Y. (2015). Lise öğrencileri ile öğretmenlerin riskli davranışlara ilişkin görüşleri. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7(12), 1-13.
- Camras, L., Kolmodin, K. and Chen, Y. (2008). Mothers’ self-reported emotional expression in Mainland Chinese, Chinese American and European American families. *International Journal of Behavioral Development*, 32 (5), 459-463.
- Can, V. 2017. *Sosyal fobi ve akran baskısının ergenlerde madde kullanımına etkisi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Atatürk Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Erzurum.
- Canbulat, N. (2011). *İstanbul ili Şişli ilçesi Anadolu liselerinde öğrenim gören gençlerin sağlık profilleri*. Yayınlanmamış doktora tezi, İstanbul Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Çarkıt, E. ve Yalçın, S. B. (2018). Üniversite öğrencilerinin düşünce hataları ve duyguları ifade etmelerinin mükemmeliyetçilik tutumlarını yordaması. *Sakarya University Journal of Education*, 8(1), 195-210.
- Carpenter, C. M. and Howard, D. (2009). “Development of a drug use resistance self-efficacy (DURSE) scale.” *American Journal of Health Behavior*, Volume 33/2, s. 147-157.
- Çataloğlu, B. (2011). *Madde Kullanan ve Kullanmayan Ergenlerin Psikolojik Sağlık ve Aile İşlevleri Açısından Karşılaştırılması*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İzmir.
- Cevasco, A. M., Kennedy, R. and Generally, N. R. (2005). Comparison of movement-to-music, rhythm activities, and competitive games on depression,

stress, anxiety, and anger of females in substance abuse rehabilitation. *Journal of music therapy*, 42(1), 64-80.

Çiğdemoğlu, S. (2006). *Lise 1. sınıf öğrencilerinin akran baskısı, özsaygı ve dışadönüklük kişilik özelliklerinin okul türlerine göre incelenmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Çırak, T. D. (2016). *Psikolojik dayanıklılık ve kişilik özelliklerinin alkol kullanımına etkisi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Çiydem, E. (2017). *Hemşirelik öğrencilerinde riskli davranışlar, akran baskısı ve psikolojik dayanıklılık*. Yayınlanmamış Yüksek lisans tezi, İstanbul Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Connell, N. M., Morris, R. G. and Piquero, A. R. (2017). Exploring the link between being bullied and adolescent substance use. *Victims ve Offenders*, 12(2), 277-296.

Corey, G. (2008). *Psikolojik danışma kuram ve uygulamaları* (T. Ergene, Çev.). Ankara: Mentis Yayıncılık.

Coşkun, S. (2006). *Uçucu madde kullanan ergenlerde bilinçlendirme eğitiminin etkinliği*. Yayınlanmamış doktora tezi, Marmara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Crano, W. D. & Donaldson, C. D. (2018). Positive Parenting, Adolescent Substance Use Prevention, and the Good Life. *The Social Psychology of Living Well*, 277-297.

Cruise K. E. and Becerra, R. (2018). Alexithymia and problematic alcohol use: A critical update. *Addictive Behaviors*, 77, 232-246.

Daşçı, E. (2015). *Bilişsel duygu düzenleme stratejilerinin ebeveyn kontrolü ile akran ilişkileri ve akran baskısı arasındaki ilişkide aracılık rolünün incelenmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

- Demir, N.Ö. (2006). Ailedeki madde bağımlılığının ergenin sapmış davranışlara yönelmesindeki etkisi: Lise son sınıf gençliği örneği. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 23: 119-129.
- Deniz, M. & Ersoy, E. (2016). Examining the Relationship of Social Skills, Problem Solving and Bullying in Adolescents. *International Online Journal of Educational Sciences*, 8(1).
- Derin, M. (2017). *Madde bağımlısı bireylerin sosyal dışlanma algıları: Ankara AMATEM örneği*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Ankara Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Desideri, L., Ottaviani, C., Malavasi, M., di Marzio, R. and Bonifacci, P. (2019). Emotional processes in human-robot interaction during brief cognitive testing. *Computers in Human Behavior*, 90, 331-342.
- Dinçer, B. (2008). *Alt ve üst sosyoekonomik düzeyde lise 2. sınıfa devam eden ergenlerin anne baba tutumlarını algılamaları ile arkadaşlık ilişkilerinin incelenmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Ankara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Dishion, T. J. and Skaggs, N. M. (2000). An ecological analysis of monthly "bursts" in early adolescent substance use. *Applied Developmental Science*, 4(2), 89-97.
- Doğan, D. G. ve Ulukol, B. (2010). Ergenlerin sigara içmesini etkileyen faktörler ve sigara karşıtı iki eğitim modelinin etkinliği. *İnönü Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi*, 17(3), 179-185.
- Döğer, A. (2015). Madde Bağımlılığı Nedir? Nasıl korunulur ve mücadele edilir? <http://www.ailehekiminesor.com> (Erişim: 18.06.2018)
- Dönmez, K. H., Dönmez, B. ve Çolak, H. (2010). Giresun ilinde lise öğrencilerinin sigara, alkol ve uyuşturucu alışkanlıklarının araştırılması. *Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(3), 35-42.
- Dönmez, M. M. (2007). *Meslek lisesi öğrencilerinin atılganlık düzeylerine göre yaşam doyumu ve duyguları ifade etme eğilimlerinin karşılaştırılması*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

- Doty, B. (2010). The construct of resilience and its application to the context of political violence. *Pursuit-The Journal of Undergraduate Research at the University of Tennessee*, 1(1), 11.
- Dündar, Ü. (2016). *Lise öğrencilerinin psikolojik dayanıklılık ve öfke ifade tarzları arasındaki ilişkinin incelenmesi: Gaziosmanpaşa ilçesi örneği*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Nişantaşı Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Duygun, B.T. 2017. *Üniversite öğrencilerinde psikolojik dayanıklılık ve beden imgesi algısının internet bağımlılığı ile ilişkisinin araştırılması*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Eker, F., Akkuş, D. ve Kapısız, Ö. (2013). Ergenler İçin Madde Bağımlılığından Korunma Özyeterlik Ölçeği'nin geliştirilmesi ve psikometrik değerlendirilmesi. *Psikiyatri Hemşireliği Dergisi*, 4(1):7-12.
- EMCDDA, (2007). 2007 yıllık raporu: Avrupa'da uyuşturucu sorununun durumu, Avrupa Uyuşturucu ve Uyuşturucu Bağımlılığı İzleme Merkezi, Lizbon
- EMCDDA, (2019). Avrupa uyuşturucu raporu 2019: Eğilimler ve gelişmeler, Avrupa Toplulukları Resmi Yayınlar Bürosu, Lüksemburg
- Eminağaoğlu, N. (2006). *Güç koşullarda yaşayan sokak çocuklarında dayanıklılık (sağlamlık)*. Yayınlanmamış doktora tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Erbay, E., Oğuz, N., Yıldırım, B. ve Fırat, E. (2016). Alkol ve madde bağımlılığı olan bireylerin başa çıkma tutumları. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, (3), 597-609.
- Erdamar, G. ve Kurupınar, A. (2014). Ortaöğretim öğrencilerinde görülen madde bağımlılığı alışkanlığı ve yaygınlığı: Bartın ili örneği. *Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt:16, sayı:1, s: 65-84.
- Erdem, G., Eke, C. Y., Ögel, K. ve Taner, S. (2006). Lise öğrencilerinde arkadaş özellikleri ve madde kullanımı. *Journal Of Dependence*, 7, 111-116.
- Erdoğan, Z. (2014). *Alkol ve/veya madde bağımlılarında travma sonrası stres bozukluğu belirtileri, bilişsel şemalar, duygu düzenleme ve anksiyete*

duyarlılığı ilişkisi. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.

Eren, G. (2017). *Ebeveyn kaybı yaşamış ergenlerin psikolojik sağlamlıklarının incelenmesi.* Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.

Ergenç, G. ve Yıldırım, E. (2007). *Madde bağımlılığı ve önleme yolları kılavuzu.* İstanbul, 2007. s.10

Ergin, E. (2000). *Üniversite öğrencilerinin sahip oldukları duygusal zekâ düzeyleri ile kişilik özelliği arasında ilişki üzerine bir araştırma.* Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.

Ergün, H. (2008). *14-18 yaş ergenler ve ebeveynlerinde aleksitimik özellikler, ebeveyn tutumları, bağlanma ve bağlılık.* Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Ergün, N. (2015). *Erken ergenlerde okul, aile ve demografik değişkenlere göre akran zorbalığının incelenmesi.* Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Hacettepe Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Erkan, Z. (2017). *9-12 yaş arasında okul rehberlik birimine başvuran öğrencilerin kaygı düzeyleri ve benlik saygılarının akran zorbalığına uğrama sıklığı açısından incelenmesi.* Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Ermağan, E. (2010). *İlköğretim okullarında uygulanan madde kullanımını önleme programlarının bilgi ve beceri düzeylerine etkisinin değerlendirilmesi.* Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, İstanbul Üniversitesi Adli Tıp Enstitüsü, İstanbul.

ESPAD, (2015). www.espad.org/sites/espad.org/files/ESPAD_report_2015.pdf (Erişim: 18.06.2018)

Espelage, D. L. (2002). *Bullying in Early Adolescence: The Role of the Peer Group.* ERIC Digest.

Espelage, D. L., Rao, M. A., Hong, J. S., Low, S. and Little, T. D. (2013). *Family violence, bullying, fighting, and substance use among adolescents: A*

- longitudinal mediational model. *Journal Of Research On Adolescence*, 24(2), 337–349.
- Evans III, F. B. (2006). *Harry Stack Sullivan: Interpersonal theory and psychotherapy*. Routledge.
- Evcin, U. (2016). *Önleme stratejileri perspektifinden madde kullanımı ve okul temelli örnek bir uygulama: Yaşam becerileri eğitim programı*. Yayınlanmamış doktora tezi, İstanbul Üniversitesi Adli Tıp Enstitüsü, İstanbul.
- Flora, D. B. and Chassin, L. (2005). Changes in drug use during young adulthood: The effects of parent alcoholism and transition into marriage. *Psychology of Addictive Behaviors*, 19(4), 352.
- Garcia Huidobro, D., Doty, J. L., Davis, L., Borowsky, I. W. and Allen, M. L. (2018). For whom do parenting interventions to prevent adolescent substance use work? *Prevention science*, 19(4), 570-578
- Garmezy, N. (1993). Children in poverty: Resilience despite risk psychiatry. *Psychiatry Interpersonal and Biological Processes*, 56(1), 127-136.
- Gattamorta, K. A., Varela, A., McCabe, B. E., Mena, M. P., & Santisteban, D. A. (2017). Psychiatric symptoms, parental attachment, and reasons for use as correlates of heavy substance use among treatment-seeking Hispanic adolescents. *Substance use & misuse*, 52(3), 392-400.
- Gazıoğlu, A. E. I., & Canel, A. N. (2015). A school-based prevention model in the fight against addiction: Life skills training. *Addicta-The Turkish Journal On Addictions*, 2(2), 23-44.
- Genç, G. (2007). Genel liselerde akran zorbalığı ve yönetimi. *İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya*.
- Gençtanırım Kuru, D. (2010). *Ergenlerde riskli davranışların yordanması*. Yayınlanmamış doktora tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Georgiou, S. N. (2008). Bullying and victimization at school: The role of mothers. *British Journal of Educational Psychology*, 78(1), 109–125.

- Geramian, N., Akhavan, S., Gharaat, L., Tehrani, A. M. and Farajzadegan, Z. (2012). Determinants of drug abuse in high school students and their related knowledge and attitude. *JPM. The Journal of the Pakistan Medical Association*, 62(3 Suppl 2), S62-6.
- Ghalehban, M. and Besharat, A. (2011). Examination and comparison of alexithymia and self-regulation in patients with substance abuse disorder and normal individuals. *Procd Soc Behv*, 30.
- Gilman, R., Meyers J. ve Perez, L. (2004). Structure dextra curricula ractivities among adolescents: Findings and implications for school psychologists. *Psychol in the Schools*. 41 (Suppl 1): 31-40
- Gizir, C. A. (2004). *Akademik sağlamlık: Yoksulluk içindeki sekizinci sınıf öğrencilerinin akademik başarılarına katkıda bulunan koruyucu faktörlerin incelenmesi*. Yayınlanmamış doktora tezi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Gizir, C. A. (2007). Psikolojik sağlamlık, risk faktörleri ve koruyucu faktörler üzerine bir derleme çalışması. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 3(28).
- Gizir, C. A. ve Aydın, G. (2006). Psikolojik Sağlamlık ve Ergen Gelişim Ölçeği'nin uyarlanması: Geçerlik ve güvenirlik çalışmaları. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*; Cilt 3, Sayı 26 (2006); 87-99.
- Glowacki, E. M. (2017). Examining sibling communication about problematic drinking: An application of inconsistent nurturing as control theory. *Journal of Family Communication*, 17(1), 65-87.
- Gök, F. (2017). *Lise öğrencilerinde akran zorbalığına maruz kalma: Temel psikolojik ihtiyaçlar ve anne-babaya duygusal erişilebilirlik*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.
- Gökçen G. (2015). *Madde kullanan ve kullanmayan üniversite öğrencilerinin psikolojik dayanıklılık düzeylerinin incelenmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Akdeniz Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Antalya.
- Gökler, R. (2009). Okullarda akran zorbalığı. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 6(2), 511-537.

- Gökler, R. ve Koçak, R. (2008). Uyuşturucu ve madde bağımlılığı. *Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 1:89-104.
- Goleman, D. (2007). *Duygusal zekâ*. (31. Baskı). B. S. Yüksel, (Çev.). İstanbul: Varlık Yayınları
- Güçlü Gönüllü, O., Hacıoğlu, M. ve Tarlacı, N. (2002). Ego psikolojisi ve madde bağımlılığı. *Düşünen Adam*, 15(2), 104-107.
- Green, K. T., Beckham, J. C., Youssef, N. and Elbogen, E. B. (2014). Alcohol misuse and psychological resilience among US Iraq and Afghanistan era veterans. *Addictive behaviors*, 39(2), 406-413.
- Greenberg, L. S. (2018). *Duygu odaklı terapi*. (S. Balcı Çelik, Çev. Edit.). Ankara: Nobel Akademi Yayın.
- Gül, S. K. ve Güneş, İ. D. (2009). Ergenlik dönemi sorunları ve şiddet. *Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(1), 80.
- Güler, N., Güler, G., Ulusoy, H. ve Bekar, M. (2009). Lise öğrencileri arasında sigara, alkol kullanımı ve intihar düşüncesi sıklığı. *Cumhuriyet Tıp Dergisi*, 31:340-345.
- Gülmez, G. (2003). *Sosyoekonomik düzeyi farklı iki lisede madde kullanma durumu ve etkileyen faktörlerin belirlenmesi*. Yayınlanmamış bilim uzmanlığı tezi, Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Gültekin Akduman, G. (2007). *Suçla karışan 12-15 yaş grubundaki çocuklarda akran istismarı ve kendilik algısının karşılaştırmalı olarak incelenmesi*. Yayınlanmamış doktora tezi, Ankara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Gültekin Akduman, G., Akduman, B. ve Cantürk, G. (2007). Ergen suçluluğunda bazı kişisel ve ailesel özelliklerin incelenmesi. *Türk Pediatri Arşivi*, 42(4), 156-161.
- Gültekin, Z. ve Sayıl, M. (2005). Akran Zorbalığını Belirleme Ölçeği geliştirme çalışması. *Türk Psikologlar Derneği, Türk Psikoloji Yazıları*, 2005, 8 (15) 47-61.

- Gündüz, B. ve Çelikkaleli, Ö. (2009). Ergen saldırganlığında akademik yetkinlik inancı akran baskısı ve sürekli kaygının rolü. *İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 10(2).
- Gürgen, U. (2006). *Grupla psikolojik danışmanın üniversite öğrencilerinin yılmazlık düzeyine etkisi*. Yayınlanmamış doktora tezi, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Gürol, D. T. (2008). Madde bağımlılığı açısından riskli adolesanlar. *İstanbul Üniversitesi Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Sürekli Tıp Eğitimi Etkinlikleri, Adolesan Sağlığı II Sempozyum Dizisi*, 63, 65-68.
- Hanhan, A. A. (2012). *Onarıcı Disiplin Modeli'nin liselerde, akran istismarı ve şiddeti üzerindeki etkilerinin incelenmesi*. Yayınlanmamış doktora tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İzmir.
- Hatipoğlu, Z. (2018). *Ana-baba bağlanmasının duygu dışavurumu üzerindeki etkisinin uyuşturucu ve uyarıcı madde bağımlısı olan ve madde bağımlısı olmayan bireyler arasındaki farkı*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Henry, K. L. and Slater, M. D. (2007). The contextual effect of school attachment on young adolescents' alcohol use. *Journal of school health*, 77(2), 67-74.
- Heppner, P. P., Wampold, B. E. and Kivlighan, D.M. (2008). *Psikolojik danışmada araştırma yöntemleri*. (Çev. Ed. Diğdem Müge Siyez). Ankara: Mentis Yayıncılık.
- Herken, H., Bodur, S., Kara, F. (2000). Üniversite öğrencisi kızlarda madde kullanımı ile kişilik ve ruhsal belirti ilişkisi. *Klinik Psikiyatri*; 3:40-45.
- Hilooğlu, S. ve Cenkseven Önder, F. (2010). The role of social skills and life satisfaction in predicting bullying among middle school students. *Elementary Education Online*, 9(3), 1159-1173.
- Hong, J. S., Davis, J. P., Sterzing, P. R., Yoon, J., Choi, S. and Smith, D. C. (2014). A conceptual framework for understanding the association between school bullying victimization and substance misuse. *American Journal Of Orthopsychiatry*, 84(6), 696.

- İbrahim, F., Kumar, N. and Abu Samah, B. (2011). Self-efficacy and relapsed addiction tendency: an empirical study. *The Social Sciences*, 6(4), 277-282.
- Işık, A. (2018). Türkiye’de madde bağımlılığıyla mücadelede bir sosyal politika uygulaması olarak okul sosyal hizmetinin önemi. *Toplum ve Sosyal Hizmet Dergisi*, Cilt. 29 Sayı 1, s.208-227.
- Işık, M. ve Erdal, H. (2015). Türkiye’nin madde kullanımı ve bağımlılığı ile mücadele politikasının değerlendirilmesi ve yeni bir model önerilmesi. *Turkish Studies International Periodical Fort He Languages, Literature And History Of Turkish Or Turkic*.10(2).
- İşleroğlu, S. (2012). *Lise öğrencilerinde öznel iyi oluşun benlik saygısı, sosyal yetkinlik beklentisi ve duyguları ifade etme eğilimine göre yordanması*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Jessor, R., Van Den Bos, J., Vanderryn, J., Costa, F. M. and Turbin, M. S. (1995). Protective factors in adolescent problem behavior: Moderator effects and developmental change. *Developmental psychology*, 31(6), 923-933.
- Jiang, Y., Yu, C., Zhang, W., Bao, Z. and Zhu, J. (2016). Peer victimization and substance use in early adolescence: influences of deviant peer affiliation and parental knowledge. *Journal of Child and family Studies*, 25(7), 2130-2140.
- Juvonen, J., Graham, S. and Schuster, M. A. (2003). Bullying among young adolescents: The strong, the weak, and the troubled. *Pediatrics-English Edition*, 112(6), 1231-1237.
- Kadden, R. M. and Litt, M. D. (2011). The role of self-efficacy in the treatment of substance use disorders. *Addictive behaviors*, 36 (12), 1120-1126
- Kapçı, E. G. (2004). İlköğretim öğrencilerinin zorbalığa maruz kalma türünün ve sıklığının depresyon, kaygı ve benlik saygısıyla ilişkisi. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 37(1), 1-13.
- Kapıkıran, N. A. ve Fiyakalı, C. (2005). Lise öğrencilerinde akran baskısı ve problem çözme. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 18(18), 11-17.

- Kaplan, H. I. & Sadock, B. J. (2004). *Maddeye bağılı bozukluklar*. (E. Abay, Çev. Ed.) Klinik Psikiyatri. (ss. 75-115). İstanbul: Nobel Tıp Kitabevleri.
- Karaaslan, A. (2017). Çocuk ve ergenlerde uçucu madde bağımlılığını etkileyen psikososyal sebepler: Olgu sunumu. *Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 4(2), 1-11.
- Karahan, T. F., Sardoğan, M. E., Gençoğlu, C. ve Yılan, G. (2006). Lise öğrencilerinde trafik, madde kullanımı ve toplumsal konumla ilgili risk alma davranışı. *Eğitim ve Bilim*, 32(142).
- Kararımak, Ö. (2006). Psikolojik sağlamlık, risk faktörleri ve koruyucu faktörler. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 26, 129-139.
- Karataşoğlu, S. (2013). Sosyal politika boyutuyla madde bağımlılığı. *Türk İdare Dergisi*, 476, S:321-352.
- Karatay, G. ve Kubilay, G. (2004). Sosyoekonomik düzeyi farklı iki lisede madde kullanma durumu ve etkileyen faktörlerin belirlenmesi. *Hemşirelikte Araştırma Geliştirme Dergisi*, 1(2):52-70.
- Kasap, H. (2015). *15-17 yaş grubu ergenlerde sosyal destek, okul başarısı ve aile yapısının madde bağımlılığına karşı koruyucu etkisi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Kaşıkcı, S. B. (2018). *Madde bağımlısı olan ve olmayan 17-18 yaş arası ergenlerin algıladıkları ebeveyn kabul-reddi ve akran baskısının değerlendirilmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Celal Bayar Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Manisa.
- Kaya, Z. (2011). *Madde kullanan ve kullanmayan ergenlerin kişilik özellikleri ve benlik saygısı açısından karşılaştırılması*. Yayınlanmamış doktora tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İzmir.
- Kelly, E. V., Newton, N. C., Stapinski, L. A., Slade, T., Barrett, E. L., Conrod, P. J. and Teesson, M. (2015). Concurrent and prospective associations between bullying victimization and substance use among Australian adolescents. *Drug and alcohol dependence*, 154; 63-68.

- Kılıç, E. (2014). *Aile danışmanlığında yeni bir model: Okul temelli aile danışmanlığında sosyal hizmetin rolü ve önemi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Ankara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Kılıç, G. (2017). *Ergenlerde internet bağımlılığının çeşitli değişkenlerle ilişkisi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Kılıç, K. M., Peker, A. P. ve Çulhalık, M. (2009). Türkiye’de uyuşturucu suçu. *Dış ilişkilerden Sorumlu Daire Başkanlığı Ceza infaz Kurumları ve Tutukevleri Araştırma Merkezi Raporu*, s. 1-2.
- Kim, Y. K., Okumu, M., Small, E., Nikolova, S. P. and Mengo, C. (2018). The association between school bullying victimization and substance use among adolescents in Malawi: the mediating effect of loneliness. *International journal of adolescent medicine and health*. <https://doi.org/10.1515/ijamh-2017-0229>
- Kıran Esen, B. (2003a). Akran Baskısı Ölçeği’nin geliştirilmesi: Geçerlik ve güvenirlik çalışması. *Eğitim Bilimleri ve Uygulama*, 2(3), 65-79.
- Kıran Esen, B. (2003b). Akran baskısı, akademik başarı ve yaş değişkenlerine göre lise öğrencilerinin risk alma davranışının yordanması. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 24(24).
- Kıran Esen, B. K. ve Gündoğdu, M. (2010). The relationship between internet addiction, peer pressure and perceived social support among adolescents. *The International Journal of Educational Researchers*, 2(1), 29-36.
- Kıran, B. (2002). *Akran baskısı düzeyi farklı olan öğrencilerin risk alma, sigara içme davranışı ve okul başarılarının incelenmesi*. Yayınlanmamış doktora tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Kırcan, S. (2006). *The relationship between peer pressure, internal versus external locus of control and adolescent substance use*. Yüksek lisans tezi, Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Kiuru, N., Burk, W. J., Laursen, B., Salmela-Aro, K. and Nurmi, J. E. (2010). Pressure to drink but not to smoke: Disentangling selection and socialization

in adolescent peer networks and peer groups. *Journal of adolescence*, 33(6), 801-812.

Kızıllkan, İ.O. (2017). *Ergenlerde akran zorbalığı, sosyal destek ve depresyon arasındaki ilişkilerin değerlendirilmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Kliewer, W. and Parham, B. (2019). Resilience against marijuana use initiation in low-income African American youth. *Addictive behaviors*, 89, 236-239.

Kobus, K. (2003). Peers and adolescent smoking. *Addiction*, 98, 37-55.

Koca, B. ve Oğuzöncül, A.F. (2011). İnönü Üniversitesi sağlık yüksekokulu öğrencilerinin sigara, alkol, madde kullanımı; madde kullanımına etki eden etmenler ve aileden aldıkları sosyal desteğin etkisi. *Kocaeli Tıp Dergisi*, 4(2), 4-13.

Koçak, R. (2002). Aleksitimi: Kuramsal çerçeve tedavi yaklaşımları ve ilgili araştırmalar. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 35(1), 183-212.

Konuk Şener, D., Akkuş, D., Karaca, A. ve Cangür, Ş. (2018). Lise öğrencilerinin madde kullanmama davranışlarını etkileyen faktörler. *Addicta: The Turkish Journal on Addictions. Advance Online Publication*. <http://dx.doi.org/10.15805/addicta.2018.5.3.0024>

Korkut Owen, F. (2011). *Okul temelli önleyici rehberlik ve psikolojik danışma*. (3. Baskı). Ankara: Anı Yayıncılık.

Korkut, F. (2003). Rehberlikte önleme hizmetleri. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (9), 441-452.

Köroğlu, E. (2012). *Düşünsel duygulanımcı davranış terapisi*. (4. Baskı). Ankara: HYB Basım Yayın.

Kurtman, P. K. (2017). *Migren hastalarının kişilik özellikleri, duygu ifadeleri, hayat kaliteleri ve ilişki doyumları arasındaki ilişki: Duygu ifadesi grup terapisi uygulaması*. Yayınlanmamış doktora tezi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

- Kuyumcu, B. (2011). Üniversite öğrencilerinin duygusal farkındalık duyguları ifade etme benlik kurgusu ve öznel iyi oluş durumları arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Uluslararası Sosyal Bilimler Eğitimi Dergisi*, 1(2), 104-113.
- Kuyumcu, B. (2012). *Üniversite öğrencilerinin duygularını fark etmeleri ve ifade etmeleri ile psikolojik iyi oluşları: kültürlerarası bir karşılaştırma*. Yayınlanmamış doktora tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Kuyumcu, B. ve Güven, M. (2012). Türk ve İngiliz üniversite öğrencilerinin duygularını fark etmeleri ve ifade etmeleri ile psikolojik iyi oluşları arasındaki ilişki. *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 32(3).
- Kuzucu, Y. (2006). *Duyguları fark etmeye ve ifade etmeye yönelik bir psikoeğitim programının üniversite öğrencilerinin duygusal farkındalık düzeylerine, duyguları ifade etme eğilimlerine, psikolojik ve öznel iyi oluşlarına etkisi*. Yayınlanmamış doktora tezi, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Kuzucu, Y. (2014). *Küçükler için büyüklere çocuk ve ergen ruh sağlığı*. (4. Baskı). Ankara: Pegem Akademi Yayınları.
- La Greca, A. M., Prinstein, M. J. and Fetter, M. D. (2001). Adolescent peer crowd affiliation: Linkages with health-risk behaviors and close friendships. *Journal of pediatric psychology*, 26(3), 131-143.
- Lai, T. and Kao, G. (2018). Hit, robbed, and put down (but not bullied): underreporting of bullying by minority and male students. *Journal of youth and adolescence*, 47(3), 619-635.
- Larimer, M. E., Palmer, R. S. and Marlatt, G.A. (1999). Relapse prevention: An overview of Marlatt's cognitive-behavioral model. *Alcohol research and Health*, 23(2), 151-160.
- Li, C., Pentz, M. A. and Chou, C. P. (2002). Parental substance use as a modifier of adolescent substance use risk. *Addiction*, 97(12), 1537-1550.
- Lyvers, M., Hinton, R., Gotsis, S., Roddy, M., Edwards, M. S. & Thorberg, F. A. (2014). Traits linked to executive and reward systems functioning in clients

undergoing residential treatment for substance dependence. *Personality and Individual Differences*, 70, 194-199.

Mallick, J. (2007). Parent drug education: A participatory action research study into effective communication about drugs between parents and unrelated young people. *Drugs: education, prevention and policy*, 14(3), 247-260.

Mancını, J. A., Huebner, A. J. (2004). Adolescent risk behavior patterns: Effects of structured time-use, interpersonal connections, self-system characteristics, and socio-demographic influences. *Child and Adolescent Social Work Journal*, Volume 21/6, s. 647-668.

Masten, A. S. (1994). Resilience in individual development: Successful adaptation despite risk and adversity: Challenges and prospects. In *Educational resilience in inner city America: Challenges and prospects* (pp. 3-25). Lawrence Erlbaum.

Masten, A. S. ve Reed, M. J. (2002) Resilience in development. In *Snyder ve Lopez (Ed) Handbook Of Positive Psychology (Pp 74-86)*. New York: Oxford University Press.

Masten, A.S. & Obradovic, J. (2006). Competence and resilience in development. *Annals New York Academy Of Sciences*, 1094, 13-27.

Mayda, A. S., Gerçek, Ç. G., Gümüş, G., Demir, S., Deniz, M., Sürücü, Z. P. ve Taner, H. (2010). Düzce Üniversitesi Orman Fakültesi öğrencilerinde sigara, alkol ve madde kullanımı sıklığı ve kullanmaya başlama nedenleri. *Düzce Medical Journal*, 12(3).

McLaughlin, A., Campbell, A. & McColgan, M. (2016). Adolescent substance use in the context of the family: A qualitative study of young people's views on parent-child attachments, parenting style and parental substance use. *Substance use ve misuse*, 51(14), 1846-1855.

Meclis Araştırma Raporu, (2008). Uyuşturucu başta olmak üzere madde bağımlılığı ve kaçakçılığı sorunlarının araştırılarak alınması gereken önlemler. *TBMM, Ankara*, Sayı 323, Syf.7-13.

- Mete Otlu, B., İkiz, F. E. ve Asıcı, E. (2016). Duyguları fark etme ve ifade etme psiko-eğitim programının psikolojik danışman adaylarının özduyarlık düzeyine etkisi. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 15(56), 273-283.
- Michell, L. ve West, P. (1996). Peer pressure to smoke: The meaning depends on the method. *Health education research*, 11(1), 39-49.
- Millî Eğitim Bakanlığı (MEB) Rehberlik ve Psikolojik Danışma Hizmetleri Yönetmeliği, 10. 11. 2017 Tarihli Resmi Gazete, Sayı. 30236
http://orgm.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2017_11/10113305_yeni_rehbrlk_yon.pdf
- Morgan, J. K., Brown, J. & Bray, R. M. (2018). Resilience as a moderating factor between stress and alcohol-related consequences in the Army National Guard. *Addictive Behaviors*, 80, 22-27.
- Moriarty, J. & Higgins, K. (2015). Effects of peer network interactions on adolescent cannabis use. *Journal of Criminal Psychology*, 5(2), 75-91.
- Morie, K. P., Yip, S. W., Nich, C., Hunkele, K., Carroll, K. M. & Potenza, M. N. (2016). Alexithymia and addiction: a review and preliminary data suggesting neurobiological links to reward/loss processing. *Current addiction reports*, 3(2), 239-248.
- Morrison, J. (2016). *DSM-5'i kolaylaştıran klinisyenler için tanı rehberi* (Çev. Ed. M. Şahin ve H. U. Kural). Made easy the clinician's guide to diagnosis.
- Mudorck, N. L. (2016). *Psikolojik danışma ve psikoterapi kuramları olgu sunumu yaklaşımlarıyla*. (2. Baskı). Akkoyun, F. Çev. Ed. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Nansel, T.R., Overpeck, M., Pilla, R.S., Ruan, W.J., Simons Morton, B. and Scheidt, P. (2001). Bullying behaviors among us youth: prevalence and association with psychosocial adjustment. *Journal of American Medical Association*, 285(16), 2094-2100.
- Nguyen, A. B., Clark, T. T. and Belgrave, F. Z. (2011). Empathy and drug use behaviors among African-American adolescents. *Journal of Drug Education*, 41(3), 289–308. <https://doi.org/10.2190/DE.41.3.d>

- Nurmi, J. E. (2004). Socialization and self-development. *Handbook of Adolescent Psychology*, 2, 85-124.
- Ögel K. (2010). Madde kullanımı ve bağımlılığı nedenleri. <http://www.ogelk.net/Dosyadepo/etyoloji.pdf> (Erişim: 08.03.2019)
- Ögel K., Erdoğan N. ve Aksoy A. (2005). *Ectasy: küreselleşen dünyanın yeni değeri*. Yeniden yayın no: 14, İstanbul.
- Ögel, K. (2001). *İnsan, yaşam ve bağımlılık tartışmalar ve gerekçeler*. İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık.
- Ögel, K., Tamar, D., Evren, C., Çakmak, D. (2001). Lise gençleri arasında sigara, alkol ve madde kullanım yaygınlığı. *Türk Psikiyatri Dergisi*, 12(1): 47-52.
- Ögel, K., Taner, S., Eke, C. Y. ve Erol, B. (2004). Madde bağımlılığını önlemede öğretmen ve ebeveyn eğitimlerinin etkinliğinin değerlendirilmesi. *Anadolu Psikiyatri Dergisi*, 5(4), 213-221.
- Öger, K., Tarı I. ve Yılmazçetin Eke, C. (2006) *Okullarda suç ve şiddeti önleme*. İstanbul: Yeniden Yayınları, No:17.
- Oğuz, F. ve Özçelik, A. D. Ö. (2018). Ergenlerde algılanan anne baba tutumu ile madde bağımlılığı arasında ki ilişkinin incelenmesi. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt: 11 Sayı: 58 Ağustos 2018.
- Öksüz, Y. (2012). Duyguların açılması eğitiminin üniversite öğrencilerinin duygularını ifade edebilmeleri üzerindeki etkisi. *The Journal of Academic Social Science Studies, International Journal of Social Science*, 5(S 2), 421-438.
- Oktan, V. (2008). *Üniversite sınavına hazırlanan ergenlerin psikolojik sağlamlıklarının çeşitli değişkenlere göre incelenmesi*. Yayınlanmamış Doktora tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Trabzon.
- Oktay, İ. (2017). Lise öğrencilerinde uyuşturucu madde bağımlılığının sebepleri: Bursa ili Mustafa Kemalpaşa ilçesi örneği. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Aksaray Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü, Aksaray.

- Olweus, D. (1993). *Bully at school: What we know and what we can do. Cambridge, MA.*
- Önder, A. ve Gülay, H. (2008). İlköğretim 8. sınıf öğrencilerinin psikolojik sağlamlığının çeşitli değişkenler açısından incelenmesi. *Dokuz Eylül Üniversitesi Buca Eğitim Fakültesi Dergisi*, (23).
- Öngel Atar, A., Yalçın, Ö., Uygun, E., Çiftçi Demirci, A. ve Erdoğan, A. (2016). Madde kullanım bozukluğu olan ergenlerde aile işlevlerinin, çift uyumunun ve anne baba tutumunun değerlendirilmesi. *Archives of Neuropsychiatry/Noropsikiatri Arsivi*, 53(1).
- ORGM (Özel Eğitim ve Rehberlik Hizmetleri Genel Müdürlüğü), (2014). https://orgm.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2014_09/18112817_genelge.pdf (Erişim: 14.12.2018)
- ORGM (Özel Eğitim ve Rehberlik Hizmetleri Genel Müdürlüğü), (2009). http://orgm.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2015_10/08113955_eitimortamlarndaiddetinnlenmesiveazaltlmasgenelgesi.pdf (Erişim:12.12.2018)
- Osmanoğlu, D. E. (2017). Üniversite öğrencilerinin içme nedenleri ve madde bağımlılığından korunma özyeterlik davranışlarının belirlenmesi ve içme nedenlerine dair görüşleri. *Atatürk Üniversitesi Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi*, (35), 198-222.
- Öz, B. ve Alkeveli, A. (2018). Öğrencilerin madde kullanımı ve bağımlılığında etkili olan faktörlere bakışının demografik özelliklere göre incelenmesi: Çukurova Üniversitesi örneği. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (39), 29-43.
- Özada, A. (2015). Madde bağımlılığını önlemeye yönelik okul odaklı müdahale. *Suç Kongresi*. <https://www.researchgate.net/publication/291165608>
- Özbay, Y., Yılmaz, S., Büyüköztürk, Ş., Aliyev, R., Tomar, İ. H., Eşici, H., Yancar, C. ve Akyıldız, F. D. (2018). Madde bağımlılığı: Temiz bir yaşam için bireyin güçlendirilmesi. *Addicta: The Turkish Journal on Addictions*, 5, 81-130. <http://dx.doi.org/10.15805/addicta.2018.5.1.0001>
- Özcan, B. (2005). *Anne-babaları boşanmış ve anne-babaları birlikte olan lise öğrencilerinin yılmazlık özellikleri ve koruyucu faktörler açısından*

karşılaştırılması. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Özdemir, S. (2016). *Ergen riskli davranışlarının akran zorbalığı, örselenme yaşantıları ve psikolojik sağlamlık ile ilişkisinde sapkın arkadaşların aracı etkisinin incelenmesi*. Yayınlanmamış doktora tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.

Özer, İ. N. (2016). *Madde bağımlılarının maddeye başlama sebeplerinin tespiti ve önleyici hizmetlerin geliştirilmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Polis Akademisi Güvenlik Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Özhan G., Bay Y., İşgüzar M. ve Kardeş, M. (2010). *Madde bağımlılığı ile mücadele öğretmen el kitabı*. Ankara, s.12.

Özkan, Y. ve Çifçi, E. G. (2010). Peer bullying in primary schools in low socio-economic level. *İlkoğretim Online*, 9(2).

Özmen, F. ve Kubanç, Y. (2013). Liselerde madde bağımlılığı, mevcut durum ve önerilere ilişkin okul müdürleri ve öğretmenlerin bakış açıları. *Electronic Turkish Studies*, 8(3).

Özmen, Ö. (2009). *Uyuşturucu veya uyarıcı madde suçları*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Bahçeşehir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Öztürk, T. (2018). *Üniversite öğrencilerinde madde bağımlılığı farkındalığı ile yaşam doyumu arasındaki ilişkinin incelenmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Pallant, J. (2011). *SPSS survival manual: A step by step guide to data analysis using the SPSS program*. 4th Edition, Allen ve Unwin, Berkshire.

Peltzer, k. (2009). prevalence and correlates of substance use among school children in six african countries. *International Journal Of Psychology*; 44 (5), 378–386.

Pennebaker, J. W. ve Beall, S. K. (1986). Confronting a traumatic event: Toward an unnderstanding of inhibition and disease. *Journal of abnormal psychology*, 95, 274-281.

- Pepler, D. J., Craig, W. M., Connolly, J. ve Henderson, K. (2002). Bullying, sexual harassment, dating violence, and substance use among adolescents. *The violence and addiction equation: Theoretical and clinical issues in substance abuse and relationship violence*, 153-168.
- Pettigrew, J., Shin, Y., Stein, J. B. & Van Raalte, L. J. (2017). Family communication and adolescent alcohol use in Nicaragua, Central America: A test of primary socialization theory. *Journal of Family Communication*, 17(1), 33-48.
- Phillips, J. M., Branch, C. J., Brady, S. S. & Simpson, T. (2018). Parents speak: A needs assessment for community programming for Black male youth. *American journal of preventive medicine*, 55(5), S82-S87. <https://doi.org/10.1016/j.amepre.2018.05.014>
- Pişkin, M. (2002). Okul zorbalığı: Tanımı, türleri, ilişkili olduğu faktörler ve alınabilecek önlemler. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, 2(2), 531-562.
- Pişkin, M. (2004). İçedönük ve dışadönük kişilik yapısı. *Y. Kuzgun ve D. Deryakulu (Ed.), Eğitimde bireysel farklılıklar içinde*, 199-238.
- Pişkin, M. ve Ayas, T. (2005). Lise öğrencileri arasında yaşanan akran zorbalığı olgusunun okul türü bakımından karşılaştırılması. *VIII. Ulusal Psikolojik Danışma ve Rehberlik Kongresi*, 21-23.
- Potas, N., Erçetin, Ş. Ş., Açıkalın, Ş. N., Güngör, H. ve Soydas Akyol, E. (2018). A comprehensive study on addiction: 3D scale on youth. *Addicta: The Turkish Journal on Addictions. Advance online publication*. <http://dx.doi.org/10.15805/addicta.2018.5.3.0022>
- Poulin, F., Denault, A. S. & Pedersen, S. (2011). Longitudinal associations between other-sex friendships and substance use in adolescence. *Journal of research on Adolescence*, 21(4), 776-788.
- Purmut, E. C. (2016). *Ergenlerde benlik imgesi ile psikolojik dayanıklılık arasındaki ilişkinin incelenmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Nişantaşı Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

- Quinn, C. A., Fitzpatrick, S., Bussey, K., Hides, L. and Chan, G. C. (2016). Associations between the group processes of bullying and adolescent substance use. *Addictive behaviors*, 62, 6-13.
- Ramos, M. M., Sebastian, R. A., Murphy, M., Oreskovich, K. & Condon, T. P. (2017). Adolescent substance use: Assessing the knowledge, attitudes, and practices of a school-based health center workforce. *Substance abuse*, 38(2), 230-236.
- Resmi Gazete, (1983). Sağlık Bakanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname. www.saglik.gov.tr (Erişim: 15.01.2019)
- Resmi Gazete, (2005). <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2005/07/20050720-1.htm>
- Resmi Gazete, (2011). Gençlik ve Spor Bakanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname. www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/4.5.638.pdf (Erişim Tarihi: 16.01.2019)
- Resmi Gazete, (2006). www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2006/12/20061224-1.htm (Erişim: 16.12.2018)
- Resmi Gazete, (2008). www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2008/10/20081025-6.htm (Erişim: 17.12. 2018).
- Romera, E. M., Casas, J. A., Gómez-Ortiz, O. and Ortega-Ruiz, R. (2018). Moral domain as a risk and protective factor against bullying. An integrating perspective review on the complexity of morality. *Aggression and Violent Behavior*.
- RTÜK (Radyo ve Televizyon Üst Kurulu), (2014). <https://www.rtuk.gov.tr/assets/Icerik/Download/BilgiMerkezi/Yay%C4%B1n%20%C4%B0lkeleri%20Rehberi.pdf?download=true>
- RTÜK (Radyo ve Televizyon Üst Kurulu), (2010). www.rtuk.gov.tr/haberler/3787/204/rtuk-tubim-ve-medyadan-madde-bagimlilik-karsi-ortak-mucadele.html (Erişim: 16.12.2018)
- RTÜK (Radyo ve Televizyon Üst Kurulu), (2011). www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.6112.pdf (Erişim: 17.12. 2018)

- Rugg, M. (2013). Teenage Smoking Behaviour Influenced by Friends and Parents Smoking Habits. *Eurek Alert, Journal of Adolescent Health*, 143, 120-125.
- Rutter, M. (1987). Psychosocial resilience and protective mechanisms. *American Journal Of Orthopsychiatry*, 57, 316-331.
- Rybakowski, J., Ziółkowski, M., Zasadzka, T. ve Brzeziński, R. (1988). High prevalence of alexithymia in male patients with alcohol dependence. *Drug And Alcohol Dependence*, 21(2), 133-136.
- Sağar M. E. (2014). *Lise öğrencilerinin madde bağımlılığına yönelik tutumları ile yaşam doyumu arasındaki ilişkinin incelenmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Atatürk Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Erzurum.
- Şahin, M. (2007). *Madde bağımlılığı konusunda Türkiye’de yapılmış lisansüstü tezler üzerine bir değerlendirme*. Yayınlanmamış tezsiz yüksek lisans dönem projesi, Ankara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Sale, E., Sambrano, S., Springer, J. F. & Turner, C. W. (2003). Risk, protection, and substance use in adolescents: a multi-site model. *Journal of drug education*, 33(1), 91-105. <https://doi.org/10.2190/LFJ0-ER64-1FVY-PA7L>
- San, A. (2018). Üniversite öğrencilerinde depresyon, madde kullanımı ve aile tutumu arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Üsküdar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul*.
- Sangalang, C. C., Tran, A. G., Ayers, S. L. and Marsiglia, F. F. (2016). Bullying among urban Mexican-heritage youth: Exploring risk for substance use by status as a bully, victim, and bully-victim. *Children and youth services review*, 61, 216-221.
- Schmidt, T. O. and Cornelius, R. R. (1987). Self-disclosure in everyday life. *Journal of Social and Personal Relationships*, 4(3), 365-373.
- Schofield, T. J., et al. (2015). "Early adolescent substance use in Mexican origin families: Peer selection, peer influence, and parental monitoring." *Drug and Alcohol Dependence*, 157: 129-135.
- Seligman, M. E. and Csikszentmihalyi, M. (2000). Positive psychology: An introduction. *American Psychologist*, 55 (1), 5-14.

- Şen, A. S. (2015). *Ergenlerin sahip oldukları değerler ile gelecek beklentileri ve madde bağımlılığından korunma öz-yeterliği arasındaki yordayıcı ilişkiler*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Konya.
- Şener, D. K., Akkuş, D., Karaca, A. & Cangür, Ş. (2018). Factors Affecting Substance Non-Use Behaviors of High School Students.
- Serafini, K., Toohey, M. J., Kiluk, B. D. and Carroll, K. M. (2016). Anger and its association with substance use treatment outcomes in a sample of adolescents. *Journal of child ve adolescent substance abuse*, 25(5), 391-398.
- Sert Ağır, M. (2019). A Model Proposal Regarding the Effect of Adolescents' Psychological Endurance on Internet Addiction and Intermediary Role of Self-Esteem among Related Variables. *Turkish Online Journal of Educational Technology-TOJET*, 18(1), 1-14.
- Shafikhani, M., Bagherian, F. and Shokri, O. (2018). The Mediating Role of Time Perspective in the Relationship between General Self-Efficacy and the Tendency toward Substance Abuse in Female Adolescents. *International Journal of Psychology (IPA)*, 12(1), 208-231.
- Shepherd, J. P., Sutherland, I. and Newcombe, R. G. (2006). Relations between alcohol, violence and victimization in adolescence. *Journal of Adolescence*, 29(4), 539-553.
- Simons Morton, B., Haynie D. L., Crump, A. D., Eitel, P. & Saylor, K. E. (2001). Peer and parent influences on smoking and drinking among early adolescents. *Health, Education ve Behavior*, 28(1), 95-107.
- Singh, B. & Udainiya, R. (2009). Self-efficacy and well-being of adolescents. *Journal Of The Indian Academy Of Applied Psychology*, 35(2)
- Siyez, D. M., Gürçay, E. G. ve Yüncü, Z. (2012). Madde kullanım bozukluğu olan ve olmayan ergenlerin çocukluk dönemi aile yaşantılarına ilişkin algıları. *Anadolu Psikiyatri Dergisi*, 13(4), 299.
- Siyez, D. ve Palabıyık, A. (2009). Günebakan madde bağımlılığını önleme eğitim programının lise öğrencilerinin madde kullanım sıklığı, uyuşturucu maddeler

hakkındaki bilgi düzeyleri ve yanlış inanışları ile madde reddetme becerileri üzerindeki etkisi. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(28), 56-67.

Somuncuoğlu, D. (2005). Duygusal zekâ yeterliliklerinin kuramsal çerçevesi ve eğitimdeki rolü. *Atatürk Üniversitesi Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi*, (11), 269-293.

Southern Turkey. *West Indian Med J* 2006; 55(6): 414-9.

Soysal, M. N. (2016). *Facebook bağımlılığı ve psikolojik dayanıklılık*. Yayınlanmamış Yüksek lisans tezi, İstanbul Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Spirito, A., Hernandez, L., Cancilliere, M. K., Graves, H. & Barnett, N. (2015). Improving parenting and parent-adolescent communication to delay or prevent the onset of alcohol and drug use in young adolescents with emotional/behavioral disorders: A pilot trial. *Journal of child ve adolescent substance abuse*, 24(5), 308-322.

Stevens, J. (1996). *Applied multivariate statistics for the social sciences*. Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates.

Stevens, V., De Bourdeaudhuij, I. and Van Oost, P. (2002). Relationship of the family environment to children's involvement in bully/victim problems at school. *Journal of Youth and Adolescence*, 31(6), 419-428.

Stone, A. L. and Carlisle S. K. (2017). "Racial bullying and adolescent substance use: An examination of school-attending young adolescents in the United States." *Journal of Ethnicity in Substance Abuse*, 16(1): 23-42.

Sucaklı, M. H., Keten, H. S., Çelik, M., Ölmez, S. ve Yılmaz, A. (2015). Yetiştirme yurdunda kalan çocuk ve ergenlerde sigara, alkol ve madde kullanımı. *Konuralp Tıp Dergisi*, 7(1), 23-27.

T.C. Anayasası. https://www.tbmm.gov.tr/anayasa/anayasa_2011.pdf (Erişim Tarihi: 19.11.2018).

Tabachnick, B. G. ve Fidell, L. S. (2015). *Çok değişkenli istatistiklerin kullanımı* (Baloğlu, M., Çev.). Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

- Tanrıkulu, A. Ç., Çarman, K. B., Palancı, Y., Çetin, D. ve Karaca, M. (2009). Kars il merkezinde çeşitli üniversite öğrencileri arasında sigara kullanım sıklığı ve risk faktörleri. *Türk Toraks Dergisi*, 11, 101-106.
- Tansel, B. (2006). *Üniversite öğrencilerinin bağımlılık yapıcı madde kullanan bireylere yönelik tutumlarının incelenmesi*. Yayınlanmamış Yüksek lisans tezi, Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Mersin.
- TBMM Araştırma Komisyonu Raporu (2008). Madde kullanımı ve bağımlılığı ile kaçakçılığın önlenmesi alanlarında tespit edilen sorunlar ve çözüm önerileri. http://www.tbmm.gov.tr/docs/madde_kullanimi_ve_bagimlilik.pdf (Erişim Tarihi: 14.05.2018)
- TBMM Araştırma Komisyonu Raporu (2018). https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/komisyon_tutanaklari.goruntule?pTutanakId=2044 (Erişim Tarihi: 16.05.2018)
- TDK, (2018). http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gtsvekelime=akran Erişim tarihi: 17.03.2018.
- Tekinsav Sütçü, G. S. (2006). *Ergenlerde öfke ve saldırganlığı azaltmaya yönelik bilişsel davranışçı bir müdahale programının etkililiğinin değerlendirilmesi*. Yayınlanmamış doktora tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Terzi, C. K. (2009). *Ergenlerde saldırganlığın madde bağımlılığı ve diğer değişkenlerle ilişkisi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Terzi, Ş. (2008). Üniversite öğrencilerinin psikolojik dayanıklılıkları ve algıladıkları sosyal destek arasındaki ilişki. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 3(29), 1-11.
- Thompson, T. P., Taylor, A. H., Wanner, A., Husk, K., Wei, Y., Creanor, S., ... & Wallace, G. (2018). Physical activity and the prevention, reduction, and treatment of alcohol and/or substance use across the lifespan (The PHASE review): protocol for a systematic review. *Systematic reviews*, 7(1), 9.

- Toprak, H. (2014). *Ergenlerde mutluluk ve yaşam doyumunun yordayıcısı olarak psikolojik sağlık ve psikolojik ihtiyaç doyumu*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Sakarya Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Sakarya.
- Torrecillas, F. L., Torres Cobo, M. A., Delgado, P. & Ucles, I. R. (2015). Predictive Capacity of Self-Efficacy in Drug Dependence and Substance Abuse Treatment. *Journal of Psychology and Clinical Psychiatry*, 2(3), 1-7.
- Törrönen, J., Roumeliotis, F., Samuelsson, E., Kraus, L. & Room, R. (2019). Why are young people drinking less than earlier? Identifying and specifying social mechanisms with a pragmatist approach. *International Journal of Drug Policy*, 64, 13-20.
- Totan, T. (2007). Okulda zorbalığı önlemede eğitimcilere ve ebeveynlere öneriler. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, Cilt 7, Sayı 2 (2007),190-202.
- Totan, T. ve Yöndem, Z. D. (2007). Ergenlerde zorbalığın anne, baba ve akran ilişkileri açısından incelenmesi. *Ege Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 8(2), 53-68.
- Tozkoparan, S. (2014). *Öğrenci algısına göre aileden alınan sosyal destek, anne-baba tutumu ve akran ilişkiler*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- TRT (Türkiye Radyo Televizyon Kurumu), (1983).
<https://www.tgc.org.tr/images/basin-mevzuati/2954.pdf> (Erişim:17.12.18).
- TUBİM (Türkiye Uyuşturucu ve Uyuşturucu Bağımlılığı İzleme Merkezi), (2012).
www.sck.gov.tr/oecd/2012%20T%C3%BCrkiye%20Uyu%C5%9Fturucu%20Raporu. Erişim: 23.11.2018
- TUBİM, (2007). “Bağımlılık Yapıcı Maddeler ve Bağımlılık İle Mücadele Ulusal Raporu”, Ankara.
- TUBİM, (2011). Türkiye Uyuşturucu Raporu, (Erişim tarihi: 23.02.2018)
https://www.google.com.tr/search?rlz=1c1chzl_trtr734tr734veq=tub%c4%b0m+2011veq=tub%c4%b0m+2011vegs_l=psyab.3.

- TUBİM, (2014). Türkiye Uyuşturucu Raporu, (Erişim tarihi: 24.02.2018)
<http://www.kom.pol.tr/tubim/sayfalar/t%c3%bc%rkiye-uyu%c5%9fturucu-raporu.aspx>.
- Tufan, Ş. (2011). *Geliştirilen duygusal zekâ eğitimi programının ortaöğretim dokuzuncu sınıf öğrencilerinin duygusal zekâ düzeylerine etkisi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Tunçbilek, M. (2018). *Spor tesislerinden yararlanan 15-18 yaş arası öğrencilerin madde bağımlılığından korunma öz yeterliliğinin araştırılması (Keçiören Belediyesi örneği)*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Bartın Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Bartın.
- Turgut, Ö. (2015). *Ergenlerin psikolojik sağlamlık düzeylerinin, önemli yaşam olayları, algılanan sosyal destek ve okul bağlılığı açısından incelenmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Anadolu Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eskişehir.
- Turhan, E., İnandı, T., Özer, C. ve Akoğlu, S. (2011). Üniversite öğrencilerinde madde kullanımı, şiddet ve bazı psikolojik özellikler. *Türkiye Halk Sağlığı Dergisi*, 9(1).
- Türkileri, N. (2012). Ergenlerde sanal zorbalık: Nedenlerine ilişkin algılar, duygusal tepkiler ve baş etme yöntemleri ile zorbalık statüleri arasındaki ilişkiler. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Türkiye Uyuşturucu Raporu, (2018).
www.narkotik.pol.tr/Duyurular/Documents/2018%20TURKIYE%20UYUSTURUCU%20RAPORU.pdf
- Uğur, E. ve Murat, M. (2014). Lise öğrencilerinin kişilerarası ilişkilerle ilgili bilişsel çarpıtmaları ve saldırganlık tepkileri arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 13(2).
- Ülker Tümlü, G. ve Receptoğlu, E. (2013). Üniversite akademik personelinin psikolojik dayanıklılık ve yaşam doyumu arasındaki ilişki. *Journal of Higher Education ve Science/Yükseköğretim ve Bilim Dergisi*, 3(3).

- Uludağı, N. P. ve Sayıl, M. (2009). Orta ve ileri ergenlik döneminde risk alma davranışı: Ebeveyn ve akranların rolü. *Türk Psikoloji Yazıları*, 12(23), 14-24.
- Uludağı, N. P. ve Uçanok, Z. (2005). Akran zorbalığı gruplarında yalnızlık ve akademik başarıları ile sosyometrik statüye göre zorba-kurban davranışı türleri. *Türk Psikoloji Dergisi*, 20(56) 77–92
- Ünlü, A. & Evcin, U. (2014). Evaluation of prevalence of substance use, risk and protective factors between 2008 and 2010 in Bağcılar, İstanbul. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 14(3), 127-140.
- Unlu, A. (2009). *The impact of social capital on youth substance use*. Doctoral dissertation, University of Central Florida Orlando, Florida.
- Uysal, R. ve Bingöl, T. Y. (2014). Ergenlerde risk alma davranışının özyeterlik ve farklı değişkenler açısından incelenmesi. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2(8), 573-582.
- Uyuşturucu ile Mücadele Ulusal Strateji Belgesi ve Eylem Planı 2018-2023. <https://www.saglik.gov.tr/TR,36015/2018-2023-uyusturucu-ile-mucadele-ulusal-strateji-belgesi-ve-eylem-planı.html> (Erişim Tarihi: 16.11.2018)
- Uzal, G., Yavuz, M., Akdeniz, B., Çalli, S. ve Bolat, N. (2018). İstanbul ilinde öğrenim gören lise öğrencilerinde aleksitimi karakter özellikleri ile üst biliş özellikleri ve ruhsal sorunlar arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Anadolu Psikiyatri Dergisi*, 19(5), 478-484.
- Uzun, S. (2017). *Lise öğrencilerinin madde bağımlılığı profilleri, madde bağımlılığından korunma konusundaki öz yeterlikleri ve önleme konusundaki görüşleri*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Cumhuriyet Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Sivas.
- Wills, T. A. & Yaeger, A. (2003). Family factors and adolescent substance use: Models and mechanisms. *American psychological society*; 12 (6): 222–226.
- Wood, L. J., Dautenhahn, K., Rainer, A., Robins, B., Lehmann, H. & Syrdal, D. S. (2013). Robot-mediated interviews-how effective is a humanoid robot as a tool for interviewing young children?. *PloS one*, 8(3), e59448.

- Woods, S., Hall, L., Dautenhahn, K. & Wolke, D. (2007). Implications of gender differences for the development of animated characters for the study of bullying behavior. *Computers in Human Behavior*, 23(1), 770-786.
- World Health Organization (WHO) 10 Facts On Adolescent Health. http://www.who.int/features/factfiles/adolescent_health/facts/en/index.html. Erişim: 27.09.2018.
- World Health Organization (WHO), (2008). mhGAP: Mental Health Gap Action Programme: scaling up care for mental, neurological and substance use disorders.
- World Health Organization (WHO), (2017). <http://www.who.int/mediacentre/factsheets/fs345/en/> (Erişim Tarihi: 21.09.2018).
- Wu, A. M., Lau, J. T., Mo, P. K. & Lau, M. M. (2018). Psychological distress and resilience as risk and protective factors of psychoactive substance use among Chinese nonengaged youth. *Journal of Community ve Applied Social Psychology*, 28(2), 49-64.
- Yaban, E. H. (2010). *Ergenlerin arkadaşlık niteliği, ebeveynden ve okul ortamında öğretmenlerden algılanan destek ile akran zorbalığı/zorbalığa maruz kalma arasındaki ilişkiler*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Yaban, E. H., Sayil, M. ve Tepe, Y. K. (2013). Erkek ergenlerde anne babadan algılanan destek ile akran zorbalığı arasındaki ilişkide arkadaşlık niteliğinin rolü. *Türk Psikoloji Dergisi*, 28(71), 20.
- Yalçın, M., Eşsizoğlu, A., Akkoç, H., Yazgan, A. ve Gürgen, F. (2009). Dicle Üniversitesi öğrencilerinde madde kullanımını belirleyen risk faktörleri. *Klinik Psikiyatri Dergisi*, 12, 125–133.
- Yalom İ. D. ve Stenier H. (2008). *Ergen terapisi*. (Çev. Y. Özkardeşler-Şallı). İstanbul: Prestij Yayıncılık.
- Yardımcı, F. ve Başbakkal, Z. (2010). Ortaokul Özyeterlilik Ölçeğinin Geçerlilik ve Güvenilirlik Çalışması. *Anadolu Psikiyatri Dergisi*, 11:321-326.

- Yardımcı, F.K. (2007). *İlköğretim öğrencilerinde algılanan sosyal destek ile özyeterlik ilişkisi ve etkileyen değişkenlerin incelenmesi*. Yayınlanmamış doktora tezi, Ege Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, İzmir.
- Yavuzer, Y., Karatas, Z., Civilidag, A. ve Gundogdu, R. (2014). The role of peer pressure, automatic thoughts and self-esteem on adolescents' aggression. *Eurasian Journal of Educational Research*, 54, 61-78.
- Yazıcıoğlu, Y. ve Erdoğan, S. (2014). *SPSS uygulamalı bilimsel araştırma yöntemleri*. (4. Baskı) Ankara: Detay Yayıncılık.
- Yeltepe, H. (2010). *Alkol ve madde bağımlılığı tedavisi gören yetişkinlerde düzenli egzersizin depresyon ve yaşam kalitesine etkisi*. Yayınlanmamış doktora tezi, Marmara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Yeşilay, (2017). <https://www.yesilay.org.tr/tr/haberler/detay/okullara-benim-kulubum-yesilay-geliyor> (Erişim: 17.12.18)
- Yeşilay, (2018). <https://www.yesilay.org.tr/tr/haberler/detay/okulda-bagimlilik-gamudahale-programi-obm-hayata-geciyor> (Erişim:17.12.18)
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2016). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. (10. Baskı). Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yıldırım, E. (2008). Uyuşturucu kullanımının sosyolojik boyutu uyuşturucuya yönelik talep azaltımı. *Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kırıkkale*.
- Yıldırım, M. (2007). *Şiddete başvuran ve başvurmayan ergenlerin yalnızlık düzeyleri ve akran baskısı düzeyleri açısından incelenmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.
- Yıldırım, P. K. (2014). *Ergenlerde psikolojik dayanıklılık ile benlik kurgusu arasındaki ilişkinin incelenmesi*. Yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Yıldırım, R. (2012).Akran zorbalığı. *CBÜ Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt:10, Sayı: 2, 39-51*.

- Yıldız, E. U. (2009). *İzmir liselerinde sigara, alkol, madde kullanım yaygınlığı, hazırlayıcı ve koruyucu faktörler*. Yayınlanmamış doktora tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Yıldız, M. (2017). Lise öğrencilerinin madde bağımlılığından korunmaya ilişkin özyeterliliğinin incelenmesi. *Uluslararası Eğitim Bilim ve Teknoloji Dergisi*, 3(2), 70-77.
- Yılmaz, D. ve Türkkahraman, M. (2014). Önleme çalışmalarında Antalya ili lise ve üniversite öğrencilerinde madde kullanımının ve risk etkenlerinin incelenmesi. *Journal Of Educational Science*, 2(3), 1-20. <http://dergipark.gov.tr/jedus/issue/16126/168712>
- Yılmaz, H. ve Sipahioğlu, Ö. (2012). Farklı risk gruplarındaki ergenlerin psikolojik sağlamlıklarının incelenmesi. *İlköğretim Online*, 11(4).
- Yılmaz, N. (2015). *Alkol ve madde bağımlılığı: Bireysel ve toplumsal sonuçları*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Yüncü, Z., Saatçioğlu, H., Aydın, C., Özbaran, B., Altıntoprak, E. ve Köse, S. (2014). Bir şehir efsanesi: Madde kullanmaya başlama yaşı düşüyor mu? *Literatür Sempozyum 2014*; 1 (4): 43, 50.
- Yurtsever, Z. (2011). *Üniversite gençlerinde riskli davranışlar*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri.
- Zullig, K. J., Teoli, D. A., & Valois, R. F. (2014). Emotional self-efficacy and alcohol and tobacco use in adolescents. *Journal of drug education*, 44(1-2), 51-66.
- 2016-2018 Uyuşturucu İle Mücadele Ulusal Eylem Planı. http://www.narkotik.pol.tr/kurumlar/narkotik.pol.tr/Arsiv/TUBIM/Documents/EYLEM%20PLANI_2016-2018_TR.pdf

EKLER

EK 1: KİŞİSEL BİLGİ FORMU

Sevgili öğrenciler;

Elinizdeki bu formlar, yüksek lisans tezine veri toplamak için hazırlanmıştır. Araştırmanın sağlıklı yürütülebilmesi ve düşüncelerinizin daha önemli olması nedeniyle sizden kimlik bilginiz istenmemektedir. Bu yüzden isminizi yazmanıza gerek yoktur. Vereceğiniz cevaplar, araştırmanın geçerlik ve güvenilirliğini etkileyecektir. Araştırmamıza gönüllü katılımınız esastır. Cevaplarınız sadece bu araştırma için kullanılacaktır. Vereceğiniz cevaplar doğru ya da yanlış olarak değerlendirilmeyecektir. Size uygun olan seçenekte yer alan () içine **X** işareti koymanız yeterli olacaktır. Lütfen her bir maddeyi dikkatle okuyarak, boş bırakmadan cevaplayınız. Bu bilimsel çalışmaya katkınızdan ve araştırmamıza katılımınızdan dolayı teşekkür ederiz.

Emrah TİLİM

Gaziantep Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü
Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Yüksek Lisans Öğrencisi

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Mehmet MURAT

Gaziantep Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Bölümü
Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Anabilim Dalı

KİŞİSEL BİLGİ FORMU

- I. **Okulunuzun adı:**
- II. **Sınıf düzeyiniz:** 1-()9. sınıf 2-()10. Sınıf 3-()11. sınıf
- III. **Cinsiyetiniz:** 1-()Kız 2-()Erkek
- IV. **Ailenizin toplam aylık geliri:**
1-()1750 TL'nin altı 2-()1.750-5.500 TL arası 3-()5.500 TL'nin üstü
- V. **Annem ve babam, sağ ve birlikte yaşıyor:**
1-()Evet 2-()Hayır
Cevabınız hayır ise lütfen nedenini yazınız:

EK 2: AKRAN ZORBALIĞINI BELİRLEME ÖLÇEĞİ

	Hiçbir Zaman	Bir Kere	Birden Fazla
1. Beni çeşitli vurucu ve kırıcı aletlerle tehdit ederler.	()	()	()
2. Beni o kadar korkuturlar ki onlardan uzak dururum.	()	()	()
3. Bana çirkin saldırılarda bulunurlar.	()	()	()
4. Okula giderken ya da okuldan dönerken beni rahatsız ederler.	()	()	()
5. Üstümü başımı kirletirler.	()	()	()
6. Grup halinde üstüme gelip beni rahatsız ederler.	()	()	()
7. Bana yumruk atarlar.	()	()	()
8. Bana isimler takarlar.	()	()	()
9. Görünüşümle alay ederler.	()	()	()
10. Herhangi bir nedenden dolayı benimle alay ederler.	()	()	()
11. Bana “gerzek” ya da “salak” benzeri sözler söylerler.	()	()	()
12. Konuşma biçimimle alay ederler.	()	()	()
13. Beni tekmelerler.	()	()	()
14. Canımı acıtırlar.	()	()	()
15. Beni döverler.	()	()	()
16. Bana küfür ederler.	()	()	()
17. Çelme takıp beni düşürmeye çalışırlar.	()	()	()
18. Bana tükürürler.	()	()	()
19. Arkadaşlarımla aramı bozmaya çalışırlar.	()	()	()
20. Arkadaşlarımı bana karşı kışkırtmaya çalışırlar.	()	()	()
21. Başkalarının benimle konuşmasına engel olurlar.	()	()	()
22. Hakkımda yalan söylerler.	()	()	()
23. İznim olmadan bana ait eşyaları alırlar.	()	()	()
24. Bana ait eşyalara bilerek zarar verirler.	()	()	()
25. Bana ait eşyaları çalarlar.	()	()	()
26. Bana ait bir şeyi kırıp bozmaya çalışırlar.	()	()	()
27. Paramı çalarlar.	()	()	()

EK 3: DUYGULARI İFADE ÖLÇEĞİ

	Kesinlikle Katılmıyorum	Katılmıyorum	Pek Katılmıyorum	Kararsızım	Biraz Katılıyorum	Katılıyorum	Kesinlikle Katılıyorum
1) İnsanlara sık sık onları sevdiğimi söylerim.	()	()	()	()	()	()	()
2) Öfkeli olduğum zaman genellikle çevremdeki insanlar bunu anlar.	()	()	()	()	()	()	()
3) Sohbet esnasında genellikle arkadaşlarıma dokunurum.	()	()	()	()	()	()	()
4) Çok gülerim.	()	()	()	()	()	()	()
5) İnsanlar yüz ifadelerime bakarak ne hissettiğimi söyleyebilirler.	()	()	()	()	()	()	()
6) İnsanlar ne zaman benim için güzel şeyler yapsa, utandığımı hissedirim ve minnettarlığımı göstermekte zorlanırım.	()	()	()	()	()	()	()
7) Birilerinden gerçekten hoşlandığımda, bunu bilirler.	()	()	()	()	()	()	()
8) Yanlış bir şey yaptığımda özür dilerim.	()	()	()	()	()	()	()
9) Televizyon seyretmek veya kitap okumak beni güldürebilir.	()	()	()	()	()	()	()
10) Halka açık bir yerde birisine öfkeli olduğumda, öfkeli olduğumu diğerleri anlar.	()	()	()	()	()	()	()
11) Sık sık gözlerim yaşarınca ya da yanaklarım ağrıyınca kadar gülerim.	()	()	()	()	()	()	()
12) Yalnızken, geçmişten bir şeyler hatırlayarak kendi kendime gülebilirim.	()	()	()	()	()	()	()
13) İşler istediğim gibi gitmediğinde, memnuniyetsizliğimi her zaman ifade ederim.	()	()	()	()	()	()	()
14) Gülüşüm yumuşak ve kontrollüdür.	()	()	()	()	()	()	()
15) Birini sevdiğimi ona sarılarak veya dokunarak gösteririm.	()	()	()	()	()	()	()

EK 4: ERGEN PSİKOLOJİK DAYANIKLILIK ÖLÇEĞİ

	Bana Çok Uygun	Bana Uygun	Bana Uygun Değil	Bana Hiç Uygun Değil
1) Ailem benimle gerçekten ilgilenir.	()	()	()	()
2) Ailem başarılı olacağıma inanır.	()	()	()	()
3) Ailemle eğlenceli zaman geçiririm.	()	()	()	()
4) Aile içinde alınan kararlarda fikirlerim dikkate alınır.	()	()	()	()
5) Yaşam zorluklarına karşı dayanıklıyım.	()	()	()	()
6) Zor şartlarda dahi serinkanlı davranabilirim.	()	()	()	()
7) Genelde olaylara kötümser bakarım.	()	()	()	()
8) Ailem paylaşacak bir şeyim olduğunda beni dinler.	()	()	()	()
9) Ailem sorunlarım olduğunda bunu fark eder.	()	()	()	()
10) Öğretmenlerimden benimle gerçekten ilgilenen kimse yok.	()	()	()	()
11) Öğretmenlerim içinde yaptığımı takdir eden kimse yok.	()	()	()	()
12) Ailemin yanında bulunmaktan mutluluk duyarım.	()	()	()	()
13) Şartlar değiştiğinde ne yapmam gerektiğini çabucak anlarım.	()	()	()	()
14) Kendimde hedeflerime ulaşacak kararlılığı göremiyorum.	()	()	()	()
15) Sorumluluk almak bana zor geliyor.	()	()	()	()
16) Hayat, bana pek yaşanılabilir gelmiyor.	()	()	()	()
17) Öğretmenlerim arasında beni dinleyecek kimse yok.	()	()	()	()
18) Hayal ettiğim geleceğe ulaşabileceğime inanıyorum.	()	()	()	()
19) Bir kişinin bir olay ya da durum karşısında nasıl hissedeceğini anlamakta iyiyimdir.	()	()	()	()
20) Diğer insanlara ilgi göstermekten hoşlanırım.	()	()	()	()
21) Karşımdaki kişinin o anda neler hissettiğini anlayabilirim.	()	()	()	()
22) Okulda olmasam hiçbir öğretmenim bunu fark etmez.	()	()	()	()
23) Okulda güzel bir şey yaptığımda kimse bunu takdir etmez.	()	()	()	()
24) Yokluğumu fark edecek arkadaşlarım vardır.	()	()	()	()
25) Sorunlarımı anlatabileceğim arkadaşlarım vardır.	()	()	()	()
26) Yaşamımın alacağı yön üzerinde yeterince kontrolümün olmadığını hissediyorum.	()	()	()	()
27) Zor zamanlarımda kendisine güvenebileceğim arkadaşlarım vardır.	()	()	()	()
28) Zor durumda kaldığımda arkadaşlarım bana yardım ederler.	()	()	()	()
29) Güzel zaman geçirdiğim arkadaşlarım vardır.	()	()	()	()

EK 5: MADDE BAĞIMLILIĞINDAN KORUNMA ÖZYETERLİK ÖLÇEĞİ

	Hiç Emin Değilim	Çok Az Eminim	Orta Derecede	Oldukça Eminim	Son Derece Eminim
1)Erkek ya da kız arkadaşına herhangi bir uyuşturucu/uyarıcı madde kullanıp kullanmadığını sorabilirim.	()	()	()	()	()
2)Erkek ya da kız arkadaşım ile uyuşturucu maddeleri kullanmaması konusunda konuşabilirim.	()	()	()	()	()
3)Her türlü madde kullanma teklifine “hayır” diyebilirim.	()	()	()	()	()
4)“Bir kereden bir şey olmaz” diyerek bir kere deneyebilirim.	()	()	()	()	()
5)Gittiğim ortamda madde kullanılacağını bildiğim ve arkadaş grubumun olacağı bir yere katılmayacağımı söyleyebilirim.	()	()	()	()	()
6)Yakın arkadaşım uyuşturucu/uyarıcı madde kullanma konusunda ısrar etse de kullanmak istemediğimi söyleyebilirim.	()	()	()	()	()
7)Birlikte olduğum kişi madde kullanmam konusunda ısrar ettiğinde ondan ayrılabilirim.	()	()	()	()	()
8)Küçük düşme pahasına da olsa madde kullanılan bir ortamı terk edebilirim.	()	()	()	()	()
9)Madde kullanan bir arkadaşımın iyiliği için ona yardım edebilecek kişilere bunu iletebilirim.	()	()	()	()	()
10)18 yaşına kadar yasal olmayan maddeleri kullanmayacağıma inanıyorum.	()	()	()	()	()
11)Hayatım boyunca asla uyuşturucu uyarıcı madde kullanmayacağıma inanıyorum.	()	()	()	()	()
12)Madde ile ilgili konularda gerektiğinde babamla konuşabilirim.	()	()	()	()	()
13)Madde ile ilgili konular hakkında gerektiğinde annemle konuşabilirim.	()	()	()	()	()
14)Madde ile ilgili konular hakkında gerektiğinde öğretmenlerimle konuşabilirim.	()	()	()	()	()
15)Uyuşturucu/uyarıcı madde kullanan bir arkadaşım ile bağımlılıktan kurtulması için rehberlik servisine gitmesi konusunda konuşabilirim	()	()	()	()	()
16)Hiç tanımadığım biri bana /uyuşturucu uyarıcı olduğunu tahmin ettiğim bir madde teklif ettiğinde hayır diyebilirim.	()	()	()	()	()
17)30 gün veya daha az süredir tanıdığım biri bana sigara/alkol/tiner/uyuşturucu uyarıcı maddeler teklif ettiğinde hayır diyebilirim.	()	()	()	()	()
18)Güvendiğim biri bana sigara/alkol/tiner/uyuşturucu uyarıcı maddeler teklif ettiğinde hayır diyebilirim.	()	()	()	()	()
19)Daha yakından tanımak istediğim biri bana sigara/alkol/tiner/uyuşturucu uyarıcı maddeler teklif ettiğinde hayır diyebilirim.	()	()	()	()	()
20)Daha önce yakın arkadaş olduğum biri bana sigara/alkol/tiner/uyuşturucu uyarıcı maddeler teklif ettiğinde hayır diyebilirim.	()	()	()	()	()
21)Bana âşık olmasını istediğim biri bana sigara/alkol/tiner/uyuşturucu uyarıcı maddeler teklif ettiğinde hayır diyebilirim.	()	()	()	()	()
22)Benden yaşça büyük ve baskıcı(korktuğum) biri bana sigara/alkol/tiner/ uyuşturucu uyarıcı maddeler teklif ettiğinde hayır diyebilirim.	()	()	()	()	()
23)Birlikte takıldığım, iyi arkadaşım olan biri bana sigara/alkol/tiner/ uyuşturucu uyarıcı maddeler teklif ettiğinde hayır diyebilirim.	()	()	()	()	()
24)Saygı duyduğum, idolüm olan biri bana sigara/alkol/tiner/uyuşturucu uyarıcı maddeler teklif ettiğinde hayır diyebilirim.	()	()	()	()	()

EK 6: İZİN BELGESİ

T.C.
GAZİANTEP VALİLİĞİ
İl Millî Eğitim Müdürlüğü

Sayı : 34659092/<...>/<...>
Konu : Araştırma İzin Talebi
(Emrah TİLİM)

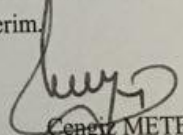
VALİLİK MAKAMINA

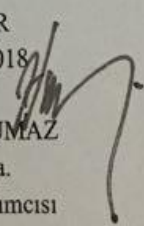
İlgi: Gaziantep Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsünün 06.03.2018 tarihli ve E.4609 sayılı yazısı.

Gaziantep Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı Yüksek Lisans Öğrencisi Emrah TİLİM'in "Akran Baskısı, Kendini İfade Edebilme Becerisi ve Psikolojik Sağlamlığın; Ergenlerin Madde Bağımlılığından Korunmaya İlişkin Öz-Yeterlilikleri Arasındaki İlişki Üzerine Bir Araştırma" konulu ölçek kapsamında, ekli listede belirtilen İlimiz Şahinbey ve Şehitkamil ilçelerindeki okullarda öğrenim gören öğrencilere anket uygulama isteği, ilgi yazıda belirtilmektedir.

Bu kapsamda Gaziantep Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı Yüksek Lisans Öğrencisi Emrah TİLİM'in ölçek çalışma isteği, Bakanlığımız Yenilik ve Eğitim Teknolojileri Genel Müdürlüğünün 22.08.2017 tarihli ve 12607291 (2017/25) sayılı genelgesi kapsamında değerlendirilmiş olup; araştırmacının, araştırmasının bitiminden itibaren 15 gün içerisinde araştırma sonuçlarını 2 kopya halinde CD içerisinde Müdürlüğümüze bildirmesi şartıyla, ekli listede belirtilen İlimiz Şahinbey ve Şehitkamil ilçelerindeki okullarda öğrenim gören öğrencilere, eğitim öğretimi aksatmayacak şekilde ve gönüllülük esasına dayalı olarak uygulanması, Müdürlüğümüz Ar-Ge bürosu bünyesinde oluşturulan komisyonun uygunluk raporu doğrultusunda uygun mütalaa edilmektedir.

Makamınızca da uygun görüldüğü takdirde; Olurlarınıza arz ederim.

Cengiz METE
Millî Eğitim Müdürü

OLUR
.../03/2018

Halil UYUMAZ
Vali a.
Vali Yardımcısı

Yeni Valilik Binası 5. Kat Büyükşehir/Gaziantep
Elektronik Ağ: www.gaziantep.meb.gov.tr
e-posta: gaziantepmem@meb.gov.tr

Müd.Yrd.M.Ali TIRYAKIOĞLU -Strateji Geliştirme Şef E. YILDIRIM
Tel:(0342) 231 10 58-4450
Faks:(0342) 232 24 10

T.C.
GAZİANTEP VALİLİĞİ
İl Millî Eğitim Müdürlüğü

27/03/2018

Sayı : 34659092/605.01/6311533
Konu : Araştırma İzin Talebi
(Emrah TİLİM)

VALİLİK MAKAMINA

İlgi: Gaziantep Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsünün 06.03.2018 tarihli ve E.4609 sayılı yazısı.

Gaziantep Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı Yüksek Lisans Öğrencisi Emrah TİLİM'in "Akran Baskısı, Kendini İfade Edebilme Becerisi ve Psikolojik Sağlamlığın; Ergenlerin Madde Bağımlılığından Korunmaya İlişkin Öz-Yeterlilikleri Arasındaki İlişki Üzerine Bir Araştırma" konulu ölçek kapsamında, ekli listede belirtilen İlimiz Şahinbey ve Şehitkamil ilçelerindeki okullarda öğrenim gören öğrencilere anket uygulama isteği, ilgi yazıda belirtilmektedir.

Bu kapsamda Gaziantep Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı Yüksek Lisans Öğrencisi Emrah TİLİM'in ölçek çalışma isteği, Bakanlığımız Yenilik ve Eğitim Teknolojileri Genel Müdürlüğünün 22.08.2017 tarihli ve 12607291 (2017/25) sayılı genelgesi kapsamında değerlendirilmiş olup; araştırmacının, araştırmasının bitiminden itibaren 15 gün içerisinde araştırma sonuçlarını 2 kopya halinde CD içerisinde Müdürlüğümüze bildirmesi şartıyla, ekli listede belirtilen İlimiz Şahinbey ve Şehitkamil ilçelerindeki okullarda öğrenim gören öğrencilere, eğitim öğretimi aksatmayacak şekilde ve gönüllülük esasına dayalı olarak uygulanması, Müdürlüğümüz Ar-Ge bürosu bünyesinde oluşturulan komisyonun uygunluk raporu doğrultusunda uygun mütalaa edilmektedir.

Makamınızca da uygun görüldüğü takdirde; Olurlarınıza arz ederim.

Cengiz METE
Millî Eğitim Müdürü

OLUR
.../03/2018

Halil UYUMAZ
Vali a.
Vali Yardımcısı

Yeni Valilik Binası 5. Kat Büyükşehir/Gaziantep
Elektronik Ağ: www.gaziantep.meb.gov.tr
e-posta: gaziantepmecn@meh.gov.tr

Müd.Yrd.M.Ali TIRYAKIOĞLU -Strateji Geliştirme Şef E. YILDIRIM
Tel: (0342) 231 10 58 -4450
Faks: (0342) 232 24 10

Bu evrak güvenli elektronik imza ile imzalanmıştır. <https://evraksorgu.meb.gov.tr> adresinden db29-cd42-381f-900e-d7ac kodu ile teyit edilebilir.

ÖZGEÇMİŞ

Emrah TİLİM, 1990 yılında Osmaniye'nin Kadirli ilçesinde doğdu. İlkokul öğrenimini Kadirli'de, ortaokul öğrenimini Düziçi'nde tamamladı. 2010 yılında Kahramanmaraş Lisesi'nden, 2014 yılında ise Mersin Üniversitesi Rehberlik ve Psikolojik Danışma bölümünden mezun oldu. Şanlıurfa ve Erzurum'da MEB'e bağlı ilkokul, ortaokul ve lisede görev yaptı. Halen Erzurum'da MEB'e bağlı bir okulda görevine devam etmektedir. Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Derneği'ne üyedir.

VITAE

Emrah TİLİM was born in Kadirli/Osmaniye in 1990. He completed his primary school education in Kadirli, secondary school education in Düziçi. He graduated from Kahramanmaraş High School in 2010 and graduated from Psychological Counseling and Guidance Department, Mersin University in 2014. He has worked at primary school, secondary school and high school at Ministry of National Education in Erzurum and Şanlıurfa. He has still been working at a school at Ministry of National Education. He is a member of Turkish Psychological Counseling and Guidance Association.